

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Науково-навчальний центр прикладної інформатики

ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ТА НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ:
ПАРАДИГМА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
СУСПІЛЬСТВА І ТЕХНОЛОГІЙ**

МАТЕРІАЛИ
V Міжнародної науково-практичної конференції

28–29 січня 2022 р.
м. Київ

Київ
Інститут інноваційної освіти
2022

УДК 001(063):378.4 (Укр)
ББК 72я43
М74

*До збірника увійшли матеріали наукових робіт (тези доповідей, статті),
надані згідно з вимогами, що були заявлені на конференцію.*

*Роботи друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу.
Автори беруть на себе всю відповідальність за зміст поданих матеріалів.
Претензії до організаторів не приймаються.
При передруку матеріалів посилання обов'язкове.*

М74 Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій : Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28–29 січня 2022 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2022. – 124 с.

Матеріали конференції рекомендуються освітянам, науковцям, викладачам, здобувачам вищої освіти, аспірантам, докторантам, студентам вищих навчальних закладів тощо¹.

Відповідальний редактор: Бурма С.К.
Коректор: Нємкова П.А.

Матеріали видано в авторській редакції.

УДК 001(063):378.4 (Укр)

© Усі права авторів застережені, 2022
© Інститут інноваційної освіти, 2022
© Друк ФОП Москвін А.А., 2022

Підписано до друку 07.02.2022. Формат 60х84/16.
Віддруковано з готового оригінал-макету.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Charter. Ум. друк. арк. 7,21.
Зам. № 0702/22-1. Тираж 50 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами: укр., анг., пол.

Виготівник. ФОП Москвін А.А. Цифрова друкарня «Copy Art».
69095, Запоріжжя, просп. Соборний, 109. Тел.: (061) 708-08-80
Інститут інноваційної освіти: e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com

**Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40.**

¹ Відповідає п. 8 Порядку присудження (позбавлення) наукових ступенів Затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197; п. 28 Постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності»; п. 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 12 липня 2004 р. № 882 «Про питання стипендіального забезпечення»

ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

Ансєєва Л.В.,

викладач вищої кваліфікаційної категорії
Прилуцького технічного фахового коледжу

РЕАЛІЗАЦІЯ НАСКРІЗНИХ ЗМІСТОВИХ ЛІНІЙ НА ЗАНЯТТЯХ З ХІМІЇ

На сучасному етапі розвитку суспільства все очевиднішим стає значення природничих наук для реалізації концепції сталого розвитку. Не випадково в різних країнах світу пильна увага приділяється вдосконаленню системи природничої освіти, в тому числі й хімічної. Реформування системи освіти при цьому передбачає її відкритість і варіативність, різноманіття форм і методів організації навчальної діяльності, тобто диференціацію навчання.

Хімія, будучи природничим предметом, має величезний потенціал навчання і розвитку. Без знання і розуміння хімічної форми руху матерії неможливо уявити собі сучасну наукову картину світу. Адже світ, що нас оточує – це, перш за все, світ речовин, які є основою живої і неживої природи.

Мета навчання хімії на рівні стандарту досягається на основі реалізації завдання хімічної освіти – формування засобами навчального предмета ключових і предметних компетентностей [1].

Засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів є наскрізні лінії, які є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формуванню в студентів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях.

Мета наскрізних ліній – «сфокусувати» увагу й зусилля викладачів-предметників, кураторів, усього педагогічного колективу на досягненні життєво важливої для студента й суспільства мети, виразити ключові компетентності. У навчальних програмах з усіх предметів (не є винятком і хімія) виокремлено такі *наскрізні змістові лінії*: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність» [3].

Змістова лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» націлена на формування в студентів соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь. Вона реалізується практично на кожному занятті, адже вивчаючи будь-яку тему, мова йде про хімічні речовини, природні, синтетичні, штучні, які є в природі, виробляються хімічними підприємствами і за певних обставин можуть надходити в довкілля і шкодити йому.

Так при вивченні теми «Оксиди неметалічних елементів, їх уміст в атмосфері», мова йде про Карбон (IV) оксид, який є однією з причин виникнення явища парникового ефекту. Тема «Кислоти. Особливості взаємодії металів з нітратною і концентрованою сульфатною кислотами» розкриває проблему кислотних дощів та їх впливу на навколишнє середовище та здоров'я людини. В темі «Мінеральні добрива. Поняття про кислотні та лужні ґрунти», піднімається проблема кислих ґрунтів. Тема «Синтетичні високомолекулярні речовини. Полімери» обговорюються питання забруднення довкілля поліетиленом, пластмасами, виробами із синтетичних високомолекулярних речовин.

Становленню студентів як свідомих громадян, патріотів України, членів соціуму сприяє реалізація змістової лінії «Громадянська відповідальність». На заняттях хімії студенти ознайомлюються зі здобутками вітчизняних учених та їхньою громадянською позицією, оцінюють розвиток вітчизняного виробництва на основі досягнень хімічної науки. Так при вивченні металів, говоримо про Кістяківського Володимира Олександровича (1865–1952), який досліджував електрохімічні властивості магнію, хрому, заліза, алюмінію та інших металів, Бекетова Миколу Миколайовича (1827–1911), який в 1855–1887 роках працював у Харківському університеті. У 1865 захистив докторську дисертацію «Дослідження над явищами витіснення одних металів іншими». В цій класичній праці Микола Бекетов виклав свою теорію витіснення металів, встановив ряд активності металів, дав формулювання (дуже близьке до сучасного) закону діючих мас, описав відкритий ним метод відновлення металів (алюмінотермія).

При вивченні ароматичних вуглеводнів, амінокислот, білків згадуємо Зелінського Миколу Дмитровича (1861–1953) – українського вченого, хіміка-органіка, академіка та Стаднікова Георгія Леонтійовича (1880–1973), який зробив великий внесок в органічну теорію походження вугілля і нафти. Був репресований, в 1938–1955 роках знаходився в ув'язненні.

Змістова лінія «Здоров'я і безпека» торкається всіх без винятку тем програми з хімії, оскільки використання здобутків хімії упродовж усього життя людини тісно пов'язано зі здоров'ям і життєзабезпеченням. Вивчаючи речовини зазначаємо – токсична, малотоксична, нетоксична. Послідовний

розвиток цієї змістової лінії у змісті курсу дає студентам змогу усвідомити, з одного боку, значення хімії для охорони здоров'я, а з іншого – можливу шкоду продуктів сучасної хімічної технології у разі неналежного використання їх.

Вивчивши тему «Вуглеводи» студенти роблять висновок щодо власного раціонального харчування на основі отриманих знань про дані речовини, їх біологічне значення для організму.

Для реалізації змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» доцільно залучати приклади із історії хімії, що засвідчують можливості розв'язування практичних проблем ученими, відомими передусім як дослідники фундаментальних теоретичних питань. Приклади поєднання науки й підприємництва можна знайти у змісті навчального матеріалу багатьох тем програми й використовувати їх на різних етапах уроків. Так, про Миколу Андрійовича Бунге ми згадуємо під час вивчення сахарози. З цією темою пов'язуємо його діяльність як видатного технолога, який опікувався вдосконаленням процесу виробництва цукру. Скупі біографічні дані, наведені в підручнику, не розкривають багатогранну діяльність ученого, тісно пов'язану з Україною, з Києвом. М.А. Бунге – один із ініціаторів створення Київського політехнічного інституту. Поєднував наукову й викладацьку роботу в Київському університеті з громадською діяльністю, що потребувала застосування знань з хімії і технології. Як член міської ради опікувався водопостачанням киян та якістю питної води, облаштуванням газо- й електроосвітлення, міської санітарної станції. Учений розумів значення технічної освіти в умовах розвитку промислового виробництва, організував технічні класи, школу десятників і курси кочегарів у с. Сміла (нині – місто Черкаської області), де розвивалося виробництво цукру; у Києві – школу дорожньої та будівельної справи й ремісниче училище. Діяльність М.А. Бунге є прикладом поєднання наукових і технічних знань, підприємницької ініціативи, громадянської відповідальності [2].

У сільській місцевості поширюється використання біогазу для побутових потреб, про це часто повідомляють засоби масової інформації. У біогазових установках газ утворюється в результаті ферментації відходів органічного походження: гною, силосу, жому, соломи, очерету, сироватки, побічних продуктів виробництва м'яса тощо під дією спеціальних бактерій. Добутий газ є сумішшю метану (дві третини об'єму), карбон (IV) оксиду, амоніаку, сірководню й домішок інших газів. Залишок ферментації є цінним органічним добривом. Біогаз можна не лише спалювати для побутових потреб, а й використовувати для вироблення електроенергії. Підприємливі люди, зваживши витрати на блакитне паливо, використовують, а часто й самотужки конструюють і виготовляють обладнання для перетворення побутових відходів на метан, тим самим розв'язуючи кілька проблем: здешевлення газу, звільнення території від відходів, збереження довкілля.

Отже, обговорення інформації про використання біогазу в домашньому господарстві обов'язково торкатиметься і підприємливості, і фінансової грамотності, й екологічної безпеки.

Щодо фінансової грамотності, то ця складова змістової лінії ґрунтується на ключовій математичній компетентності. Можна сказати, що фінансова грамотність свідчить про наявність певної математичної компетентності. Фінансова грамотність тісно пов'язана з підприємливістю, остання часто потребує застосування фінансової грамотності, що виявляється переважно в життєвих ситуаціях, а в навчанні хімії – лише опосередковано, наприклад під час розв'язування деяких завдань із реальними даними. Наприклад. Якщо в конкретній побутовій ситуації треба вирішити, чи доцільно використовувати натуральне мило замість синтетичного мийного засобу, то про підприємливість може свідчити висновок на перевагу СМЗ для прання у твердій воді, а про фінансову грамотність – висновок щодо додаткових витрат із сімейного бюджету в разі, якщо виріб, наприклад вовняний, випраний дешевшим милом, у результаті цього буде назавжди зіпсовано.

Закінчується вивчення хімії узагальнюючою темою «Хімія і прогрес людства», тут просліджується роль хімії у створенні сучасних матеріалів, розвитку нових напрямів технологій, розв'язанні продовольчої, сировинної, енергетичної, екологічної проблем, реалізуються всі наскрізні змістові лінії, що зазначені в навчальній програмі з хімії.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua>
2. Величко Л. Наскрізні змістові лінії в курсі хімії основної школи//Біологія і хімія в рідній школі. – 2018. – №2.
3. Методичні рекомендації щодо викладання предмета «Хімія» в середній та старшій школі за новим державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://moippro.mk.ua/>

Башлак І.М., Башлак М.М.,

здобувачі вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

науковий керівник: **Толмачов В.С.,**

кандидат технічних наук, старший викладач кафедри технологічної і професійної освіти

Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

ЗАСТОСУВАННЯ VR-ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

VR (віртуальна реальність, *virtual reality*) – сукупність технологій, за допомогою яких можна створити штучний світ, фізично не існуючий, але відчувається органами почуттів в реальному часі відповідно до законів фізики. Віртуальні об'єкти і суб'єкти, створені технічними засобами, впливають на людину через його відчуття: нюх, відчуття рівноваги, положення в просторі, дотик, зір, смак, слух [1]. Сфера застосування технології VR необмежена. Перебуваючи у віртуальному світі, користувач відчуває власну вагу, масу сторонніх об'єктів, гравітаційні сили, властивості вогню і води. У розважальних цілях може імітуватися левітація, телепортація, телекінез. Можливості людини, що перебуває під впливом VR, задані і обмежені програмним забезпеченням.

У МОН вважають пріоритетом цифровізацію освіти, про це сказав міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет під час онлайн-брифінгу щодо підсумків діяльності МОН в 2021 році. Тому доречно було б поговорити про застосування VR-технології в освіті.

Не зважаючи на те, що такі позитивні сторони віртуальної реальності, як імерсивність, фокусування, залучення, інтерактивність та інші, стали актуалізуватись у публікаціях останніх років, в Україні віртуальна реальність все ще не є широко використовуваною технологією в освіті. Якщо для підприємств, які базуються на конструюванні та виготовленні складної техніки, це дуже корисна річ, то в шкільній освіті спостерігаються несистемні спроби урізноманітнити деякі заняття і це тільки в окремих прогресивних школах. Бар'єри входу технології VR в загальноосвітні установи добре відомі. Це, насамперед:

1. низька технологічна грамотність педагогів (яка в Україні посилюється віковою категорією переважної більшості зазначених фахівців);
2. відносно висока вартість;
3. консервативність та адміністративна централізованість шкіл;
4. проблема інтеграції існуючих додатків в освітні програми;
5. відсутність спеціалізованого освітнього контенту.

Іншим, менш очевидним, але вкрай важливим бар'єром входу є питання методичної доцільності використання технології VR: досліджень, що

підтверджують незаперечні переваги віртуальної реальності, опубліковано вкрай мало.

Що стосується останнього бар'єру, то на українському ринку склалася парадоксальна ситуація: однією з найважливіших причин, з якої школи не розглядають можливість закупівлі VR-обладнання, є відсутність якісного освітнього контенту. У свою чергу, розробники відмовляються створювати контент для шкіл, оскільки такого ринку поки не існує.

Як зазначив у своїй науковій статті “Віртуальна реальність в освіті: нові можливості для навчання” Іван Барчук, Senior-розробник компанії .NET Engineer: “VR – це проміжний етап. З одного боку це можливість подивитись та взаємодіяти з віртуальним світом, а з іншого ми можемо лише спостерігати за ним без особливої активної участі, по суті це телевізор. Набагато більше можуть дати окуляри доповненої реальності (mixed reality). Яскравим прикладом такої технології є розробка “Microsoft Hololens 2”. Завдяки доповненій реальності взаємодія з об'єктами виходить за межі віртуальних і йде до реального світу. У навчанні це може бути рядок пошуку, який за вас допише чи порекомендує виправити помилку. Це дає можливість перетворити будь-яку рутинну частину навчання в цікаву гру, яка буде задіювати не тільки візуальні і слухові, а й моторні навички (м'язову пам'ять)” [2].

Хоча західний досвід використання VR в школах вже існує. Одна з перших значних спроб впровадження VR-технології в західні школи відноситься до початку двадцятих років. Спільний проєкт Університету штату Айова і Iowa Public TV охопив вісімдесят шість сільських шкіл за допомогою оптоволоконної мережі. Була створена платформа, за допомогою якої учні могли відвідувати різні локації в супроводі віртуального інструктора, що знаходиться в центральній VR-лабораторії університету.

Інший серйозний проєкт упровадження VR-розробки в шкільну практику був опублікований в 2013 році. Його вели вчителі старших класів штату Пенсільванія у співпраці з U.S. Navy під егідою програми Real World Navy Challenge. Проєкт був спрямований на вивчення блоку STEM (природничі науки та інженерія) за допомогою симуляції реального світу. Сюжет програми був зосереджений на віртуальній атомній станції, для якої вчителі розробили методику і дизайн викладання. Впровадження програми збіглося за часом з вибухом атомної станції в Японії, що дало учням можливість використання проблемного і практичного навчання.

Про масове застосування віртуальної реальності на шкільних уроках заговорили з виходом Google Cardboard – недорогих картонних пристроїв для смартфонів [3].

У наступні роки пілотування технології проходило у форматі проєктів, що різнилися цілями, масштабами і результатами. На сьогоднішній день найбільшою популярністю користуються такі розробки, як Buzz Aldrin:

CyclingPathways to Mars, The BodyVR, Universe SandboxVR, 3D Organon Anatomy, Star Chart, NarupaXP, SolarAR, Earth AR, Aurasma/HPReveal, Cleanpolis VR, Acropolis interactive educational VR 3D, My Way VR, Boulevard, Titanic VR, Smart Education Labs, Unimersiv, а також Apollo 11 VR, The VR Museum of Fine Art, InMind 2, Human Anatomy VR та інші. Більшість цих додатків доступні на різних маркетплейсах.

Таким чином, можна сказати, що VR має досить хороші переваги: імерсивність, фокусування, залучення, інтерактивність. Але вони меркнуть на тлі таких недоліків як: низька технологічна грамотності педагогів, висока вартість та відсутності спеціалізованого освітнього контенту. Тому можна сказати, що для застосування цієї технології в освіті потрібно підвищити технологічну грамотність педагогів, шляхом створення окремих спеціалізованих курсів підвищення кваліфікації та забезпечити їх проходження, закупити обладнання для шкіл, створити умови для розробників програмного забезпечення. На жаль зараз це не є можливим, але вважаємо, що з розвитком цієї технології, підвищиться і її доступність.

Список використаних джерел

1. Іванько А.Ф., Іванько М.А., Романчук Є.Є. Віртуальна реальність в освіті // Науковий огляд. Педагогічні науки. – 2019. – № 3–1. – С. 20–25.
2. Барчук І. В. Віртуальна реальність в освіті: нові можливості для навчання. 2018. URL: <https://www.intellias.ua/blog/vr-possibilities-in-education>
3. Google Cardboard URL: <https://arvr.google.com/cardboard/>

Бей І.Ю.,

доктор філософії, викладач Івано-Франківського фахового коледжу
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Чупровська М.Я.,

викладач вищої категорії, заступник директора з навчально-виробничної роботи
Івано-Франківського фахового коледжу
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Основні тенденції реформування та модернізація вітчизняної системи освіти, демократичні перетворення в країні, інтеграція в європейське співтовариство зумовили докорінну зміну у ставленні суспільства до проблем навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами. На жаль, доводиться констатувати, що на сьогодні існує безліч факторів, які обмежують соціальне життя таких дітей, спричиняють негативні наслідки

щодо їхнього особистісного розвитку, провокують виникнення низької самооцінки, сприяють розвиткові комплексів та асоціальної поведінки.

Позитивними зрушеннями у державній освітній політиці є те, що дитина з особливими освітніми потребами на сучасному етапі розвитку суспільства починає розглядатися як особистість, яка має ті самі права, що й інші члени спільноти, але через відмінності індивідуального розвитку потребує особливих освітніх послуг.

Сучасна комплексна допомога дітям з особливими потребами спричинила позитивні зміни в особистісно-мотиваційній, пізнавальній, емоційно-вольовій сфері. Конвенція про права дитини та Декларація про права інвалідів, які були прийняті Генеральною Асамблеєю ООН, пріоритетними для таких дітей назвали права на освіту, медичне обслуговування, професійну підготовку та трудову діяльність. Відповідно, пріоритетним, з точки зору державної політики, має стати реформування системи освіти та створення таких умов, які нададуть можливість охопити навчанням усіх дітей, незважаючи на їхні відмінні особливості.

Одне із провідних завдань сучасної педагогіки – підготовка фахівців з інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти. Цій проблемі присвячені численні дослідження зарубіжних та вітчизняних науковців.

Питання продуктивної підготовки вихователів ЗДО до інклюзивного навчання були предметом дослідження П. Таланчука, К. Кольченко, Г. Нікулиної, Ю. Богинської та інших.

Результати різнобічного вивчення проблеми інклюзивної освіти за рубежом і порівняння його зі станом впровадження інклюзії в Україні відображено у роботах А. Колупаєвої, В. Бондаря, А. Заплатинської, М. Кавуна, Ю. Найди, М. Сварника, В. Тищенко та інших.

Зазначені вчені стверджують, що підготовка вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами має носити цільовий характер і включати в обов'язковому порядку основи таких предметів як корекційна педагогіка, інклюзивна освіта, психологія дітей з психофізичними вадами, генетика, медичні знання, патологія дітей і підлітків, безпека життя дітей, методика викладання дисциплін, методика виховної роботи з дітьми тощо.

У даному контексті для нас важливим є твердження Гаяш О.В. про те, що навчально-виховна і корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливими освітніми потребами має носити комплексний характер, охоплювати всі лінії їхнього індивідуального розвитку. Основними умовами і факторами, які сприяють просуванню психічного розвитку таких дітей, на думку вченої, є їхня особиста діяльність і співпраця з дорослими. «Навчання має носити практичну спрямованість, оскільки з даного боку доступна дитині діяльність (предметна, ігрова, комунікативна, трудова тощо) виступає джерелом знань про оточуючий світ, за допомогою якого цей світ пізнається та перетворюється, з іншого – різні види діяльності забезпечують можливість

використання та закріплення навичок, роблять їх здобутком кожної окремої дитини, її власним досвідом, формують у неї вміння адаптуватися до соціального середовища» [1, с. 5].

Це дуже важливо, адже і сама дитина має навчитися сприймати свою проблему як одну із своїх якостей, що виокремлює її з-посеред інших, і не більше того.

Погоджуємося з думкою Г. Косаревої про те, що задля якісної підготовки фахівців до вирішення порушеної проблеми у майбутніх вихователів мають бути сформовані професійно значущі якості, теоретичні знання, практичні уміння й навички, мотиваційно-ціннісні відношення, які визначають готовність до педагогічної взаємодії у професійній діяльності, що ґрунтується на гуманістичному, індивідуальному та особистісно-орієнтованому підходах [2].

Щоб навчання в інтегрованих (або інклюзивних) групах дошкільного закладу відбувалося успішно, вихователь повинен оволодіти необхідними знаннями і навичками:

- здійснювати ефективну комплексну психолого-педагогічну діагностику дітей з особливими освітніми потребами;
- мати уявлення про основні види порушень психічного та фізичного розвитку дитини;
- визначити та оцінити психологічні особливості дитини, прогнозувати оптимальний рівень особистісного її розвитку;
- створювати доброзичливу психологічну атмосферу на занятті;
- навчатися спостерігати за дитиною та оцінювати її розвиток під час занять, прогулянок, ігор;
- створювати ситуації успіху для кожної дитини;
- дотримуватися принципу системності в корекційній роботі;
- формувати у дитини досвід стосунків у соціумі тощо [3].

У свою чергу Н. Агаркова зазначає, що від педагога, задіяного у роботу з дітьми з особливими освітніми потребами, потрібне знання їхніх психолого-педагогічних особливостей, а також вміння виявляти ці особливості.

Проектуючи інклюзивний освітній процес, педагогічні працівники мають здійснювати відбір оптимальних способів організації спільного навчання дітей з особливими освітніми потребами та дітей без цих проблем. Це є важливим, адже таке навчання задовільняє освітні потреби перших, а по відношенню до звичайних дітей – сприяє подоланню негативізму у ставленні до однолітків з певними проблемами.

Заслуговує на увагу позиція Т. Тернавської про те, що особистісний компонент підготовки фахівців має враховувати толерантне ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, адекватне сприйняття дітей з особливостями психофізичного розвитку, усвідомлення власних емоцій

(емоційне прийняття дітей з різними типами «особливостей» (порушень) в розвитку) та вміння з ними вправлятися, розуміння своєрідності таких дітей, їх сильних та слабких сторін, уміння співпрацювати з їхніми батьками [4].

Разом з тим, слід урахувати, що наявні проблеми у жодному разі не мають обмежувати можливості дитини у навчанні або спілкуванні з однолітками.

Результати аналізу наукової літератури з означеної проблеми дозволили визначити завдання вихователя щодо створення освітнього простору для ефективної соціалізації особистості дитини. До них відносимо:

- забезпечення реалізації прав та свобод дитини з обмеженими функціональними можливостями та відповідними освітніми потребами;
- моніторинг дітей, які опинилися у складних життєвих ситуаціях, мають труднощі у спілкуванні з оточенням або виховуються в неблагополучних родинах;
- кваліфікування та окреслення статусу дітей із особливими освітніми потребами в колективі, консультування батьків, вихователів щодо здійснення соціально-педагогічної підтримки таких дітей;
- інформування педагогів, батьків, звичайних дітей про толерантне, коректне та товариське ставлення до дитини з особливими освітніми потребами в межах засад інклюзивної освіти;
- надання юридичної підтримки батькам дитини з особливими потребами тощо.

Отож, можемо зробити висновок про те, що запроваджуючи навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, вихователям необхідно, перш за все, працювати над тим, щоб змінити негативне стереотипне ставлення суспільства до таких дітей та докладати всіх зусиль для створення відповідних комфортних умов для їхнього навчання та виховання.

Список використаних джерел

1. Гаяш О.В. Поради вчителям щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням: Методичні рекомендації. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2014. 108 с.
2. Косарева Г.М. Основи формування інклюзивної компетентності майбутніх вихователів дошкільних закладів. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2014. Вип. 65. С. 30-35.
3. Бойко М.Д. Право соціального забезпечення України: навч. посібник / Вид. 3-тє, доп. та переробл. Київ : Атіка, 2006. 380 с.
4. Тернавська Т. Соціально-педагогічні концепції підтримки сімей, які мають дітей з особливими потребами Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2018, № 8 (82) С. 286-295.
5. Агаркова Н. Підготовка майбутніх вихователів та вчителів початкових класів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, Social Work and Education, Vol. 6, No. 1., pp. 70-79. DOI:10.25128/2520-6230.19.1.7.

Жданкіна А.В.,

аспірант кафедри педагогіки і психології

Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка

науковий керівник: **Безносьок О.О.,**

професор, професор кафедри педагогіки і психології

Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка

ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС В ЗЗСО: ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

В сучасній педагогічній думці набуває актуальності проблема виховання учнів в ЗЗСО. Безумовно, переважне значення освітньої компоненти не підлягає сумніву. Втім, виховному процесу відводиться чи не остання роль, особливо у старших класах.

Під час навчання в молодшій та середній школі педагогічні працівники надають більше уваги питанням, пов'язаним з вихованням всебічно розвиненої, гуманної особистості. Це зумовлено специфікою освітньо-виховного процесу. Саме в молодшому та середньому шкільному віці діти найчастіше стають безпосередніми учасниками різноманітних заходів, присвячених пам'ятним датам, вшануванню видатних особистостей і відзначанню державних свят. В старшому шкільному віці учні сприймають подібні заходи як дещо обтяжливе і не надто цікаве. Педагоги, в свою чергу, мінімально стимулюють старшокласників до відвідування вихованих годин та участі в творчих зустрічах, дискусіях, іграх тощо.

Оскільки виховна година все ж займає місце в учбовому розкладі шкіл, ліцеїв, гімназій, необхідно використовувати цей час за призначенням. Варто зазначити, що МОН не зобов'язує педагогічних працівників проводити виховні години [1]. Втім, питання «проводити чи не проводити виховні години» вирішується в рамках внутрішнього статуту кожного окремого закладу загальної середньої освіти.

Згідно підходу, розробленого Л.В. Кондрашовою, О.О. Лаврентьевою та Н.І. Зеленковою, виховання – це «...процес цілеспрямованого впливу вихователя на учня з метою формування в нього совісті, честі, людяності, правдивості та інших рис характеру, які визначатимуть особистість школяра як майбутнього свідомого громадянина незалежної України» [3, с. 7].

В свою чергу, С.П. Гвозд'їй зазначає: «Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти визначила систему завдань, спрямовану на виховання гармонійно розвиненої, високоосвіченої, національно свідомої і соціально активної людини, що наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, родинними і патріотичними почуттями, є носієм кращих надбань національної та світової культури, здатної до саморозвитку і самовдосконалення» [2, с. 3].

Основні завдання по вихованню дітей та підлітків входять в сферу відповідальності батьків та осіб, що їх замінюють. Тим не менш, школа і батьки повинні взаємодіяти не лише в вирішенні питань освіти. Виховання достойного, ціннісно-орієнтованого покоління – повинно стати спільною метою як для батьків, так і вчителів.

З огляду на те, що виховання дітей та молоді практично повністю покладено на відповідальність батьків, педагоги перестають надавати значення виховному процесу. При цьому певна кількість учителів керується принципом «наскрізного» виховання – тобто, формування особистісних якостей відбувається в рамках шкільних дисциплін. Тим не менш, ця ідея не дозволяє реалізувати навіть третини завдань виховного процесу.

На нашу думку, «наскрізне» виховання не дає простору для рефлексії своєї поведінки чи оцінки певних моральних явищ. На уроках педагог може розвивати у школярів такі риси як відповідальність, працелюбність, допитливість, колективність, комунікабельність тощо. Однак для формування системи цінностей, гуманних якостей та духовності цього недостатньо.

Однією із вагомих проблем виступає відсутність мотивації учнів, особливо старшокласників, до участі у виховних заходах. Інтереси школярів 15–17 років стають визначним чинником у розвитку даного феномену. Так, у старшокласників більш ліберальні погляди на проведення вільного часу в школі та поза її стінами. Цей аспект змушує переглянути структуру виховного процесу, вдосконалити його з урахуванням вікових особливостей та потреб учнів. Таким чином, проблему мотивації старшокласників до участі у виховних годинах буде частково вирішено.

Вищеописані проблеми набувають статусу нагальних у парадигмі сучасної української освіти. Тому нами запропоновано шляхи для їх вирішення.

Насамперед, потрібно повернути виховній годині статус обов'язкової на законодавчому рівні. Однак даною мірою, нажаль, не вирішити більш глобальної проблеми, що полягає у невмотивованості педагогів до реалізації завдань виховного процесу в ЗЗСО. Крім цього, варто підкреслити проблему професійних компетенцій, які необхідні для цікавого і, найголовніше, ефективного виховання дітей та молоді. Також слід звернути увагу та збагачення педагогічного та методичного інструментарію, переосмислити підходи до виховання учнів різних вікових категорій.

Список використаних джерел

1. Вчителі не зобов'язані проводити виховні години, – профспілка освітян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://education.24tv.ua/vchiteli-ne-zobovuyazani-provoditi-vihovni-godini-ukrayina-novini_n1751091
2. Гвоздій С.П. (2021). Методика виховної роботи у закладах загальної середньої освіти.

3. Кондрашова, Л.В., Лаврентьева, О.О., Зеленкова, Н.І. (2008). Методика організації виховної роботи в сучасній школі.

УДК 378.091.31/.39-025.14.004

Кравець В.В.,

магістр, асистент кафедри німецької філології

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто поняття змішаного навчання, наведено традиційну, хоча і не єдину, модель змішаного навчання. Проаналізовано дослідження зарубіжних та вітчизняних дослідників щодо застосування моделей змішаного навчання та їх ефективність. У статті наведено переваги змішаного навчання, а також технічні та організаційні проблеми, що постають перед викладачами вищих навчальних закладів та студентами при організації та реалізації форми змішаного навчання.

Ключові слова: змішане навчання, модель, традиційне навчання, переваги, недоліки, технічні засоби.

Постановка проблеми. Модернізація застарілих дидактичних підходів та методів супроводжується і стрімким розвитком інформаційних технологій, що і надає тотальний вплив. Відповідно перед освітньою галуззю постає низка нових завдань, питань та проблем, які є відповіддю на глобалізацію, інформатизацію та взагалі на сучасний темп життя. Впровадження нових технічних засобів у процес навчання вищого навчального закладу сприяє підвищенню інтерактивності навчання, пізнавальної діяльності студентів, розвитку їх креативності, творчості та самостійності. Оскільки, освітній простір вже зазнав значних змін за останні роки, варто приділяти більше уваги альтернативним формам навчання, якою і являється форма змішаного навчання.

Стан дослідження. Тему змішаного навчання можна прослідкувати у працях зарубіжних дослідників та науковців, а саме у працях Й. Хофманн, Р. Сченк, Д. Нагель, зокрема і у працях вітчизняних дослідників, як О. Кривонос, М. Нікітіна, Д. Береснев. Оскільки, змішане навчання постійно доповнюється, видозмінюється та поняття «змішане навчання» по-різному інтерпретується, теорія змішаного навчання потребує подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. За результатами світового рейтингу QS Higher Education System Strength Rankings 2018 Україна посіла 44 місце серед країн з найкращою системою вищої освіти, набравши 23,7 балів із 100 [3]. Згідно результатів рейтингу стає очевидно, що із кожним роком освітня

система України змінюється, перед нею ставляться нові завдання і водночас нові можливості та перспективи.

Закон України «Про освіту» стверджує, що нове покоління студентів потребує модернізованої моделі навчання, яка зможе забезпечити потреби усіх категорій населення України [4]. Особливо гостро відкрилося це питання під час пандемії та впровадження епідеміологічні обмеження. Не зважаючи на перші згадки змішаного навчання закордоном ще у 1995 році, в Україні впровадження саме змішаного навчання відбулося дещо пізніше. Зокрема, розвиток інформаційних технологій, які володіють різноманітністю онлайн-інструментів, застосунків, платформ вплинули на глобалізацію застосування змішаного навчання, як перевагою над традиційною формою навчання. Поняття «змішаного навчання» закордоні та вітчизняні дослідники трактують по-різному. Хтось робить акцент на технологічності й поєднанні традиційної та онлайн-взаємодії учасників навчання. Хтось — на методиках і педагогічних моделях. На нашу думку, змішане навчання передбачає застосування онлайн-технологій і навчання в аудиторії, а також підходи та методики, які дають змогу ефективно їх поєднувати. Кожен із цих складників визначальний. Без них змішане навчання не буде ефективним.

Таким чином, визначення О. Кривоноса – «змішане навчання – це освітня концепція, в рамках якої учень отримує знання і самостійно (онлайн), і очно (з викладачем)» [6], – розглядаємо як оптимальне. Цей підхід у навчанні дає можливість контролювати час, місце, темп і спосіб (траєкторію) вивчення матеріалу. За своєю суттю змішане навчання – це поєднання традиційної класно-урочної системи та сучасної цифрової освіти. Більшість із програм змішаного навчання включає одну із моделей [5]:

1. Ротаційна модель – це модель, у якій учні чергують онлайн- та офлайн-частини за певним графіком чи вказівками вчителя. Ці частини можуть охоплювати: роботу у невеликих групах чи цілим класом, групові проекти, індивідуальну роботу з вчителем(-кою) та письмові завдання. В свою чергу ротаційна модель поділяється на ще чотири види:

а) Ротація за станціями. У такій моделі учні працюють у класі і за визначеним графіком проходять окремі станції. Тобто чергують різні види діяльності: групову роботу, роботу над проектом і роботу з вчителем. Частину завдань вони обов'язково виконують онлайн. Станції можуть охоплювати як індивідуальну роботу чи роботу у групах, так і роботу цілим класом.

б) Ротація за лабораторіями. Модель схожа на попередню, проте у ній учні змінюються не в межах класу, а в межах навчального закладу. Однією із станцій є не просто робота онлайн, а робота в окремому приміщенні — лабораторії.

в) Перевернутий клас. За такої моделі учні за визначеним графіком змінюють онлайн-частину вдома на офлайн-частину в класі. Тобто вдома

вони засвоюють теоретичний матеріал та переглядають лекції. А в класі працюють з учителем(-кою) чи у групах над практичними завданнями та проектами.

г) Індивідуальна ротація. У такій моделі учні працюють у класі і проходять окремі станції за індивідуально визначеним графіком. Відмінність цієї моделі від «ротації за станціями» у тому, що не всі учні обов'язково проходять усі станції.

2. Гнучка модель – модель змішаного навчання, за якої онлайн-навчання є основою навчання студентів, навіть якщо воно іноді спрямовує студентів до офлайн-дій. Студенти рухаються за індивідуально налаштованим, плавним графіком, а викладач у свою чергу веде облік успішності, надає консультації віч-на-віч на гнучкій та адаптивній основі за потреби через такі заходи, як навчання в малих групах, групові проекти та індивідуальний зворотній зв'язок.

3. Модель самотійного змішування (з англ. *self-blend*, або ж *A La Carte model*) – курс, у якому студент проходить навчання цілковито онлайн і прослуховувати його вдома чи в університеті, щоб закріпити основний курс. Ця модель відрізняється від онлайн-навчання тим, що онлайн вивчають тільки один предмет. Натомість інші предмети студенти проходять за традиційної форми навчання.

4. Поглиблена віртуальна модель – курс або предмет, у якому студенти вимагають очних занять зі своїм кваліфікованим викладачем, а потім можуть виконувати решту роботи віддалено від очного викладача.

Це відомий перелік, але не єдиний, а сама класифікація — досить умовна. Важливі самі базові підходи до реалізації будь-якої моделі змішаного навчання. Кожна дисципліна специфічна, а студенти й викладачі — унікальні. Тому нам, викладачам, варто формулювати власну модель, постійно її доопрацьовувати та вдосконалювати. Коли створюється власна модель змішаного навчання, необхідно прагнути досягнути повного занурення студентів в освітній процес.

Змішане навчання – є досить новою формою навчання в Україні та потребує високого професіоналізму самих викладачів та більшу часову затратність для викладачів у підготовці, про те налічує такі переваги при реалізації [1]: ефективне використання часу; гнучкість; оптимальний контроль прогресу студентів; більший вибір засобів діагностики; інтерактивність; навчання в командах (змішане навчання – це командний вид діяльності, який робить процес навчання соціальним і прозорим); виконання частини роботи у звичних комфортних умовах; економічність за рахунок скорочення кількості поїздок; урахування індивідуальних характеристик студентів в організації взаємодії з викладачем. Із низкою переваг водночас постають і негативні сторони змішаного навчання, які Дж. Хофманн розділяє на такі підтеми [2], як: технічні виклики, які

постають новим викликом не лише для студентів, а і для самих викладачів, а саме покрокове пояснення студентам застосування нових технічних засобів, в свою чергу навчання викладачів щодо онлайн-ресурсів; організаційні виклики, які постають перед дослідниками через постійний моніторинг успішності та ефективності змішаного навчання та його переваг над традиційною формою навчання; «проблеми навчального дизайну» що являють собою постановки проблем щодо питань «як» навчати, а не лише чому, підбір ефективних засобів досягнення поставлених цілей, підтримка інтерактивних онлайн-застосунків, заохочування студентів виконувати самостійні форми роботи та забезпечення координації усіх елементів курсу.

Опанування нових технологій у навчанні не відбувається одразу. Спочатку ми замінюємо звичні процеси на нові, технологічні. Згодом усвідомлюємо переваги й нові можливості технологічного підходу. Краще розуміння та володіння новими технологіями починає змінювати процеси, які вони колись замінили. І, як наслідок, ми, викладачі, цілковито переосмислюємо підходи до навчання, змінюємо педагогічну модель. Кожен із вас перебуває на власному етапі. І цей процес нескінченний. Ми змушені постійно навчатися. Незалежно від зовнішніх чинників: карантину чи інших причин, змішане навчання варто впроваджувати. Цей процес не буде миттєвим. Але на кожному етапі його впровадження ви здобуватимете новий досвід, що дасть змогу рухатися далі.

Висновки. Отже, змішане навчання є провідною альтернативною формою навчання сьогодення для вищих навчальних закладів, адже у статті ми проаналізували різноманітні переваги перед традиційною та дистанційною формами навчання. Використання змішаного навчання очевидно впливає на якість засвоєння знань, мотиваційний компонент, а саме безпосередньо впливає на підвищення мотивації студентів, дає можливість підвищити інтерактивність курсу, залучити студентів до кооперативного та групового навчання, діагностувати якість знань за допомогою комп'ютерних технологій і взагалі зробити навчання доступним та прозорим. На жаль, на сьогодні викладачі вищих навчальних закладів лише частково застосовують форму змішаного навчання на практиці, тому виникає потреба у вдосконаленні організації змішаного навчання у вищих навчальних закладів, у підтримці керівництва університету та факультету у запропонованих ініціативах, залучення стейкхолдерів та загалом створення простору односторонності.

Список використаних джерел

1. Bickerton, Ph. 7 Reasons Blended Learning is The Future of Training [Електронний ресурс] / Ph. Bickerton. – Режим доступу: <http://trainingstation.walkme.com/7-reasons-blended-learning-future-training/>.

2. Hofmann, J. Top 10 Challenges of Blended Learning (And Their Solutions!) [Електронний ресурс / J. Hofmann. – Режим доступу: [http://www.cedma-europe.org/newsletter%20articles/Training%20Magazine/Top%2010%20Challenges%20of%20Blended%20Learning%20\(Apr%2011\).pdf](http://www.cedma-europe.org/newsletter%20articles/Training%20Magazine/Top%2010%20Challenges%20of%20Blended%20Learning%20(Apr%2011).pdf)
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.topuniversities.com/system-strength-rankings/2018>
4. Новые стандарты образования в Украине: что изменит реформа. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24tv.ua/ru/zakon_ob_obrazovanii_2017_ukraina_prinjali_reforma_obrazovaniya_v_ukraine_n861209
5. Michael B. Horn and Heather Staker, Blended: Using Disruptive Innovation to Improve Schools (San Francisco: Jossey-Bass, 2014).
6. Кривонос О. М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчанні : навч. посібник / О. М. Кривонос. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – 182 с.

УДК 378.09

Кристончук Т.Є.,

доктор педагогічних наук, доцент,

ВСП «Рівненський фаховий коледж

Національного університету біоресурсів і природокористування України»

МОВНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. У статті окреслено проблеми формування мовної особистості. Узагальнено зміст понять «мовне виховання», «мовний розвиток», «мовна освіта». Визначено важливі аспекти мовної освіти, інтегрованої в повсякденне життя, орієнтованої на розвиток, соціальне середовище та компетентність. Проаналізовано програми з проблем формування мови через відкрите навчання (на прикладі європейських країн).

Ключові слова: мовне виховання, зміст мовного виховання, мовна особистість, мовна освіта, інтегрована в повсякденне життя.

Постановка проблеми. Виховання мовної особистості неможливе без національної мови й культури, а роль у цьому покладається на освітні заклади, педагогів, а також на родину, батьків. Мовне виховання – це розвиток думки, почуттів, виховання естетичного сприйняття цінностей світової культури й осмислення серед них місця культури свого народу [1, с. 69].

Стан дослідження. Проблема мовного виховання, формування мовної особистості, її особливості є об'єктом досліджень у сучасній педагогічній науці. Зокрема, формуванню мовної особистості під час освітнього процесу присвячені дослідження таких вітчизняних науковців, як: Л. Мацько, П. Селігей, В. Кульчицький. Проблему рідної мовної компетенції окреслено

у працях Т. Гриценко. На культурі мовлення як на важливому чиннику мовного виховання наголошує Я. Януш.

Методичні аспекти мовного виховання у системі дошкільної освіти різнобічно розкрито у працях таких німецьких дослідників, як: Н. Волтер (популяризація мови), С. Думіг (проектні методи у мовній освіті), С. Шайнер-Пош (підтримка мовної освіти та виховання), С. Дрексель (концепція мовної освіти в дитячих садках), Е. Хьоме-Серке та О. Венцель (роль мовної освіти під час формування «Я» концепції).

Виклад основного матеріалу. Мовне виховання, на думку Л. Мацько, – це щоденна, ненав’язлива, зовні малопомітна робота розуму, душі і акустикоартикуляційного комплексу дитини над словом, над мовою, бо саме її засобами формується і розбудовується людське «я» в дитині. Образ (концепція) цього «я» полягає в усвідомленні людиною свого минулого, сучасного і бажаного майбутнього. Для формування «я» дитині потрібен етно-національний психологічний простір у родині, у школі, на вулиці, в суспільстві і чим він ширший і ґрунтовніший, тим більші можливості має дитина для вибору ідеалів і цілей у процесі соціалізації, тим вищою і об’єктивнішою буде її самооцінка, тим певніше вона себе почуватиме в житті [2].

П. Селігей зазначає, що зміст мовного виховання має бути правдивим, науковим, об’єктивним, а також обіймати такі факти й аргументи, які утверджують людину в цілісному ставленні до мови загалом і до рідної мови зокрема. У дошкільному віці велика виховна роль належить родинному спілкуванню. Початки мовної свідомості виникають тоді, коли в сім’ї панує культ рідної мови, коли нею проводять свята й урочистості, багато читають класиків і сучасних авторів. Любов до мови формується головно на прикладі дорослих, тож дитина має відчувати, що росте в мовно свідомій родині. Дослідник наголошує на тому, що мовне виховання потребує дотримання трьох основних методичних принципів: ненав’язливості, систематичності й комплексності. Виховання мовної свідомості, як і будь-яке виховання, — не одноразова акція, а тривалий, безупинний процес [3].

Багатомовність є частиною повсякденного життя дошкільних закладів освіти європейських країн. Словниковий запас дитини у дошкільному закладі можна розвивати різними способами в різних контекстах мовної ситуації. Дитина, яка вивчає німецьку мову в дитячому садку і розмовляє хорватською вдома, може краще називати речі німецькою, з якими вона стикається лише в дитячому садку, тоді як словниковий запас для позначення предметів, які є лише вдома, більш розвинений хорватською. Якщо порівняти німецький словниковий запас цієї дитини з дитиною того ж віку, яка виросла в німецькомовному середовищі, то виявиться дефіцит знання зазначеної мови.

Мова для дітей є ключем до пізнання світу. Вони вивчають структуру речень, слова та граматику, щоденно удосконалюючи свої мовні навички. Це дозволяє їм розуміти світ, долучатися до нього та формувати його. Діти найкраще вивчають мову в особистому контакті, тобто в діалозі, у дії та у стосунках з батьками та вчителями, вихователями.

Мовна освіта, інтегрована в повсякденне життя, орієнтована на розвиток, соціальне середовище та компетентність. Мовний розвиток охоплює як повсякденні ситуації (такі як харчування, особиста гігієна), так і заплановані та вільні ігри та освітні ситуації всередині та поза центром закладу дошкільної освіти (наприклад, проекти, екскурсії, спільні заходи тощо) і може бути спрямований на всю групу дітей, окремі групи або, за потреби, окремих дітей [4].

Мовна освіта, інтегрована в повсякденне життя, характеризується професійним інтересом до світу, тем і питань дітей, їхніх досягнень у розвитку та майбутніх кроків розвитку як соціальної та інтерактивної особистості, що є своєрідною відправною точкою для цілеспрямованого супроводу та підтримки мовної освіти. З цією метою навчання та розвиток мови дітей систематично спостерігається, документується, аналізується та використовується як професійна основа для подальшої роботи.

Мовну освіту, інтегровану в повсякденне життя, не слід розуміти як протилежність цільовій, адитивній мовній підтримці, але її можна доповнити, якщо це необхідно.

Якісна інтегрована лінгвістична освіта вимагає специфічної професійної компетенції педагогів, яка включає спеціальні знання, практичні знання та навички (особливо щодо конкретних стратегій взаємодії та розмови, спостережливості та аналізу). Це також передбачає готовність аналізувати власні (лінгвістичні) дії як на індивідуальному, так і на командному рівні, а також спонукає фахівців у сфері освіти критично оцінити власну освітню діяльність та удосконалювати її у подальшому.

Федеральним урядом Німеччини і урядами федеральних земель започатковано програму досліджень і розробок «Освіта за допомогою мови та письма». Відповідно до програми школи співпрацюють з дитячими центрами та закладами дошкільної освіти з проблеми «Формування мови через відкрите навчання в навчальній майстерні при переході від дитячого садка до початкової школи». Мовній освіті приділяється особлива увага під час організації семінарів або навчальних майстер-класів у креативній формі, темами яких є: «Магічна фізика», «Музей звучання», «Музей» та «Медіамайстерня». Наприклад, «Магічна фізика» стосується наукових явищ (про воду чи повітря). Дітям пропонують різноманітні матеріали, з якими вони можуть експериментувати. Тому навчальні семінари розроблені так, щоб бути інтерактивними, і діти мали можливість навчатися завдяки власним відкриттям. Зазвичай вони роблять це в парах і допомагають один

одному. Їх також супроводжують вихователі. Різні інструменти доступні в «Музеї звучання». У навчальному семінарі «Музей», наприклад, відвідують музей природознавства, і ця екскурсія потім оцінюється в навчальному семінарі. А в «Медіамайстерні» діти знімають маленькі фільми. Вони придумують історії і займаються рукоділлям – намагаються перевести свою історію в окремі картини. Потім їх фотографують і вирізують один за одним. Так створюється мультфільм.

Державним інститутом дошкільної освіти у рамках федеральної ініціативи «Освіта за допомогою мови та письма» розроблено додаток та веб-сайт «Мовні ігри з BiSS» [5], які орієнтовані на фахівців у галузі освіти і пропонують різноманітні ігри та заняття для лінгвістичного навчання у закладах дошкільної освіти. Додаток пропонує освітянам різноманітні підходи до цілеспрямованого добору ігор та занять. Наприклад, якщо фахівець шукає варіанти підтримки конкретної дитини, то у розділі «Процедура спостереження» можна вибрати різні цільові групи, розміри груп, а також мовні чи освітні напрями. Крім того, можна виставити предметні фільтри відповідно до інтересів дитини. Для вибраних галузей знань потім відображаються різні ігри чи дії, які також можна завантажити у форматі PDF. Додаток також описує варіанти використання гри з підтримкою мови. Таким чином, діти заохочуються до активного мислення, розвитку мовної компетентності та навчаються формулювати пояснення.

Висновки. Таким чином, метою мовного виховання є розвиток мовних навичок в цілому, формування подальшої лінгвістичної компетенції, яку розуміють як здатність доречно та точно висловлюватися в найрізноманітніших мовних ситуаціях, формування мовної свідомості особистості.

Список використаних джерел

1. Кульчицький, В. Й. (2011). Проблема рідномовної компетенції в структурі духовно-практичної діяльності особистості. Вісник Житомирського державного університету. Вип. 59, С. 68-71.
2. Мацько Л., Мацько О. Роль жінки в мовному вихованні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2000/7/articles/1.pdf>
3. Селігей П. Виховувати мовну свідомість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inmo.org.ua/assets/files/Selihey>
4. Alltagsintegrierte sprachliche Bildung [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sprach-kitas.fruehe-chancen.de/themen/sprachliche-bildung/alltagsintegrierte-sprachliche-bildung/>
5. Sprachspiele mit BiSS [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sprach-kitas.fruehe-chancen.de/aus-der-praxis/sprachspiele-mit-biss>

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Інтенсифікації навчального процесу, покращення якісного рівня уроків можна досягнути за допомогою системи методів, які отримали назву інтерактивних. Їхня перевага полягає в тому, що акцент робиться на розвитку вмінь його учасників взаємодіяти, працювати в команді, вчитися спільно і взаємно. Вони забезпечують рівноправність і рівнозначність об'єктів навчання, а педагогові відводять роль організатора та ініціатора, який створює для учнів середовище, в якому вихованці моделюють життєві ситуації, використовують рольові ігри та спільно розв'язують проблеми [3, с. 155].

На нашу думку, однією з найбільш вдалих форм роботи з учнями, яка максимально сприяє широкому використанню інтерактивних методів навчання, є урок-турнір. Він дозволяє педагогові створити навчально - виховне середовище, у якому всі учні класу будуть залучені до творчої колективної чи самостійної діяльності. Це дозволить не тільки, поглибити, закріпити та систематизувати знання з однієї теми чи кількох тем, а й ліквідувати прогалини в отриманих знаннях [2].

Для структури такого уроку варто запропонувати ряд можливих та доцільних ролей: Доповідач, Опонент, Рецензент. Доповідач викладає свою стратегію розвитку задачі, має право використовувати унаочнення: схеми, таблиці, плакати та ін. Опонент користується правом на критичні зауваження, виявляє недоліки чи помилки в матеріалах доповідача, вказує на сильні сторони роботи. Недопустимим для нього є висвітлення свого вирішення проблеми. Він зобов'язаний ставити свої запитання у ввічливій, коректній формі. В обов'язки Рецензента входить оцінювання виступів Доповідача і Опонента. Члени журі контролюють перебіг уроку та оцінюють виступи Доповідача, Опонента та Рецензента.

Слід сказати, що вчителі та учні Дрогобицького ліцею практикують подібні заняття в системі внутрішнього навчального процесу та в різного роду змаганнях міського, регіонального та всеукраїнського рівнів. Вагоме місце у процесі вивчення української літератури займає практична та творча робота учнів. Під час літньої навчальної практики першокурсників залучають до участі в одному із запропонованих проєктів за вибором. Результат такої роботи залежить від успішності застосування методу проєктів: чи зуміють вихованці колективно чи в індивідуальному порядку працювати над обраною темою, набувати та застосовувати необхідні знання й, відповідно, досягати потрібного результату.

Метод проектів об'єднує цілий ряд підходів (пошукових, дослідницьких, проблемних чи творчих) та сприяє творчому розвитку учнів, вчить їх використовувати різноманітні навчально-пізнавальні прийоми для вирішення певної проблеми, зокрема та розкриття теми проекту в цілому. Завершальною ланкою методу проектів є презентація результатів з обов'язковим використанням мультимедійних засобів чи іншого роду унаочнень.

Для успішного використання методу проектів необхідно дотримуватися ряду основних вимог:

- підбір і компонування проблеми, актуальної і значущої, яка передбачає наявність інтегрованих знань, вміння їх застосовувати на практиці, а також дослідницького пошуку;

- передбачувані результати обов'язково повинні мати практичну, теоретичну та пізнавальну значущість;

- діяльність учнів має бути самостійною, але різноспрямованою, тобто передбачати реалізувати їхнє вміння працювати індивідуально, в парах чи групах;

- змістова частина проекту має бути чітко структуризованою і визначати результати окремих етапів;

- слід передбачити використання дослідницьких методів, тобто у процесі пошукової роботи учні мають дотримуватися певної послідовності дій: обговорювати та планувати методи дослідження, збирати, систематизувати та аналізувати зібрані дані, робити висновки та підбивати підсумки, продумувати способи оформлення та презентації кінцевих результатів [1, с. 193].

У ході роботи над проектом особливого значення слід надавати координації дій його учасників та коригуванню пошукової діяльності. Йдеться про обговорення ходу виконання проекту загалом та окремих спільних чи індивідуальних дій, створення мультимедійної чи іншого роду презентації, аналіз отриманих результатів та способи їхньої інтеграції в практику. Обов'язковим є врахування варіантів зовнішньої оцінки проекту. Пропонуємо тематику дослідницько-пошукових проектів з української літератури, проведених з учнями Дрогобицького ліцею: «Павло Тичина і музика. Роль асонансів та алітерацій у створенні художнього малюнка вірша», «Трагедія творчого генія Павла Тичини», «Post scriptum... Ліна Костенко: сьогодні і завжди», «Представлення моделей до роману у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай» (два типи національного характеру українця на прикладі героїв)», «Телепроект «Ліна Костенко – берегиня української культури» та інші.

Формат літньої навчальної практики передбачає проведення короткострокових проектів терміном до п'яти робочих днів. Однією з найбільш сильних сторін методу проектів є створення можливості зміни ролі

вчителя та його позиції в навчально-виховному процесі. Його завдання полягає в підборі і компонуванні теми (тем) та організації дослідницької діяльності вихованців і, таким чином, нівелюється його роль як носія певної суми готових для учнів знань.

За таких умов формується новий тип умов навчально-пізнавального процесу учнів, змінюється мікроклімат стосунків в групах, формується якісно новий тип психології стосунків: з'являються лідери груп, відбувається розподіл і перерозподіл внутрішніх обов'язків, змінюється ставлення вихованців до навчання загалом та до дослідницької, пошукової та творчої роботи зокрема.

Зовнішня оцінка проекту є обов'язковою і має свої параметри: враховує значущість і актуальність теми та проблеми дослідження, їхньої адекватності; визначає коректність застосованих методів дослідження та обробки його результатів; оцінює роботу кожного з учасників та його внесок з урахуванням індивідуальних можливостей; виділяє рішення, прийняті учасниками проекту колективно, й, відповідно, визначає рівень взаємодопомоги між учасниками; враховує використання знань з інших галузей науки та глибину занурення у проблему; оцінює вміння учасників приймати рішення доказово та переконливо аргументувати висновки; робить висновки щодо вміння учасників проекту відповідати на запитання опонентів чи глядачів, враховуючи лаконічність та доказовість. Надбаний досвід написання творчих робіт. Метод є одним з найбільш складних тому, що для виконання потрібно володіти не лише знаннями з предмета, а й навичками науково-пошукової роботи, творчими здібностями. Робота над виконанням таких завдань активізує учнів до роботи в бібліотеках, формує вміння здобувати інформацію з використанням Інтернет-ресурсів.

Робота над виконанням подібних завдань триває упродовж навчального року, а про її результати ліцеїсти звітують на пленарних чи секційних засіданнях науково-практичної конференції. Захист проходить у формі доповідей чи міні-дебатів, під час яких кожен повинен ознайомити з суттю роботи та відповісти на запитання. Оформлення роботи має відповідати усім вимогам студентських курсових, що допомагає ліцеїстам поступово адаптуватися до умов студентського навчання. Пропонуємо тематику науково-дослідницьких робіт з української літератури: «Експресивний синтаксис поетичної мови Ліни Костенко», «Самобутність художнього світу Галини Пагутяк», «Роль пейзажу у творчості українських письменників кінця XIX – поч. XX ст.», «Новаторські пошуки Ігоря Калинця», «Бруно Шульц і Дрогобич» та інші.

Ліцеїсти супроводжують роботи мультимедійними презентаціями. Кращі роботи друкують у ліцейському збірнику. За результатами роботи ліцеїстів видається збірник тез науково-практичної конференції. Як видно зі сказаного вище, використання інноваційних інтерактивних технологій на

уроках історії допомагає урізноманітнити форми і методи роботи, зацікавити учнів предметом, покращити рівень знань. Це також формує вміння здійснювати науковий підхід до окремих тем, виробляє навички здобуття знань індивідуально та в колективі, стимулює ліцеїстів бути ініціативними.

Список використаних джерел

1. Дичківська М. І. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
2. Пометун О., Пирожено Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
3. Чепіль М., Дудник Н. Педагогічні технології: навч. посіб. Дрогобич РВДДПУ імені Івана Франка, 2010. 244 с.

Ланкіна В.В.,

вчитель англійської мови

Обласного наукового ліцею в м. Рівне Рівненської обласної ради

Трофімчук Л.О.,

вчитель інформатики

Обласного наукового ліцею в м. Рівне Рівненської обласної ради

Марчук Д.В.,

здобувач освіти

Обласного наукового ліцею в м. Рівне Рівненської обласної ради

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДИК ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ СЛІВ ТА ВИРАЗІВ ПРИ НАПИСАННІ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ

Сьогодні в Україні та світі є багато новітніх технологій, завдяки яким бажаючі можуть вивчати іноземні мови. Згідно положень «Національної доктрини розвитку освіти на 2012–2021 роки» одним із основних напрямів державної освітньої політики повинна бути «інформатизація освіти, удосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки» [5].

В останні роки створено багато комп'ютерних програм, які дозволяють вивчати вивчати іншомовну лексику. За допомогою різних онлайн-сервісів, флеш-карт та мобільних додатків вивчення лексики стало простим та доступнішим, однак в основі всіх методик лежить запам'ятовування.

Нинішні науковці дали таке визначення терміну: «Запам'ятовування – це один з основних процесів пам'яті, який полягає в закріпленні відчуттів, образів сприймання, уявлень, думок, дій, переживань і зв'язків між ними (асоціацій); основа накопичення, збереження й відтворення пізнавальної інформації і досвіту» [2, с. 178]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» зазначено, що запам'ятати означає «зберігати тримати в

пам'яті; фіксувати інформацію» [1, с. 316]. Інтернет-ресурси тлумачать процес запам'ятовування як «один із головних процесів пам'яті; засадовими стосовно нього є утворення й закріплення тимчасових нервових зв'язків; чим складніший матеріал, тим складніші й ті тимчасові зв'язки, які утворюють підґрунтя запам'ятовування» [3].

Запам'ятовування це є психологічний процес, який буває мимовільним і довільним. Вчені пояснили, що мимовільне запам'ятовування відбувається тоді, коли людина не ставить перед собою конкретної мети. На нього впливає колір предмета, його яскраве забарвлення. За спостереженнями О. Рибак, «цей тип запам'ятовування відбувається без усвідомлення логічного зв'язку між різними частинами матеріалу» [6]. На відміну від цього типу запам'ятовування, довільне (осмислене) вимагає активної участі людини, напруження її розумових сил, прикладення вольового зусилля.

Створення комп'ютерних програми відбувається на основі усталених психолого-педагогічних принципів. Нами опрацьовано сучасні методики запам'ятовування слів. Дослідник Микитенко А.В. [18] виокремив доцільні, на його погляд, методики запам'ятовування виразів (рис. 1).

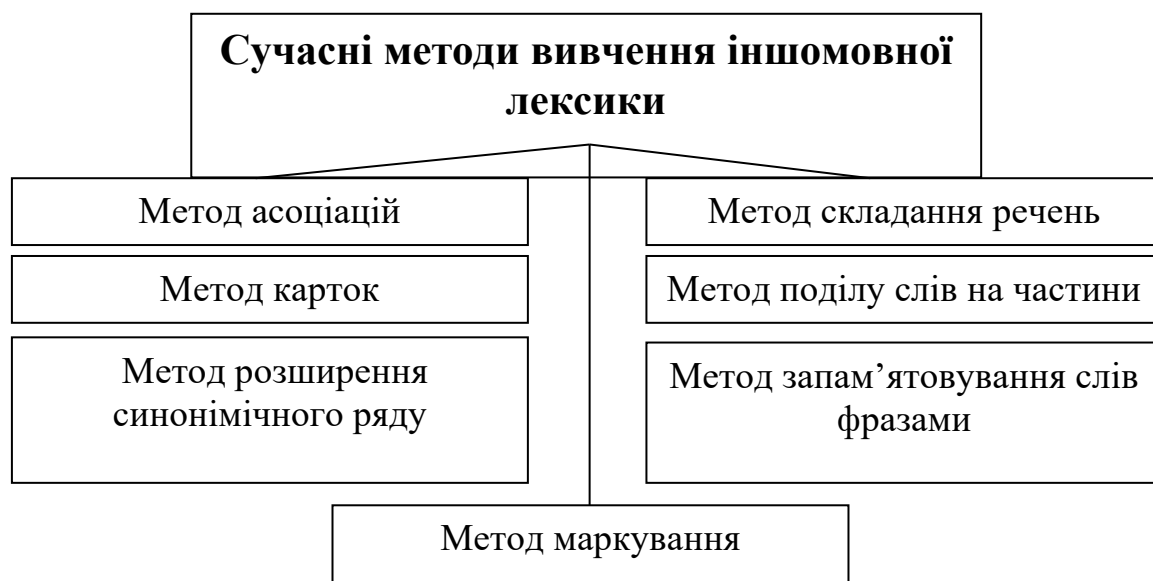

Рис. 1. Сучасні методи вивчення іношомовної лексики

Метод асоціацій полягає в тому, щоб використовувати асоціації для запам'ятовування слів. Як свідчить практика, у людини завжди виникають асоціації з певною лексемою чи поняттям. Наприклад, англійське слово «cup» асоціюється з чашкою, з якої капає вода, «mother» нагадує слово мама, son – сонце. На думку Микитенко А.В., цей спосіб є «досить ефективним для запам'ятовування нових слів, але все ж не може використовуватись як єдиний спосіб, бо не всі слова можуть викликати асоціацію з чимось» [18, с. 20].

Популярним є метод «карток та малюнків», суть якого у записі слів з перекладом на окремих картках (стікерах), де можуть бути малюнки. Необхідні картки можна купити або зробити самостійно. Людина може записати слово, його переклад і постійно його повторювати. Дехто надає перевагу методу розширення синонімічного ряду, що полягає у створенні синонімів до нових слів. Цей метод ефективним, якщо до слова відразу добирати синоніми. Наприклад, до слова beautiful добираємо слова nice, pleasant, good.

Для запам'ятовування іншомовних слів доречно використовувати методику маркування, коли на окремі предмети треба приклеїти відповідне слово. Перевагою цього методу є те, що слово «завжди на виду». Для оволодіння англійською мовою, особливо розмовною, слід вдаватися до вивчення слів фразами. Це метод дещо є схожим на методики розширення синонімічного ряду. Вивчення слів фразами допомагає оволодіти мовою значно швидше, однак потрібно концентруватися на запам'ятовуванні не одного слова, а цілих виразів.

Логічним продовженням цієї методики є метод складання речень, згідно якого до вивчених фраз додаються нові слова. Варто зауважити, що цей метод застосовують не на початковій стадії вивчення іноземної мови, а тоді, коли у людини є певний багаж знань. Суть методу полягає у поділі складних слів на окремі частини, наприклад, слово sunshine – складається з двох слів sun і shine. Аналіз цих методик дозволив визначити їх позитивні та негативні аспекти (табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

**Позитивні та негативні аспекти діючих методик
вивчення іншомовних слів та виразів**

№	Назва принципу	Позитивні аспекти	Недоліки
1	Метод асоціацій	Використання мимовільного запам'ятовування; прийнятний для вивчення великої кількості іменників	Неможливість придумати асоціацію до певних слів, особливо прикметників, дієслів, займенників;
2	Метод карток	Дозволяє вивчити написання слів; прийнятний для дітей різного віку; можливо використовувати в будь-якому місці (в дорозі, під час перерви)	Потребує додаткового виготовлення карток чи їх покупки; займає багато часу

3	Метод поділу слів на частини	Запам'ятовування нових слів є легким; доцільно використовувати на початковому етапі вивчення іноземної мови	Потребує знань основи слів, із яких утворена лексема; більше застосовується у вивченні німецької мови, де є багато складних слів
4	Метод розширення синонімічного ряду	За короткий термін значно збільшується словниковий запас	Потребує значних затрат пам'яті; зорієнтований на осмислене запам'ятовування
5	Метод запам'ятовування слів фразами	За короткий термін значно збільшується словниковий запас; дозволяє швидко оволодіти розмовною лексикою	Потребує значних затрат пам'яті; зорієнтований на осмислене запам'ятовування
6	Метод складання речень	Дозволяє швидко оволодіти навичками розмовної мови	Потребує значних затрат пам'яті; зорієнтований на логічне мислення
7	Метод маркування	Використовується мимовільна пам'ять та довільна; сприяє формуванню естетичного смаку; підходить для дітей та дорослих	Потребує значної підготовки або коштів; картки можуть зношуватися чи губитися

При складанні комп'ютерної програми застосування лише певної окремої методики не є доцільним. При її створенні слід опиратися на всі діючі методи вивчення іноземної мови із урахуванням певних принципів запам'ятовування слів (мнемотехніки), що ґрунтується на повторюванні слів, їх вимові вголос, поєднанні розумової пам'яті з зоровою та тактильними відчуттями.

Ці методи та прийоми вивчення іншомовної лексики доцільно використовувати при створенні комп'ютерних програм в освітньому процесі.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Авт.-уклад. Бусел В. Т. Київ: Ірпінь, 2004. 1440 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне, 2011. 552 с.

3. Запам'ятовування та його різновиди. URL: https://pidru4niki.com/19650323/psihologiya/riznovidi_pamyati (дата звернення: 15.10.2021).
4. Микитенко А.В. Основні способи запам'ятовування іншомовної лексики студентами мовного вузу (на прикладі вивчення німецької мови). URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6788/Mykytenko.pdf;jsessionid=92B428D46FA802081E973F80BFB27310?sequence=1> (дата звернення: 17.10.2021).
5. Національна доктрина розвитку освіти на 2012-2021 роки URL: <https://yegorivkaschool.e-schools.info/pages/natsionalna-doktrina-rozvitku-osviti-na-2012-2021-roki> (дата звернення: 26.09.2021).
6. Рибак О. Дослідження особливостей пам'яті майбутніх фахівців-психологів національної гвардії України. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/5681/1/ІНШОМОВНА%20ПІДГОТОВКА_p211-215.pdf (дата звернення: 16.10.2021).

Марчук О.О.,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне

Мельничук Л.Б.,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне

Шкабаріна М.А.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПОСТЕРІВ У ПРОСВІТНИЦЬКІЙ РОБОТІ ВИХОВАТЕЛЯ З БАТЬКАМИ

Фахівці галузі дошкільної освіти повинні тісно спрацювати із батьками вихованців ЗДО, оскільки такий процес сприяє формуванню гармонійної дитячої особистості. У «Базовому компоненті дошкільної освіти» написано, що батьки повинні брати активну участь у формуванні життєво необхідних компетентностей дитини. Так, наприклад, «підтримка батьками процесу формування соціально-громадянської компетентності може відбуватися шляхом: реалізації в родині принципів демократії, що ґрунтуються на повазі до особистості дитини та її прав; створення умов для вибудовування міжособистісної, продуктивної і толерантної дитячо-батьківської взаємодії; розмов про права дитини, моделювання відповідної поведінки та висловлювання особистих поглядів і думок задля набуття соціального досвіду; залучення дитини відповідно до її вікових можливостей до участі в житті сім'ї / родини, закладу дошкільної освіти, громади в різних формах дозвілля, спільних подорожей, прогулянок тощо» [2].

При роботі із батьками доцільно використовувати сучасні методи, форми та прийоми. Пропонуємо вихователям закладів дошкільної освіти презентувати батькам навчальні постери. Їх можна використовувати і безпосередньо на батьківських зборах, і в дистанційній формі.

Постер – це своєрідний плакат, на якому представлено певну інформацію. Він широко використовується для презентації наукових доповідей та розроблених проєктів. Однак сьогодні доцільно використовувати постери в інших цілях, зокрема, із метою проведення просвітницької роботи вихователями серед широких кіл громадськості.

У ЗДО вихователі можуть використовувати постери для батьків на різну тематику. Причинами широкого розповсюдження фахівцями дошкільної освіти постерів є те, що вони: а) дозволяють висвітлювати актуальні питання навчання, виховання і розвитку дитини; б) є простими та доступними у розробці; в) їх виготовлення відбувається в короткий термін; г) легкі і доступні в розсиланні: вихователі можуть надсилати їх батьками, що були відсутні на батьківських зборах чи виставляти їх у соціальних мережах.

Використання електронного постеру на батьківських зборах має певні переваги над презентацією. На постері інформація представлена не на окремих слайдах, а об'ємно, на одному електронному аркуші. Це, на нашу думку, дозволяє аудиторії повністю побачити візуалізацію певної проблеми, що висвітлюється у доповіді вихователя, відчутти її цілісність, зв'язок із актуальністю, метою, шляхами реалізації певних завдань та її результатами.

Відповідно до «Базовому компоненті дошкільної освіти» вихователі можуть розробити постери на такі загальні теми: «Особистість дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Дитина в природному довкіллі», «Дитина в соціумі», «Мовлення дитини», «Гра дитини», «Дитина у світі мистецтва», «Дитина в соціумі. Соціально-фінансова грамотність».

Вихователю необхідно відібрати актуальні теми, які були би цікавими для батьків здобувачів дошкільної освіти. Так, на нашу думку, оригінальними можуть бути такі постери: «Створюймо атмосферу радості і свята», «Сучасні мультфільми: користь і небезпека», «Чому діти неслухняні?», «Як не нашкодити власній дитині?», «Страх за дитину: міфи й реальність», «Небезпечні іграшки», «Комп'ютер вдома: межі дозволеного».

Пропонуємо зразок просвітницького постеру для батьків на тему «Небезпека сучасних дитячих мультфільмів» (рис. 1).

Рис. 1. Зразок постера на просвітницьку тематику

При оформленні постерів вихователю слід дотримуватися усталених вимог до його оформлення, зокрема, оформляти на електронному аркуші розміром A0, інформацію подавати стисло, доповнювати її змістовними малюнками, виділяти найважливіші аспекти у рамках тощо. Сьогодні в Інтернет-ресурсах є велика кількість сайтів, які дозволяють швидко опановувати методику створення постерів та їх перетворення у файл png, jpg та інші [5].

У просвітницьких постерах вихователю категорично забороняється подавати інформацію, яка би нанесла шкоди окремим вихованцям ЗДО чи їх батькам, розповсюджувати заборонені відомості про здоров'я чи побут окремих дошкільників чи їх родичів, що зазначено в «Законі про інформацію» [3]. Позитивним є той аспект, що вихователі можуть поширювати подібні постери через Viber, WhatsApp, Telegram та інші популярні месенджери.

Використання електронних постерів – це сучасний засіб пропагування важливої інформації просвітницького характері серед батьків здобувачів дошкільної освіти, який робить освітній процес якісним, змістовним, емоційним та особистісно-зорієнтованим.

Список використаних джерел

1. Алексеенко В.А. Мультиплікація як інноваційна форма роботи у закладі освіти: методичний посібник. Хмельницький, 2020. 70 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2895-bkdo-2020-prokt-novogo-standartu-doshklnno-osvti> (дата звернення: 11.01.2022).
3. Закон «Про інформацію». URL: <http://www.otei.odessa.ua/wp-content/uploads/2017/10/ua055uk.pdf> (дата звернення: 09.01.2022).
4. Руденко В.Д. та ін. Базовий курс інформатики; за заг. ред. В.Ю. Бикова: [Навч. посіб.]. К.: Вид. група BHV. Кн. 1: Основи інформатики. 2005. 320 с.
5. Створення постеру в Publisher. URL: <https://kyivobl-man.in.ua/wp-content/uploads/2020/12/buklet-rekomendatsiyi-z-vygotovlennya-postera.pdf> (дата звернення: 13.01.2022).

Фрицюк В.А.,

професор кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Фрицюк В.М.,

викладач кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Здатність до творчості є актуальною професійною якістю майбутніх учителів, потребу в яких відчуває сьогодення освіта. Успіхів у професійній діяльності сьогодні може досягнути тільки той вчитель, який готовий до професійного саморозвитку [4; 5], має високий рівень креативності, який відбувся як творча особистість. Тому важливим завданням вищої школи є формування мотиваційної спрямованості майбутніх учителів музичного мистецтва на творчу діяльність.

Створити умови для ефективної підготовки такого фахівця – вихідне завдання вищого навчального педагогічного закладу. Необхідність дослідити формування креативності пояснюється перш за все існуючою суперечністю між соціальним замовленням на творчу особистість учителя і недостатньою розробленістю психолого-педагогічних умов її підготовки.

У цьому контексті особливої актуальності набуває формування в майбутнього вчителя музики креативності, яка є важливою складовою його професійної готовності та однією з умов самореалізації. Креативність пов'язана з діяльністю педагога будь-якого профілю, але для учителя музики ця якість є особливо необхідною. Вона може виявлятися у формі власне музичної творчості (написання чи обробка творів, імпровізація) і в інших видах педагогічної діяльності (нестандартні прийоми ознайомлення дітей з музичними творами, нетрадиційний підбір музичного матеріалу до уроків, лекцій, пошуки нових, оригінальних способів навчання і виховання засобами музичного мистецтва), тобто методична творчість. Ситуації навчально-виховного процесу, в яких педагог-музикант має скористатись креативністю, різноманітні. Вони виникають з метою мобілізації зацікавленості й активності учнів; необхідності шукати відповіді на несподівані запитання; розв'язання педагогічних завдань, що раптово постають перед учителем під час уроку музики, нешаблонного, педагогічно доцільного практичного реагування на них тощо. А здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко розв'язувати проблемні ситуації – це і є, власне, креативність.

Креативність не є вродженою якістю особистості. Як показують численні дослідження, вона розвивається в процесі навчання і виховання в безпосередній активній діяльності завдяки цілеспрямованому педагогічному впливові.

Формування творчої особистості вчителя музики в процесі професійної підготовки досліджувалось з різних позицій (О. Апраксина, Л. Арчажнікова, М. Білецька, В. Бутенко, В. Волкова, С. Деніжна, Т. Завадська, Н. Згурська, Є. Йоркіна, Л. Костенко, В. Крицький, І. Могилей, В. Муцмахер, О. Олексюк, Л. Остапенко, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Саїк, М. Семко, І. Сипченко, Т. Стратан, О. Щолокова, В. Яконюк та ін.).

Аналіз досліджень та проведена нами діагностика креативності майбутніх учителів музики дали підстави зробити висновок, що з накопиченням студентами музично-виконавського досвіду спонтанно ця якість не формується. Отже, цей процес має стати цілеспрямованим і педагогічно керованим.

Формування професійно значущих особистісних якостей, до яких ми відносимо креативність, відбувається у взаємопов'язаній діяльності педагога і студента, тобто являє собою двобічну систему. У цій системі важливо

вирізняти зовнішні та внутрішні умови, відокремити обставини, які є зовнішніми стосовно об'єкта, та внутрішні характеристики самого об'єкта. Цілком зрозуміло, що зовнішні та внутрішні умови мають бути співвіднесені. Адже С. Рубінштейн стверджував, що «зовнішні причини (зовнішні впливи) завжди діють лише опосередковано, через внутрішні умови. У процесі пояснення будь-яких психічних явищ особистість виступає як єдино пов'язана сукупність внутрішніх умов, через які відбуваються всі зовнішні впливи» [3].

Саме внутрішні установки, мотиви, потреби особистості розглядаються нами як визначальні у становленні креативності студента-музиканта. Ефективна педагогічна взаємодія викладача і студента неможлива без урахування особливостей мотивації останнього.

Сучасний підхід до формування творчої особистості переглядає основи традиційного: не розвиток здібностей, а розвиток мотиваційної сфери, потреб індивіда визначає напрям розвитку творчого потенціалу.

Мотивація будь-якої діяльності передбачає: досягнення (надія на успіх) і запобігання невдачі (неуспіху). Мотивація досягнення пов'язана з позитивним емоційним станом людини. Найбільш сприятливим для її розвитку, на думку психологів, є поєднання ненав'язливого тиску батьків на дітей і високої насиченості середовища спонукальними факторами. Тому завдання педагогів полягає у створенні такого насиченого середовища [1].

На думку А. Маркової, робота педагога, спрямована на розвиток і закріплення певної мотивації, повинна включати: актуалізацію тих мотиваційних виявів, які вже склались (їх потрібно не придушувати, а підтримувати і закріплювати); створення умов для появи нових мотивів і їхніх нових якостей (стійкості, усвідомленості, дієвості); корекцію дефектних мотиваційних установок, зміну внутрішнього ставлення учня як до своїх наявних можливостей, так і до перспективи їхнього розвитку [2, с. 56].

Оскільки основним видом діяльності студентів є навчальна, формування і розвиток творчих потреб залежить від організації всієї навчально-практичної діяльності, яка має бути спрямованою на те, щоб студенти поступово переходили від простого відтворення отриманих знань, умінь і навичок до самостійного, творчого розв'язання поставлених завдань.

При цьому міра ускладнення музично-теоретичної інформації, яку отримує студент виконавського класу, повинна, звичайно, варіюватись у відповідності з його віковими і професійно-інтелектуальними можливостями. Так, якщо студентам-початківцям можна дати завдання, пов'язані з визначенням аплікатури, зміни міха та ін., то для старших завдання можуть містити елементи композиторської творчості: написання власних акомпанементів, обробок, транскрипцій, власних творів (навіть наслідуючи відомих композиторів) [6; 7].

Для стимулювання творчої мотивації майбутніх учителів музики в класі основного музичного інструмента педагогу необхідно оволодіти системою дидактичних методів і засобів, що мають на меті забезпечення привабливого характеру творчої діяльності. Перш за все, це формування позитивного ставлення до виступів перед публікою, потреби у виконавській діяльності, психологічної готовності і задоволення від неї. Виконавська діяльність є більш успішною за наявності пізнавального інтересу до музичного виконавства. У цьому сенсі великі можливості містить специфічний баянний репертуар, у якому закладена одна із потенційних можливостей розвитку пізнавального інтересу. Потрібно включати студентів у систематичну музично-творчу діяльність (необхідно, щоб студенти усвідомлювали свій репертуар як професійно значущий і систематично його використовували в педагогічній і виконавській практиці). І, зрозуміло, слід забезпечити особистісно зорієнтований підхід до кожного студента (готовність помітити і підтримати найменші виявлення індивідуальної творчості).

Отже, в основу створення комплексу педагогічних умов нами покладено розвиток творчої мотивації. З цих позицій для зростання рівня креативності майбутніх учителів музики в період професійної підготовки потрібно посилити їхню творчу мотивацію. Така стратегічна переорієнтація дозволить суттєво підвищити ефективність навчання і стимулювати творчі прояви.

Список використаних джерел

1. Кульчицька О.І. Використання біографічного методу у вивченні обдарованості. *Педагогічні технології у неперервній професійній освіті*: Монографія / За ред. С.О. Сисоевої. К., 2001. 502 с.
2. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения: Кн. для учителя. М.: Просвещение, 1990. 192 с.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: ЗАО «Изд-во «Питер», 1999. 720 с.
4. Фрицюк В. А. Аксіологічний підхід до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього вчителя. *Актуальні питання освіти і науки : зб. наук. ст., матеріали IV міжнар. наук.- практ. конф., 10-11 листоп. 2016 р.* / Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. Х. : ХОГОКЗ, 2016. С. 460–463.
5. Фрицюк В. А. Діагностика готовності майбутніх педагогів до професійного саморозвитку. *Наука і освіта: наук.-практ. журнал*. 2016. № 10. С. 189–194.
6. Фрицюк В. А., Фрицюк В. М. Особливості розвитку креативності майбутніх учителів музичного мистецтва. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2018. Випуск 1 (36). С. 87–96.
7. Фрицюк В. А., Фрицюк В. М. Розвиток креативності майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вивчення «Методики викладання фахових дисциплін». *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць*. Випуск 58 / Редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2019. С. 146–150.

Чикалова Т.Г.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії й методики дошкільної,
початкової освіти та мовних комунікацій
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»

Акімова О.Л.,
учитель початкових класів Генічеського ліцею
Генічеської міської ради

ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО МЕТОДУ КУБИКИ ІСТОРІЙ У РОБОТІ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

Процеси реалізації в Україні освітньої реформи «Нова українська школа» визначають потребу поповнення методичного інструментарію учителя сучасними технологіями та методами задля здійснення професійної діяльності на засадах інноваційних освітніх підходів. Сьогодення яскраво демонструє нам всеохоплююче проникнення ігрових технологій в офлайн та онлайн-навчання, навіть перший цикл Нової української школи вважається адаптаційно-ігровим [2, с. 662].

Доведено, що методично виважене використання ігрових технологій є запорукою формування у молодших школярів інтелектуальних умінь, розвитку пізнавальних здібностей та активізації пізнавальної діяльності, зміцненню умінь та навичок самостійно засвоювати та осмислювати навчальний матеріал.

З-поміж різноманіття інноваційних методів навчання зацентруємо увагу на перспективах використання ігрового методу кубики історій або кубики Rori («Rory's Story Cubes») в освітньому процесі початкової школи.

Як стверджує Ярослава Швень, кубики історій – це метод символічного, метафоричного і проєктивного особистісного ресурсу для вирішення різноманітних освітніх завдань [3]. Розділяємо думку авторки та вважаємо, що кубики історій – це інноваційний педагогічний метод розвитку пізнавальних процесів та ключових компетентностей здобувачів освіти.

Кубики історій мають потужний освітній потенціал, а різноманітні види взаємодії з ними сприяють розширенню загальнокультурних знань та формуванню цілісного сприйняття навколишньої дійсності дітьми молодшого шкільного віку.

Ця гра є універсальним інструментом для індивідуальної роботи, у парах і трійках та групової взаємодії, під час якої у невимушеній атмосфері гри відбувається формування умінь співпрацювати в команді, вирішувати складні завдання, концентруватися на головному тощо.

Кубики історій будуть цікавими та результативними у роботі з дітьми всіх чотирьох типів сприйняття інформації: візуалів, аудіалів, кінестетиків, дігіталів, – бо на них можна побачити зображення, відчувати завдяки

спеціальному способу нанесення, можна розповісти і послухати про зображене, і на останок, залучити логіку, бо зображене на кубиках є знаками.

Багатий спектр форм взаємодії з кубиками Рорі сприяє розвитку пізнавальних процесів психіки молодшого школяра, зокрема: пам'яті, уяви, уваги, мислення, сприймання, відчуття, мови і мовлення. Зображення у вигляді піктограм, які треба уважно розглянути та «розшифрувати» для того, щоб виконати завдання, є джерелом для розвитку довільної уваги та наочно-образного і наочно-дійового мислення.

Гра допомагає педагогу подолати в учнів стереотипне мислення, розвиває здатність мислити багатовимірно. Систематична взаємодія з кубиками сприяє розвитку дивергентного мислення, зокрема швидкості сприйняття; образності; гнучкості; оригінальності і креативності.

Корисними вправи з кубиками історій будуть і для розвитку критичного мислення, яке визначено одним з наскрізних завдань освітнього процесу Нової української школи. Парна та групова взаємодія з кубиками над поставленими вчителем завданнями, наприклад, визначити спільне та відмінне, побудувати вежі «Абстрактні та конкретні назви» тощо, сприяє розвитку умінь аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел; бачити проблеми, ставити запитання; робити свідомий вибір, приймати рішення та обґрунтовувати його [2, с. 663]. Отже, вільно використовувати розумові стратегії та операції високого рівня для формулювання обґрунтованих висновків і оцінок, прийняття рішень.

Взаємодія з кубиками урізноманітнить шляхи реалізації вимог Державного стандарту початкової освіти до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти з мовно-літературної освітньої галузі. Зокрема ігри з кубиками історій сприятимуть: взаємодії з іншими особами усно, сприйняттю і використанню інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях; висловлюванню думок, почуттів та ставлення, взаємодії з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотриманню норм літературної мови; дослідженню індивідуального мовлення, використанню мови для власної мовної творчості, спостереженню за мовними явищами, їх аналізу [1].

Складаючи історії за допомогою кубиків, учні розвивають зв'язне мовлення, що безперечно стане якісним підґрунтям для написання текстів у старших класах.

Різноманітні форми взаємодії з кубиками історій мають потенціал і для розвитку емоційно-вольової сфери особистості дитини, зокрема таких якостей, як: самостійність, цілеспрямованість, наполегливість, дисциплінованість.

Ігри з кубиками – невичерпне джерело розвитку емоційного інтелекту, зокрема, навичок самоусвідомлення та самоконтролю – розуміння власних емоцій та керування ними під час гри; соціального розуміння – емпатії до емоцій інших дітей, які виникають під час ігрової взаємодії; управління взаємовідносинами – усвідомлення емоцій, здатності розпізнавати та розуміти, що відчувають інші діти у процесі гри, якщо їм вдається або не вдається щось.

Всі групові та командні ігри з кубиками Рорі сприяють формуванню у молодших школярів умінь і навичок ХХІ століття: співробітництва, працювати в команді, самостійності, відповідальності, ініціативності, лідерських якостей.

І ще один важливий аспект: різноманітні ігри з кубиками історій забезпечують задоволення ігрових уподобань кожної дитини, сприяють виникненню дружніх, партнерських стосунків та ігрових об'єднань за інтересами, спонукають до обміну думками, заохочують до імпрровізації.

Таким чином, використання учителем початкових класів інноваційного методу кубики історій збагатить методичні кейси та урізноманітнить взаємодію з учнями, і, найважливіше – зробить процес опанування знаннями цікавим, творчим, сповненим радості пізнання.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
2. Чикалова, Т., (2021). Гра як засіб всебічного розвитку дітей покоління. Перспективи та інновації науки, №5.
3. Швень Я. Кубики історій «Rory's Story Cubes» як метод творчо-пізнавальної діяльності учасників освітнього процесу_[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/user/id184700/webinar>

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

UDC 8.80. 325.09

Efremov S.V.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer
of Department of Foreign Languages, Kharkiv National University of Pharmacy

WAYS OF READING SKILLS IMPROVEMENT

Abstract. Essential skills needed for reading comprehension are explained in the article. Importance of reading is studied in the article. Benefits of reading are discussed in the article. Negative influence on the reader is generalized in the article.

Keywords: essential, improvement, importance, comprehension, benefits, influence, negative.

Formulation of the problem. Reading plays important role for a reader together with speaking, listening, writing. Reading is a set of practices and procedures for working with a written information. It is the process of extracting information from any symbolic system. Reading is one of the means of language acquisition, communication, exchange of information. It is a complex interaction between the text and the reader, formed on the basis of prior knowledge, experience and the relationship of the reader with the linguistic community.

State of the study. Analysis of philological literature proves convincingly, that in the middle of twentieth century generalizing publications started appearing over the study of the aspects of the problems of reading skills improvement: six essential skills for reading comprehension (Michael Andrew); reading speed improvement (Ronald Johnson); six techniques for building reading skills (Susan Barber); eight easy steps for improving English reading (Yuliya Geikhman).

Presentation of the main material. Reading skills are abilities that have an influence on a person's capacity to read, comprehend, interpret, and decode written language and texts. Reading skills can be involved in written communications like emails, messages, letters, and other written messages. Reading skills can also

encompass several key aspects that work together to develop overall literacy skills including reading comprehension. Reading comprehension is the ability to understand what the reader reads. Strong reading comprehension typically encompasses a variety of literacy skills needed to interpret and identify meanings within a text. Several elements like fluency, the ability to decode unfamiliar vocabulary using context clues to identify key features of a text can all be components of effective reading comprehension. Essential skills needed for reading comprehension include: 1. *Decoding* (is the ability to apply knowledge of letter-sound relationships, including knowledge of letter patterns, to pronounce written words correctly); 2. *Fluency* (is the speed and the accuracy of a decoding word); 3. *Vocabulary* (is the body of words the reader knows); 4. *Inference* (is the process of drawing of a conclusion based on the available evidence of the previous knowledge and the experience); 5. *Retention* (is what the reader will remember later) [4]; 6. *Questioning* (is clarification and comprehension of reading material) [6]; 7. *Search and selecting* (is selection of gathering information for definition of key words) [7]; 8. *Summarizing* (is determination of essential ideas and consolidation of important details to focus on key words and phrases of the text that are worth noting and remembering) [8]; 9. *Sentence Construction and Cohesion* (Understanding of inter-connecting ideas within and between sentences) [9].

There are a variety of ways where the readers' reading skills can be improved: 1. *To set a time aside to read every day* (One of the most effective ways to build reading skills is to practice. The reader can set fifteen minutes aside each day to read developing the reading skills); 2. *To set reading goals* (The reader can set reading goals for himself to help him develop a wider vocabulary, to gain a deeper understanding of different texts and to improve his ability to make connections between things, own perspectives and ideas he reads); 3. *To preview the texts the reader reads* (Previewing and scanning over texts can be another step towards improving readers' reading skills. The reader can apply this strategy by previewing the titles, captions, headlines, and other text features to get an idea of what he reads about. This can help the reader form central ideas about the text); 4. *To determine the purpose* (While reading the different information, the reader determines the purpose. Thinking about why various texts are written and what meanings or themes can be understood from a text. Additionally, the reader can identify the purpose that he reads for, such as to find information, to follow instructions in a manual or to enjoy a story. Knowing the readers' purpose for reading a text can help the reader look for the key ideas and details that support his purpose); 5. *To apply key reading strategies* (When reading different information, the reader can apply several key strategies to help him increase his comprehension. For instance, when previewing a text, the reader can identify the text structure as informational, persuasive, or instructional. He can also determine key elements of different texts like the central themes, problems and solutions or comparative ideas presented in what he reads. Using strategies like identification

of text features, determination of the purpose and note - taking can work to help the reader improve his reading skills); 6. *To take notes while reading* (Another highly effective method for improving the reading skills is to take notes while reading. For instance, the reader can take notes while reading a fiction novel to gain a deeper understanding of the author's choice of language or the reader can write down the new vocabulary while reading a science journal. Effective note-taking can prompt the reader to ask questions about and make connections to what he reads).

Similarly, creating the visual representations like charts, tables or diagrams can clarify themes and ideas and can help the reader form inferences from his reading. Note-taking can be highly beneficial for comprehension exercises like summarizing); 7. *To apply what the reader reads by summarizing* (Summarizing is what the reader reads can also improve reading skills. Summarizing forces are forces for the reader to remember the specific details and the central topics about what he reads in his own words and through his own unique perspective. He can try verbally to summarize what he reads by sharing information with a friend or writing a short summary to help him retain and comprehend what he reads) [4]. 8. *To annotate and highlight text* (to highlight and underline valuable information while reading; a) to write notes on the pages to help the reader stay focused and improve comprehension; b) to write down questions while reading to receive more explanation on a new concept or to define a new word); 9. *To personalize the content* (The readers can increase their understanding by seeing how the material connects with their life. They make personal connections with the text by seeing an association with current events) [12].

Reading is one of the receptive skills which is of great importance to the language teaching and learning. There are many reasons for the reading to be important. Firstly, reader comes across the reading information in his daily lives. Secondly, reading is a purposeful activity [5, p. 7–8].

When a person reads a book, he uses his brain very actively, because reading is a very active process. When the person reads something in an English book, he either imagines a scene in his head or understands clearly what the writer tries to say. Reading is relaxing, because it relieves the readers' mind of the current work pressure, increases readers' intelligence, becomes more creative, reduces stress. Reading English books can be useful bringing benefits like: 1. *Development of a habit of thinking in English* (It develops natural English fluency allowing the reader to think in English); 2. *Learning of the new vocabulary* (The reader finds the new words: a) by reading and understanding their meanings from the context; b) by building a large passive English vocabulary; c) by speaking to the other English speakers); 3. *Building of the reading skills* (It clarifies the difficult subjects providing information that goes deeper than just classroom lesson); 4. *Memory improvement* (It stretches the readers' memory muscles resulting in the details, facts, figures, plot lines, themes, characters recollection); 5. *Improvement*

of writing skills (The reader comes across various things, the pace of the writer, and the use of words; a) it improves the knowledge of the English language; b) it impacts the way of writing) [1]. 6. *The content recollection* (It provide a sense of progress as the reader flips through the pages together with the greater immersion which is the key to the absorbing information); 7. *Stress reduction* (Something makes the reader be interested in reading the books) [2].

The reading is very important, because: 1. *It expands the readers' mind* (giving the more ideas, keeping the person healthy and sharp); 2. *It develops the creative thinking* (inspiring the reader when he feels bored); 3. *Concentration improvement* (directing the readers' mind how to focus properly); 4. *Greater Perspective Creation*: a) taking the reader outside to see a different view on the world, giving the chance to live through the lives of other characters without stepping outside of a comfort zone; b) traveling anywhere else, giving a chance to live an another life without even leaving the house transporting imagination to places the reader has never been before and has never even known these places existed); 5. *Distress disposal* (it calms down those anxious nerves that are constantly at work); 6. *Sense of belonging* (giving a sense of hope during the tough times, reminding that the reader is not alone, serving as a real inspiration); 7. *Great Conversation Starter* (the new information provision connecting people from all over the world) [3]. 8. *Reading achievement* (It increases a readers' understanding of his own identity, improves empathy and gives him an insight into the world view of others) [13]; 9. *Positive reading attitudes* (are important because individuals with positive attitudes towards reading tend to read more and be more competent readers. The readers reading more is related to vocabulary growth and positive brain development) [14]; 10. *General knowledge* (It develops readers' social, sensitive, reasoning and analytical thinking skills. It forms an identity right from a tender stage, which only helps them build their perspective about the world) [15]. 11. *A new way to a life, A different perspective to life* (Reading exposes the reader to new things, new ways, new understanding, new information, new ways to handle situations and new ways to solve them. While reading the reader understands things in different perspective, it makes him realize and understand World and himself in a different way, reading can help the reader find out about his hobbies and can make him explore things which eventually help his career and success in future. Reading open ups readers' mind and help him accept the changes in his life and also makes the reader understand the different positive aspects of life. The reading also helps the reader understand the world properly (makes the reader smarter). 12. *Smarter making* (Reading helps the reader be better. Through reading the reader can have a better understanding on a topic that he is interested in. This will help the reader become better. Because knowledge is the key to success helping the reader move ahead in life and making his brain sharper. Knowledge gives the reader the better understanding. Reading is an effective memory booster. Reading and memory are

an interrelated concept when the reader reads, he trains his brain and reading gives wisdom to the readers' mind). 13. *Creativity and imagination increase* (Reading gives the reader the different ideas and understanding. Reading sparks the imagination. When the reader reads, he is taken into the new world. This thing nurtures his brain to develop ideas for new worlds and other possibilities. Reading helps the reader understand differently. It shows how different actions lead to different results); 14. *Learning from masters* (Through books the reader can gain experience of a life of the known and experienced people. He can understand a life from masters and mentors and can also learn from them in order to move ahead in life) [16].

The reading can have negative influence on the reader, like: 1. *Eyestrain* (if the reader reads for too long without taking a break); 2. *A sense of despair* (when the book ends) [10]; 3. *Many books and so little time* [11].

Conclusions. So, reading skills are important for the reader. Every day the reader reads English information he acquires, improves, develops reading skills. It is a complicated process, but this process is effective nowadays, because reading skills develop writing and speaking skills which are three basic, main components of knowledge.

References

1. 5 Benefits of Reading English Books [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://english.eagetutor.com/reading-skills/5-benefits-of-reading-english-books>
2. Everything You Thought You Knew About Reading (and Watching TV) Turns Out to Be True [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.inc.com/jeff-haden/everything-you-thought-you-knew-about-reading-and-watching-tv-turns-out-to-be-ri.html>
3. All The Reasons to Read: It's Important [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.uopeople.edu/blog/why-its-important-to-read/>
4. How to Improve Your Reading Skills [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/how-to-improve-reading-skills>
5. Gökçe M. A. Development reading skills in English through strategy training at upper intermediate level in Bilkent University School of English English language. № 6, 2005. P. 7-8.
6. Building Reading Comprehension through Questioning Techniques [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.readinghorizons.com/reading-strategies/teaching/comprehension/building-reading-comprehension-through-questioning-techniques>
7. Teaching Students the Skills of Expert Readers [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.edutopia.org/blog/teaching-students-skills-expert-readers-tricia-hilliard>
8. Classroom Strategies | Summarizing [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.adlit.org/in-the-classroom/strategies/summarizing>
9. The Best Teaching Strategies for Improving Reading Comprehension [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.whizread.com/2019/05/05/the-best-teaching-strategies-for-improving-reading-comprehension/>

10. What Are Advantages And Disadvantages Of Reading Books? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://arts-literature.blurtit.com/406492/what-are-advantages-and-disadvantages-of-reading-books->
11. 20 Disadvantages Of Reading Books? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hostgatorcouponpromo.wordpress.com/2019/03/19/20-disadvantages-of-reading-books/>
12. 8 Tips to Help Students Build Better Reading Skills ? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.waterford.org/resources/tips-to-help-students-build-better-reading-skills/>
13. Benefits of reading for pleasure ? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.booktrust.org.uk/globalassets/resources/bookbuzz/benefits-of-reading-for-pleasure.pdf>
14. Troubling Trends in Reading Attitudes: A Q&A with Martin Hooper, Senior Researcher ? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.air.org/resource/qa/troubling-trends-reading-attitudes-qa-martin-hooper-senior-researcher>
15. Importance Of General Knowledge In Student's Life – MySchoolr ? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.myschoolr.com/blog/importance-of-general-knowledge-in-students-life.html>
16. 10 Great Advantages Of Reading Books? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://seeken.org/10-great-advantages-reading-books/>

Матей Ю.Ф.,

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
науковий керівник: **Ямпольська Л.М.,**
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

РОЛЬ ЕНЕРГЕТИЧНИХ УГОД В УКРІПЛЕННІ СТРАТЕГІЧНИХ ВІДНОСИН АЗЕРБАЙДЖАНУ ТА ТУРЕЧЧИНИ (1993–2001 рр.)

Після відновлення державної незалежності Азербайджану відкрилися нові можливості для встановлення та розвитку економічних відносин між Азербайджаном та Туреччиною. З поверненням до влади 15 червня 1993 р. Г. Алієва почалася нова ера в азербайджано-турецьких відносинах.

На початку вересня 1993 р. Г. Алієв зустрівся з прем'єр-міністром Туреччини Т. Чиллером у Москві [4, с. 63]. Тоді в Туреччині проходили дискусії щодо вступу Азербайджану до СНД. Турецький уряд був стурбований тим, яким чином формуватиметься зовнішня політика Азербайджану після вступу до СНД.

У січні 1994 р. президент Туреччини С. Демірель направив Г. Алієву листа, в якому він висловив побажання продовжити відносини між двома країнами, запропонувавши йому здійснити офіційний візит до Туреччини.

У відповідь на цей лист 9–10 червня 1994 р. Г. Алієв здійснив короткий робочий візит до Туреччини. Про мету свого візиту президент Азербайджану висловився так: «У сучасних умовах для розвитку дружніх відносин між Туреччиною та Азербайджаном нам потрібно час від часу зустрічатись, вести переговори та консультуватися» [4, с. 158]. Після візиту динамізм у відносинах між двома республіками посилювався. Протокол про співпрацю та взаємну допомогу між Азербайджаном та Туреччиною, підписаний 9 лютого 1994 р. в Анкарі, був схвалений Меджлісом (парламентом) Азербайджанської Республіки 14 червня 1994 р. [1, с. 130]. Цього ж дня було схвалено Угоду про розвиток дружби та всебічного співробітництва між Азербайджаном та Туреччиною. Тим часом Другий саміт глав тюркських держав, що відбувся у Стамбулі 18–19 жовтня 1994 р., став важливим каталізатором розвитку азербайджано-турецьких відносин. У заході взяв участь Президент Азербайджанської Республіки Г. Алієв.

У своїй промові Г. Алієв охарактеризував взаємовідносини тюркських народів в історичній ретроспективі та звернув увагу на встановлення та розвиток відносин Азербайджану з цими країнами, після відновлення державної незалежності [4, с. 189]. Наприкінці саміту було прийнято Стамбульську декларацію, що складається з 24 статей. Декларація підтримує зусилля щодо розширення газопроводу та нафтопроводу через Туреччину до Європи та Середземного моря, наголошує на важливості співпраці між тюркськими державами.

26–28 грудня 1994 р. спікер Великого Національного Збору Туреччини Х. Джиндорук здійснив офіційний візит до Азербайджану, де він провів зустрічі у парламенті з питань організації подальшої співпраці. Було підписано документ про співпрацю між парламентами двох країн. На цьому засіданні було вирішено збільшити частку Туреччини у нафтовому консорціумі до 5%.

7–9 грудня 1995 р. С. Демірел, який перебував з офіційним візитом в Азербайджані, обговорили з Г. Алієвим регіональні та міжнародні питання, врегулювання вірмено-азербайджанського нагірно-карабахського конфлікту мирним шляхом та питання функціонування нафтопроводу Баку–Тбілісі–Джейхан. У ході переговорів було наголошено, що видобуток нафти з азербайджанського сектору Каспійського моря та реалізація підписаної нафтової угоди мають виняткове значення для відновлення економічної та політичної стабільності у регіоні. Наприкінці переговорів 8 грудня було підписано спільну Угоду між Азербайджаном та Туреччиною, яка стосувалась розширення співпраці між двома країнами у сферах політики, економіки, транспорту, науки і культури та створення робочої групи для підготовки проєкту зі з'єднання енергосистем Туреччини, Азербайджану та Грузії [2, с. 15].

Другий офіційний візит Г. Алієва до Туреччини відбувся 5–8 травня 1997 р. [6, с. 59]. У ході переговорів обговорювалися двосторонні відносини, а також регіональні та міжнародні питання. Між двома країнами було підписано декларацію про поглиблення стратегічного співробітництва, що складається з 16 пунктів. Виступаючи 6 травня у парламенті Туреччини, Президент Гейдар Алієв поінформував про підписані документи. Він сказав: «Ми плануємо зберігати, зміцнювати і розвивати цю дружбу спільними зусиллями» [4, с. 205].

Візит Г. Алієва до США (липень-серпень 1997 р.) відіграв виняткову роль у вирішенні питання про основний експортний нафтопровід, який був предметом обговорення у відносинах між Азербайджаном та Туреччиною. Президент Азербайджану закликав експортувати азербайджанську нафту на світовий ринок через Туреччину, заявивши, що «Туреччина – це наше вікно у світ», зазначивши, що трубопровід Баку–Джейхан є економічно та стратегічно важливим [4, с. 216]. Підтримка азербайджанською стороною нафтопроводу Баку–Тбілісі–Джейхан була визнана перемогою в сфері енергетичної політики.

Перший офіційний документ з нафтопроводу Баку–Тбілісі–Джейхан був підписаний 15 травня 1998 р. міністром енергетики та природних ресурсів Туреччини Дж. Арсумером, заступником прем'єр-міністра Азербайджанської Республіки А. Шарифовим та спеціальним представником президента Грузії Г. Чантурієм [3, с. 132]. У документі було визначено робочі принципи будівництва трубопроводу. Це був важливий крок на шляху експорту нафти із азербайджанського сектору Каспійського моря на світові ринки. Країни вступили у новий етап співпраці.

У квітні 1999 р. сталася ще одна важлива подія, яка укріпила відносини між Азербайджаном та Туреччиною. Було відкрито трубопровід Баку–Супса, який постачав первинну нафту з азербайджанського сектора Каспійського моря на світові ринки. На урочистій церемонії були присутні президент Азербайджану Г. Алієв, президент Туреччини С. Демірель та спеціальний радник президента США Р. Монінгстар [3, с. 136].

11–12 липня 2000 р. президент Туреччини А. Сезер відвідав з офіційним візитом Азербайджан. Це був його перший закордонний візит та його перший офіційний візит до Азербайджану після обрання президентом. Метою візиту було подальше поглиблення двосторонніх відносин на взаємній основі, розширення співробітництва у рамках міжнародних організацій та обговорення питань, пов'язаних із регіоном.

Угода з нафтопроводу Баку–Тбілісі–Джейхан була підписана в Баку 17 жовтня 2000 р. Виступаючи на церемонії, Г. Алієв зазначив на тому, що каспійська нафта експортуватиметься на світовий ринок починаючи з 2004 р., і закликав внутрішні та зовнішні політичні сили, які перешкоджали

проекту, винести уроки з роботи, зробленої Азербайджаном за останні 7 років.

Наступні події, що мали місце у період 2000–2001 рр., збільшили ймовірність реалізації Баку–Тбілісі–Джейхан та лише зміцнили азербайджано-турецькі відносини:

- за дорученням Президента Г. Алієва було підготовлено новий економічний який мав довести тим, хто ставив під сумнів реалізацію проекту, економічну рентабельність Баку–Тбілісі–Джейхан [6, с. 61];

- було порушено питання про доступ на світові ринки як казахстанської, так і туркменської нафти через нафтопровід;

- виявлено великої кількості сировини на газовому родовищі Шах-Деніз та можливості виходу на світові ринки через Туреччину;

- експорт першої нафти, що видобувалась в Азербайджані через трубопровід Баку-Новоросійськ на світові ринки змінив позицію Росії, оскільки російські компанії придбали акції на азербайджанську нафту;

- захист нафтопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан з боку США [2, с. 17].

Таким чином, економічний розвиток та піднесення Азербайджану в період правління президента Г. Алієва позитивно вплинув на зовнішню політику країни. По-перше, Азербайджан став країною, спроможною інвестувати в міжнародні проекти. По-друге, країна зміцнила свої позиції на міжнародній арені і, як наслідок, отримала підтримку з боку Туреччини. По-третє, Азербайджан розширив у Туреччині гуманітарну діяльність, а також розширилося співробітництво у військовій галузі. Азербайджан виступив проти регіональної конкуренції і віддав перевагу співпраці. У цьому контексті за участю Туреччини в регіоні розвивалося тристороннє співробітництво між Азербайджаном, Грузією та Туреччиною, Азербайджаном, Іраном та Туреччиною, а також Азербайджаном, Росією та Туреччиною.

Список використаних джерел

1. Ахмедов А.Х. Азербайджан – Туреччина: про деякі принципи створення незалежних економічних відносин. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 78. С. 130–132.
2. Матей Ю.Ф. Нафтовий фактор в американо-азербайджанських відносинах 1991 – 2000 рр. Пріоритетні напрями розвитку науки : збірник тез LXIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Вінниця, 5 квітня 2021 року). 2021. Ч. 2. С. 14–18. URL: https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/04/Вінниця_ч2_сайт.pdf#page=14 (дата звернення: 15.01.2022).
3. Ямпольська, Л.М., Матей, Ю.Ф. Проблема статусу Каспійського моря у геополітичних стратегіях зацікавлених держав на рубежі XX-XXI ст. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. 2021. Том 33. С. 128–143. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/6358> (дата звернення: 16.01.2022).

4. Алиев И.Г. Каспийская нефть Азербайджана. М.: Известия, 2003. 316 с. URL: <https://ebooks.az/view/N7zKutJD.pdf> (дата звернения: 14.01.2022).
5. Бжезинский З. *Великая шахматная доска: главенство Америки и её геостратегические императивы*. М.: Международные отношения, 2010. 256 с. URL: <http://www.lib.ru/POLITOLOG/AMERICA/bzhezinskij.txt> (дата звернения: 10.01.2022).
6. Rzayeva G. Natural Gas in the Turkish Domestic Energy Market – Policies and Challenges. *OIES Paper*. 2014. № 82. P. 57–62. URL: <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2014/02/NG-82.pdf> (дата звернения: 15.01.2022).

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ

Гудзенко Т.П.,

здобувачка вищої освіти ступеня магістра

Дніпровського гуманітарного інституту

науковий керівник: **Пріснякова Л.М.,**

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри психології

Дніпровського гуманітарного університету

КІБЕРБУЛІНГ, ЯК ПРОЯВ ОДНОГО ІЗ ВИДІВ БУЛІНГУ

На жаль, все частіше і частіше ми зустрічаємо в повсякденному житті таке поняття, як булінг. Особливо часто з цим стикаються підлітки і це є великою проблемою. Але, варто звернути увагу на те, що булінг – це не одноразовий конфлікт між однолітками. Це тривале цькування, насилля, яке постійно повторюється. Наприклад, якщо в школі друзі побилися та посварилися або разом весело штовхалися та хтось з них випадково впав та забився- це не вважається булінгом. Бо булінг – це не просто конфлікт, це прояв психологічного чи фізичного насилля, що може на все життя травмувати людину та має негативні наслідки. Тобто булінг можна характеризувати, як агресивну поведінку та тривалий процес свідомого жорстокого ставлення з метою заподіяння шкоди викликання страху тривоги або ж створення негативного середовища для людини. Ознаки нездорових стосунків, такі як глузування, подразнювання, образливі прізвиська та стусани чи підніжки з боку одного чи групи осіб можуть призвести до регулярного та повторюваного день у день цькування.

Розглянемо які види булінгу існують:

- фізичний;
- психологічний;
- економічний;
- сексуальний;
- кібербулінг.

В цій статті ми детально розглянемо такий вид як кібербулінг. Це вид характеризується цькуванням та приниженням через соціальні мережі за допомогою мобільних телефонів чи інших мобільних пристроїв (Найдьонова Л.) [2, с. 4].

Кібербулінг, це досить нова форма агресії на яку часто натрапляють діти в мережі Інтернет.

На даний час велика увага приділяється підліткам та їхній поведінці в мережі, тому що вони є одними з найактивніших користувачів Інтернет простору [1]. Явище такого булінгу не залежить від точки знаходження кривдника та жертви. Дії кібербулінгу направлені на те, щоб образити людину, принизити, оббрехати через інформаційно комунікаційні засоби – мобільні телефони, електронна пошта, соціальні мережі тощо. Також, булери можуть використовувати особисту інформацію через зламання пошти чи акаунту, використовуючи будь яку таємну інформацію як шантаж, та переслідуючи людину, завдаючи образ принизливого характеру.

Проблема ще в тому, що весь процес відбувається анонімно. Немає прямих свідків і агресор відчуває свою безкарність. Також, іноді кривдник може розсилати анонімні листи від іншого імені, створивши не справжню сторінку в соціальній мережі або несправжній акаунт. Агресори отримують насолоди від своїх дій. Вони вишукують, відстежують необережних користувачів, та отримують інформацію для умов здійснення проявів булінгу.

Потенційна жертва – людина досить замкнена, має комплекси та занижену самооцінку, дуже вразлива. Має мале коло спілкування, частіше спілкується з дорослими чим з однолітками. Зазвичай, фізично слабша за агресора.

Агресор, навпаки, має завищену самооцінку, має бажання головувати над усіма, агресивно поводить не тільки в спілкуванні з ровесниками, а й з дорослими. Зазвичай, фізично сильніший за жертву.

Є також в цьому явищі спостерігачі – люди, яким просто цікаво передивлятися процес цькування та насилля з боку однієї або групи людей по відношенню до іншої людини або групи людей.

Всі ці прояви агресивної поведінки, зумовлені змінами, які відбуваються в цей час в інтелектуальній та емоційній сфері особистості дитини. Вчені знаходять взаємозв'язок між агресивними проявами в соціальних мережах та особливостями підліткового віку, що характеризується фізичними та психологічними змінами. Ріст організму, інтенсивний та нерівномірний розвиток формують новий рівень самосвідомості, потреби в самоствердженні, та спілкуванню з однолітками та дорослими на рівних на з довірою. Інтенсивність статевого розвитку породжує виникнення статевого потягу, зміну інтересів та переживань пов'язану з цим.

Все це обумовлює формування підлітків в певні соціально-психологічні, демографічні групи з характерними для неї цінностями, нормами та манерами поведінки, що утворюють специфічну субкультуру.

Наша країна робить великі кроки на шляху профілактики різних соціально негативних проявів, в тому числі і в кіберпросторі. Але, на наш погляд, ця проблема потребує більшої уваги, більшого дослідження, для того щоб знати, як запобігати їй та вміти вирішувати дане питання.

Вивченням особливості поведінки підлітків в Інтернет мережі та їх діям в ній займалися зарубіжні та українські педагоги: І. Смірнова, В. Осадчий, Л. Жук, О. Пігузов; філософи: І. Опаріна, О. Прокопенко, С. Михайлов, О. Скородумов, О. Романов; соціологи: І. Василенко, О. Путилов, О. Шеремет, М. Самелюк; психологи: І. Білоус, Т. Вербицька; юристи: Д. Пушкін, Т. Кесареєва, Н. Лебедева. Також, в своїй практиці вивчали питання прояву та профілактики такого явища, як кібербулінг такі науковці – Л. Найдьонова та О. Баришполець. Вони розглянули це питання з погляду медіа компетентності.

Теоретичними питаннями виявлення та профілактики кібербулінгу у своїх роботах займалися – О. Лапа, О. Блискун, М. Робін, Є. Кулік. Також, американські дослідники Р. Ковальські, С. Лімбер і П. Агатстон, розробили типологію поведінки, характерної для кібербулінгу. Психологи О. Бикулов та В. Фатурова, педагоги А. Чистяков та О. Кущенко, соціологи О. Горошко, Н. Тууякбасарова та С. Коноплицький, філософи І. Остапенко, В. Кулакова, філологи С. Заборовська, І. Ішмуратова висвітлили в своїх працях характеристики певних аспектів спілкування підлітків в Інтернет-мережі.

Особливістю саме кібербулінгу є те, що є анонімність з боку кривдника. І якщо у випадку відкритого цькування дії агресора можуть бути зупинені страхом, бути покарані, то простір Інтернету дає відчуття безкарності, тому що виявити переслідувача майже не можливо. Також, на відміну від булінгу кібербулінг характеризується відсутністю прямих свідків та охопленням великої кількості людей одночасно. В таких проявах жертві важко уникнути агресора, тому що це може відбуватися будь де та будь коли.

На сьогоднішній день профілактика кібербулінгу є актуальним питанням як в школах, так і в сімейному колі. Перш за все, це налагодження близького контакту з членами родини, та створення дружньої та довірливої атмосфери в шкільному закладі. Було б добре проводити просвітницьку роботу в закладах освіти спеціалістами з кібербезпеки.

Отже, на сьогоднішній день є багато способів протидії кібербулінгу, але проблема того, чому це явище виникає, та чому підлітки проявляють жорстокість в мережі, на жаль, лишається відкритою.

Список використаних джерел

1. Semantrum: медіа-аналіз TV, радіо, друкованих видань, Інтернет ЗМІ, соціальних мереж. URL: <https://promo.semantrum.net/uk/2017/04/21/v-ukrayini-na-pochatok-2017-roku-narahovano-21-6-mln-koristuvachiv-internetu/>.
2. Найдюнова Л.А. Кібербулінг або агресія в Інтернеті: способи розпізнання і захист дитини: [методичні рекомендації] / Л.А. Найдюнова. – Вип. 4. – К., 2011. – 34 с.
3. Фадеева М.В. Структура психологічної готовності вчителя до надання психологічної допомоги дитині – жертві кібербулінгу / М.В. Фадеева // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія «Педагогіка і психологія» : зб. статей. – Ялта: РВВ КГУ, 2013. – Вип. 39. – Ч. 1. – 316 с.
4. Найдюнова Л.А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу : підручник / Л.А. Найдюнова; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 244 с.
5. Бочавер А.А., Хломов К.Д. Кибербуллинг: травля в пространстве современных технологий // Психология. Журнал высшей школы экономики. – Т. 11, № 3. – 2014. – С. 177–191.

Дереза Д.Г.,

здобувач вищої освіти ступеня магістра

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

науковий керівник: **Хмурковський Г.В.,**

кандидат економічних наук, доцент кафедри комерційної діяльності та логістики

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ І КОМЕРЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Дослідження присвячене обґрунтуванню теоретичних і практичних аспектів формування та підвищення комерційного потенціалу підприємства. З цією метою було розглянуто теоретичні аспекти дослідження ринку і комерційного потенціалу підприємства, здійснено аналіз вітчизняного ІТ-ринку та комерційного потенціалу ТОВ «ЕПАМ СИСТЕМЗ», а також розроблено рекомендації щодо нарощування комерційного потенціалу компанії.

У ході дослідження теоретичних підходів до розуміння сутності й ролі комерційного потенціалу підприємства було встановлено, що він є сукупністю наявних і потенційних ресурсів суб'єкта господарювання та можливостей реалізації ним продукції, товарів, послуг, а основна функція формування комерційного потенціалу на підприємстві полягає у забезпеченні конкурентоспроможності продукції, товарів, робіт чи послуг та нарощуванні власних конкурентних переваг. Дослідження підходів до виділення структурних складових комерційного потенціалу підприємства дозволило виокремити три ключових елементи: потенціал маркетингових

досліджень і аналізу ринку, потенціал конкурентоспроможності та торговельно-збутовий потенціал.

Крім цього, здійснено характеристику господарської діяльності ТОВ «ЕПАМ СИСТЕМЗ» – лідера вітчизняного ІТ-ринку, за результатами якого зроблено наступні висновки:

- в компанії сформована стабільна та добре скоординована команда професіоналів, яка дозволяє з високим рівнем продуктивності та якості роботи виконувати замовлення клієнтів;
- в останні роки компанія реалізує агресивну маркетингову стратегію захоплення ринку, знижуючи вартість робіт і послуг та нарощуючи обсяги маркетингової активності;
- стабільний приріст обсягів валового прибутку підприємства забезпечується за рахунок ефекту масштабу – значного зростання обсягів доходів від реалізації та зниження показника рентабельності господарювання;
- система мотивації персоналу в компанії не є ефективною, оскільки значне зростання показників продуктивності праці супроводжується навіть зниженням середнього рівня її оплати;
- серед найбільш негативних моментів у діяльності компанії відзначено скорочення обсягів грошових коштів. Така ситуація в сукупності зі стійким зростанням обсягів зобов'язань є свідченням зниження рівня ліквідності та навіть, у перспективі, нестачі коштів для фінансування поточної діяльності.

Проведене дослідження сучасного стану ІТ-ринку України дозволило відзначити, що наразі це одна з найбільш перспективних та найменш залежних від вітчизняної економічної кон'юнктури сфер, яка характеризується стабільним високим приростом обсягів діяльності, та, що ще більш важливо, стабільним приростом попиту на послуги ІТ-компаній. Серед основних стримуючих факторів подальшого розвитку ІТ-ринку визначено нестачу висококваліфікованих кадрів, адже спеціалісти такого рівня віддають перевагу працевлаштуванню у закордонних компаніях зі значно вищими посадовими окладами, а вітчизняним учасникам ринку доводиться нести додаткові витрати у зв'язку з необхідністю постійно підшукувати та навчати нові кадри без жодних гарантій того, що такі працівники тривалий час працюватимуть на підприємстві.

Окрім того, значний вплив на діяльність ІТ-сектору мають коливання валютного курсу, особливо в разі зміцнення позицій національної валюти, що призводить до втрати частини прибутку компаніями ІТ-сфери.

З метою здійснення оцінки комерційного потенціалу ТОВ «ЕПАМ СИСТЕМЗ» було здійснено аналіз показників формування його прибутку та досліджено ринкову позицію компанії в порівнянні з найбільшими

конкурентами – ТОВ «Сіклум» та ТОВ «Глобаллоджик Україна». Зокрема, визначено, що компанія є беззаперечним лідером з часткою ринку у 7,16 %.

Застосування БКГ-аналізу та побудова матриці Мак-Кінсі дозволили зробити висновок, що послуги й роботи, що надаються компанією, належать до категорії «зірок», тобто характеризуються швидким і стійким зростанням попиту на них.

В ході аналізу конкурентоспроможності послуг ТОВ «ЕПАМ СИСТЕМЗ» було встановлено, що компанія має найвищий рівень конкурентоспроможності за споживчими параметрами. В той же час, за рівнем якості, доступності у користуванні та узгодженості з різним програмним забезпеченням послуги ТОВ «ЕПАМ СИСТЕМЗ» нічим не поступаються, проте й не перевершують основних конкурентів.

Таким чином, оцінка комерційного потенціалу ТОВ «ЕПАМ СИСТЕМЗ» дозволила зробити висновки, що компанія займає перше місце серед своїх конкурентів на вітчизняному ринку, проте така позиція є досить хиткою і потребує постійної цілеспрямованої роботи над її утриманням та формуванням і нарощуванням нових конкурентних переваг.

Проведена розробка рекомендацій щодо нарощування комерційного потенціалу підприємства. Зокрема, в ході вивчення можливостей удосконалення системи ринкових досліджень ТОВ «ЕПАМ СИСТЕМЗ» було визначено необхідність формування в компанії центру обробки даних, що дозволить якісно генерувати та ефективно використовувати big-data масиви даних з метою нарощування конкурентних переваг та комерційного потенціалу. При цьому, основним напрямом удосконалення чинної системи маркетингу в компанії було визначено спрямування маркетингових досліджень не лише на вивчення ринку та клієнтів компанії (наявних та потенційних), але й на вивчення поведінки та вподобань кінцевих користувачів розробленого фахівцями ТОВ «ЕПАМ СИСТЕМЗ» програмного продукту, IT-сервісів, майданчиків та технологій, в тому числі за допомогою контент-маркетингу, та U&A.

З метою обґрунтування перспективних напрямів нарощування комерційного потенціалу підприємства нами було застосовано метод SWOT-аналізу, в рамках якого було виконано аналіз парних можливостей і загроз для визначення найбільш значимих можливостей і загроз для компанії, а також розрахунок абсолютної конкурентної сили підприємства для визначення його сильних та слабких сторін господарської діяльності.

На основі проведеного дослідження було зроблено висновок, що основними загрозами для ТОВ «ЕПАМ СИСТЕМЗ» на даному етапі є подальше посилення конкуренції на ринку та зміцнення курсу національної валюти. Основними ж перевагами компанії є рівень продуктивності праці персоналу, обсяг фінансових ресурсів та ціна робіт і послуг. При цьому, найменш конкурентоздатними функціональними напрямками діяльності компанії на

даному етапі залишаються управління персоналом, зокрема, в частині ефективної мотивації праці та рівень розвитку і застосування маркетингових заходів.

У ході розробки заходів з метою нарощування комерційного потенціалу підприємства було визначено, що такими мають стати наступні:

- розробка і втілення ефективної системи мотивації персоналу;
- перегляд чинної агресивної маркетингової стратегії в бік стратегії ефективної конкуренції;
- впровадження системи моніторингу основних показників використання наявного комерційного потенціалу.

З метою обґрунтування доцільності впровадження розроблених заходів, нами були здійснені розрахунки для можливого введення в компанії системи мотивації праці персоналу з прив'язкою до показника продуктивності діяльності. Отримані результати дослідження дозволили засвідчити, що отриманий ефект для компанії буде досить значним, а тому керівництву ТОВ «ЕПАМ СИСТЕМЗ» варто прийняти до уваги запропоновані нами рекомендації з нарощування комерційного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Дослідження ринку : конспект лекцій / укладачі: Г.А. Мішеніна, Ю.Т. Матвеева. Суми : Сумський державний університет, 2015. 185 с.
2. Комерційна діяльність : підруч. ; за ред. проф. В.В. Апопія. Київ : Знання, 2008. 558 с.
3. Корольчук О., Черепов В. Оптимізація комерційних зв'язків торговельного підприємства. Вісник КНТЕУ. 2011. № 2. С. 15–26.
4. Косенко О. П. Оцінювання ринкової привабливості інтелектуальних технологій на основі інтегрального використання моніторингових функцій. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2014. № 2. С. 29–42.
5. ТОВ «ЕПАМ СИСТЕМЗ». URL : <https://epam.ua/>
6. Jacksa D., Novy D. Market Potential and Global Growth over the Long Twentieth Century. *Journal of International Economics*. 2018. Vol. 114. P. 221–237.

УДК 655.3.022.11

Жукова О.М.,

здобувач вищої освіти ступеня магістра

Видавнично-поліграфічний інститут Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

PR ТА ЗВ'ЯЗКИ ІЗ ГРОМАДСЬКІСТЮ: ВПЛИВ НА СУСПІЛЬНУ ДУМКУ

Інформація давно стала однією з найважливіших чинників, які впливають сучасне суспільство. «Хто володіє інформацією, той володіє світом», а той, хто вміє її правильно подати і при цьому досягти певної мети, стає справді незамінним у будь-якій сфері людської діяльності. Безумовно, це стосується PR або зв'язків із громадськістю.

Сьогодні Public Relations використовуються усюди: у бізнесі, політиці, а також у некомерційному секторі. Існує багато визначень PR, наприклад, що це технології, спрямовані на створення взаєморозуміння та підтримання доброзичливих відносин між компанією чи персоною та громадськістю [1].

Метою зв'язків з громадськістю є встановлення двостороннього спілкування для виявлення спільних уявлень або спільних інтересів і досягнення взаєморозуміння, що ґрунтується на достовірній та повній інформованості. Поширення новин, аргументація та переконання – ось інструменти, за допомогою яких організація має право виражати себе в суспільстві. Піарники це право використовують.

Іншими словами, PR – це діяльність, спрямована на формування образу особистості, організації, товару, послуги або ідеї та послідовне впровадження створеного образу в суспільну свідомість з метою формування заданих знань, установок, переконань та здійснення заданих дій. PR використовують декілька варіантів впливу на суспільну думку: переконання, вплив (як маніпуляція) та співробітництво. Усі три варіанти з прикладами були розглянуті у нашому дослідженні.

Отже, за допомогою вправних методів психологічного та іншого впливу від PR, а також багаторазових повторень, у суспільстві формується споживчий індивідуалістичний світогляд. Цілі зв'язків з громадськістю

відрізняються у виконуваних ними функціях і у кожної організації вони будуть свої. Відрізняють різні види впливу зв'язків із громадськістю на думку суспільства, які мають свої особливості застосування.

Список використаних джерел

1. Блэк С. Паблик рилейшнз. Что это такое? – М., 1990.
2. Виталий Веселов. PR – это не реклама: как поддерживать положительную репутацию компании или персоны. URL: <https://sendpulse.com/ru/blog/pr> (дата звернення: 02.01.2022)
3. Денис Гордовский. Что такое PR, для чего нужен и как делать успешный пиар. URL: <https://blog.calltouch.ru/chto-takoe-pr-dlya-chego-nuzhen-i-kak-delat-uspeshnyj-piar/> (дата звернення: 26.12.2021)

УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Бадіца А.В.,

здобувач вищої освіти ступеня магістра
Донецького національного університету
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

науковий керівник: **Іванова Н.С.,**

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу,
менеджменту та публічного адміністрування
Донецького національного університету
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

У ринкових умовах господарювання підприємство, як відкрита система, функціонує у складному зовнішньому середовищі, що характеризується нестабільністю та постійною динамікою. Таке середовище змушує керівництво швидко адаптуватися до нових умов, потребує знання законів розвитку та пошуку шляхів виживання в ринковій економіці, врахування чинників невизначеності та нестійкості економічного середовища. Саме тому питання економічної безпеки підприємства є актуальним для сучасного розвитку і зміцнення позицій підприємства, викликає багато різних дискусій в наукових колах та серед провідних економістів.

Найбільш поширеним є визначення економічної безпеки підприємства як стану ефективного використання його ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав) та існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам) і забезпечити його тривале виживання та стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії.

Відповідно точки зору В. Забродського, економічна безпека – це кількісна та якісна характеристика властивостей підприємства, які відображають здатність «самовиживання» та розвитку в умовах виникнення зовнішньої та внутрішньої економічної погрози [1, с. 35]. Економічна безпека підприємства визначається сукупністю факторів, які відображають

незалежність, стабільність, можливості росту, забезпечення економічних інтересів.

На думку Є. Крихтіна [2], економічна безпека підприємства - це ефективне використання ресурсів для забезпечення стабільного функціонування та розвитку у майбутньому. Такий підхід дозволяє підприємству пристосовуватися до умов, які склалися, прогнозувати та запобігати негативним впливам ззовні [3].

О. Власюк зазначає, що загалом генеза категорії «економічна безпека» базується на таких поняттях, як інтереси, потреби, цінності, цілі, загрози [4].

З метою формування стратегічних дій підвищення рівня економічної безпеки досліджуваного підприємства проведено оцінку методом SPACE - комплексний метод, який проводиться для аналізу позицій на ринку та виборі оптимальної стратегії.

Метод SPACE-аналізу застосовується для оцінки сильних та слабких сторін діяльності невеликих підприємств за такими групами критеріїв [5]: 1) фінансова сила підприємства (ФС); 2) конкурентоспроможність підприємства (КП); 3) привабливість галузі (ПГ); 4) стабільність галузі (СГ).

На основі вивчення ключових критеріїв у складі кожної групи складається матриця спрямованої стратегії в системі координат SPACE та будується вектор позиції підприємства, що оцінюється. Положення вектора визначає тип рекомендованої стратегії (консервативна, захисна, конкурентна, агресивна) для зміцнення конкурентних позицій.

Результати бальної оцінки показників за ключовими критеріями для якого наведені в табл. 1.

Таблиця 1 – Результати бальної оцінки критеріїв за методом SPACE-аналізу

Критерії	Оцінка, балів	Вага	Зважена оцінка, балів
Фінансова сила підприємства (ФС)			
Рентабельність інвестицій	2	0,3	0,6
Динаміка прибутку	5	0,4	2
Рівень фінансової стійкості	3	0,3	0,9
Загальна оцінка критерію			3,5
Конкурентоспроможність підприємства (КП)			
Частка підприємства на ринку	4	0,2	0,8
Конкурентоспроможність продукції	4	0,6	2,4
Рентабельність реалізації продукції	5	0,2	1,0
Загальна оцінка критерію			4,2
Привабливість галузі (ПГ)			
Рівень прибутковості галузі	8	0,4	3,2

Стадія життєвого циклу галузі	6	0,3	1,8
Залежність розвитку галузі від кон'юнктури	7	0,3	2,1
Загальна оцінка критерію			7,1
Стабільність галузі (СГ)			
Стабільність прибутку	8	0,5	4,0
Рівень розвитку інноваційної діяльності	3	0,3	0,9
Маркетингові та рекламні можливості	7	0,2	1,4
Загальна оцінка критерію			6,3

Кожен показник, що характеризує ключові критерії, оцінювався за десятибальною шкалою на основі порівняння фактичних значень фінансових коефіцієнтів із нормальним їх рівнем для підприємства та на основі вивчення статистичної інформації щодо економічного становища галузі.

Результати зваженої оцінки фінансової сили підприємства (3,5 бали) свідчать про наявність певних проблем на досліджуваному підприємстві, пов'язаних із забезпеченням ефективного використання вкладеного капіталу. Так саме невисоким є і рівень конкурентоспроможності підприємства (4,2 бали) через недоліки управління підприємством в умовах доходного бізнесу, про достатньо високий рівень якого свідчать високі оцінки привабливості та стабільності галузі (7,1 бали та 6,3 бали відповідно).

Після отримання зважених оцінок ключових критеріїв наступним етапом SPACE-аналізу є побудова вектора рекомендованої стратегії в системі координат SPACE (рис. 1).

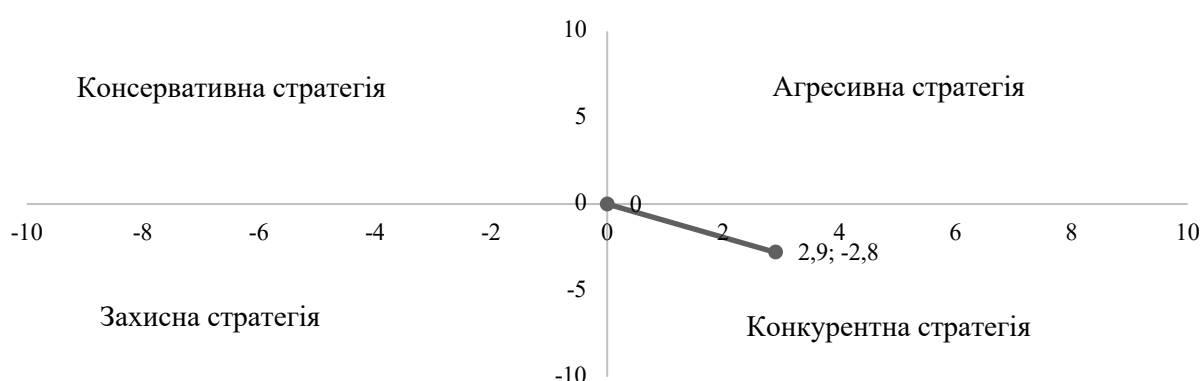

Рисунок 1 – Визначення вектора рекомендованої стратегії забезпечення економічної безпеки в системі координат SPACE

Початок вектора знаходиться в точці початку координат, кінець вектора знаходиться в точці А з координатами [5]:

$$x = \text{ПГ} - \text{КП} = 7,1 - 4,2 = 2,9;$$

$$y = \text{ФС} - \text{СГ} = 3,5 - 6,3 = -2,8.$$

Таким чином, вектор рекомендованої стратегії для досліджуваного підприємства знаходиться в правому нижньому квадранті, що відповідає конкурентній стратегії. Отже, для посилення позиції в конкурентній боротьбі підприємство має виконати наступні дії:

1) вивчити досвід конкурентів у зменшенні собівартості виробництва за рахунок оновлення основних засобів,

2) використовувати наявні маркетингові та рекламні можливості,

3) знаходити нових партнерів і розширювати ринки збуту.

Таким чином, досліджуване підприємство має можливість впроваджувати запропоновані стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства. При цьому варто враховувати: потреби покупця і споживача; підвищення конкурентоспроможності продукції і організації; максимально гнучкий виробничий процес, що реагує на зміни потреб споживача [5].

Вибір правильної стратегії підприємства в системі антикризового управління завжди покращить виробничо-господарську діяльність та підвищить рівень економічної безпеки. Цей крок здійснюється керівництвом на основі аналізу ключових факторів, що характеризують стан підприємства, з урахуванням результатів аналізу портфеля замовлень, а також характеру і сутності реалізованих стратегій. Стан галузі й позиція підприємства в галузі найчастіше можуть грати вирішальну роль при виборі стратегії забезпечення економічної безпеки досліджуваного підприємства.

Список використаних джерел

1. Забродский В., Капустин Н. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы. Бизнес-информ. 1999. №15–16. С. 35–37.
2. Соціальна політика та економічна безпека. Монографія / [під заг. ред. Є.І. Крихтіна]. Донецьк : Каштан, 2004. – 336 с.
3. Береза З.В. Суть та складові економічної безпеки підприємства. *Наука й економіка*. 2009. № 4 (16). Т. 2. С. 59–64.
4. Зайченко В.В., Коваленко С.В. Економічна безпека підприємства: сутність та основні складові. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2013. Вип. 23. С. 410–414. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2013_23_62.
5. Ширяева Н.Ю. Практичний інструментарій маркетингового потенціалу підприємства : зб. наук. праць за матер. української наук.-практ. конф., 31 травня 2011 р. Одес. держ. акад. буд-ва та арх-ри. Одеса : Вид-во ОДАБА, 2011. С. 111–115.

Іванческул А.М.,
здобувач вищої освіти ступеня бакалавра
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Нідзельська С.С.,
здобувач вищої освіти ступеня бакалавра
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
науковий керівник: **Скляр Є.В.,**
кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової
діяльності Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРТИКАЛЬНИХ ФЕРМ

Визначення стратегії маркетингової діяльності і дослідження ринкових можливостей підприємства вимагають вичерпної і достовірної інформації. Адже жодне агропромислове формування з маркетинговою орієнтацією не може здійснювати аналіз, планування і контроль без дослідження попиту покупців, діяльності конкурентів і посередників. Важливе значення мають і власні дані про продаж і ціни [2].

Інформаційна система маркетингу являє собою безперервно діючу і взаємопов'язану систему людей, обладнання та процедури для збору, обробки, аналізу, оцінки й розподілу інформації за місцем, часом і точністю для прийняття рішень з питань маркетингового планування, його інструментів та контролю [2].

Традиційна агропромисловість потроху відходить у минуле, натомість tech аграрії використовують сучасні технології для досягнення кращої врожайності з мінімальною затратою на це сил, часу і ресурсів. Тому, впровадження у агродіяльність вертикальних ферм дасть нове життя та новий поштовх до відродження сільського господарства. Адже, вертикальні ферми економлять води на 95% від традиційної, а на площі у 6500 квадратних метрів виробляють в 390 разів більше продукції. Крім того до переваг вертикальних ферм можна віднести і передбачений врожай, який можна збирати весь рік [1]. Дослідники відзначають, що хоча інноваційні фермерські господарства не впливають на ринкові ціни, в майбутньому вони допоможуть прогодувати зростаюче населення.

Вертикальні ферми дозволяють на маленькій території вирощувати великі врожаї овочів, витрачаючи при цьому мінімум води. За прогнозами ООН, до 2050 р. обсяги виробництва продуктів повинні вирости як мінімум на 70%, щоб відповідати зростанню попиту. Зростання населення може спровокувати спалахи голоду по всьому світу. Причиною голоду стане не тільки перенаселення, а й підвищення цін на продукти. За останні два десятиліття їжа щорічно дорожчала на 2,6% [1]. Вчені сподіваються, що вертикальні ферми допоможуть вирощувати овочі більш ефективно і

вирішити проблему нестачі продуктів. Урбанізація захоплює орні землі, і, в той же час, знижує популярність професії фермера. Як наслідок – ні людей, ні земель не вистачає.

Ще один плюс вертикальних ферм, це можливість розміщувати їх локально. За даними Ради з охорони природних ресурсів США, близько 40% врожаю в процесі поставок псується і потрапляє на смітник. Контейнери же можна ставити прямо в житлових кварталах, поряд з офісами, супермаркетами і ресторанами [1].

Однак, у вертикальних фермах є свої мінуси. Вони дорого коштують, врожаї не відрізняються різноманітністю, та саме утримання обходиться не дешево. Змінити цю ситуацію зможуть інвестиції і підтримка з боку уряду. Вважається, що повністю замінити традиційні фермерські господарства контейнерні грядки не зможуть, і деякі банки продовольства вже почали закуповувати контейнери для вирощування овочів. Поки такі системи обходяться дорого, але вони все одно вигідніші, ніж покупка землі і обладнання власного фермерського господарства. Експерти очікують, що до 2022 р. світовий ринок вертикальних ферм досягне \$6 млрд. [1].

Маркетингова діяльність в таких вертикальних підприємствах вимагає дослідження купівельних переваг, прогнозування обсягу продажу в регіонах, кон'юнктурних оглядів ринку. Такі дані можна одержати в результаті маркетингових досліджень, які передбачають проектування, збір, аналіз та узагальнення даних, а також пошук шляхів ефективного застосування їх у специфічній маркетинговій ситуації [2].

Важливою проблемою також є отримання і обробка даних про продаж товарів у місці його здійснення. В умовах конкуренції, «на ринку покупців» оперативність даних має надзвичайно важливе значення для своєчасного прийняття рішень про ціни, нові канали розподілу тощо. У багатьох провідних компаніях світу звіти про продаж на місцях надходять щоденно. Численні фірми збирають також інформацію щодо продажу у конкурентів на основі опитування покупців та інших джерел.

Досить часто до аналізу тієї чи іншої проблеми залучаються експерти – досвідчені спеціалісти, вчені у даній галузі або суміжних з нею сферах. При опрацюванні даних використовується банк моделей, який сприяє прийняттю найоптимальніших маркетингових рішень. Кожна з моделей складається із сукупності взаємопов'язаних змінних, що представляють певну, реально існуючу систему, процес чи результату [2].

Отже, впроваджувати вертикальні ферми в містах з метою забезпечення стійкого розвитку – доцільно. Адже так буде вирішено питання раціонального використання ресурсів, створення додаткових робочих місць а населення міста буде матиме можливість споживати екологічно чисту продукцію.

Список використаних джерел

1. Вертикальні ферми: заощаджуй до 95% на виробництві продуктів рослинництва. URL: <https://landlord.ua/news/vertikalni-fermi-zaoshhadzhuy-do-95-na-virobnitstvi-produktiv-roslinnitstva/>
2. Дудар Т.Г. Маркетинг в агропромисловому комплексі: теорія і практика: навч. посібн. для студентів економічних спеціальностей вузів. Тернопіль: «Горлиця», 1999. 162 с.
3. Vertical Farm. OFF GRID world. URL: <https://offgridworld.com/vertical-farm/>
4. ThanetEarth. Organisational Website. URL: <http://www.thanetearth.com/>.

Нескородева І.І.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління та адміністрування
ННІ «Каразінська школа бізнесу»,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Ян Буюнь,

аспірант кафедри управління та адміністрування
ННІ «Каразінська школа бізнесу»,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ЗМІСТОВОГО НАПОВНЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ПІДПРИЄМНИЦТВО»

Підприємництво є фундаментом становлення та невід'ємним елементом ринкової економіки. Без інституту підприємництва ринкова економіка і загалом суспільство неспроможне забезпечити стійкий розвиток. Справедливо зазначити, що інтенсивний розвиток підприємництва є необхідною умовою функціонування стабільної та ефективної економічної активності в державі та стрижневою умовою збалансованості між експлуатацією ресурсів та розвитком людського суспільства [1].

Термін «підприємництво» походить від французького слова «Entprendre», що означає «вживати», «використовувати можливості» або «задовольняти потреби та бажання за допомогою інновацій та розвитку бізнесу» [2].

Як свідчить огляд наукової економічної літератури, теорії підприємництва, створені економістами та соціологами вже на ранніх стадіях досліджень феномену господарської діяльності та товарно-грошових відносин, розглядали явище підприємництва суцільно з категорією діяльності та особистості підприємців [2–3].

Типовий підприємець середньовіччя був «людиною, яка відповідає за великі будівельні роботи: замки та укріплення, громадські будівлі, монастирі та собори». Особливістю того часу була жорстка диференціація населення та

поняття «багатство» сприймалося з негативним відтінком марнотратства та жорсткості, і не відповідало сучасному розумінню як творчого внеску у загальне благо на основі підприємницької ініціативи. У той же період починається осмислення функцій підприємця та підприємницької діяльності в економічній теорії.

Вважається, що у 1755 р. ірландський банкір, що працював у Франції, Рікардо Кантільйон був першим, хто використав поняття «підприємець» в економіці як «агент, який збирає матеріали/ресурси для виробництва товарів за певною ціною, ціна продажу яких не визначена порівняно з виробничою собівартістю» [4]. Але, вважаючи специфікою підприємця таку умову як дія в ситуації невизначеності, вчений не відокремлює підприємця від інших суб'єктів господарської діяльності та застосовує дану дефініцію відносно усіх економічних агентів того часу. З погляду Кантільйона, і власник мануфактури, і землевласник, і робітник є підприємцями [4].

Концепція підприємництва по-різному розуміється різними вченими [2–7]. Значна частина понять і термінів, якими описується предмет дослідження, є або невичерпним, такими, які не мають точного визначення, чи неоднозначними, такими, що вживаються в різних, не завжди диференційованих значеннях. З огляду на це здійснено термінологічний аналіз поняття «підприємництво».

Термінологічний аналіз – це один із теоретичних методів дослідження, який спрямований на розкриття сутності досліджуваних економічних явищ за допомогою виявлення та уточнення значень термінів (понять), що їх позначають [5]. Результатом термінологічного аналізу, як правило, стають дефініції, а також окреслення виявлених наукових підходів (позицій) до трактування та визначення відповідних понять.

При дослідженні поняття підприємництва здійснено термінологічний аналіз найбільш часто вживаних формулювань змісту категорії підприємництво, яке застосовуються вченими та практиками на перехресті та в межах таких наук та практик як: соціологія, економіка та психологія [6, 7].

Як свідчить історичний огляд, теорії підприємництва, створені економістами та соціологами вже на ранніх стадіях досліджень даного феномену, розглядали явище підприємництва нерозривно від категорій діяльності та особистості підприємців. І в сучасних працях вивчення соціального явища «підприємництво» полягає у вивченні «особистості підприємця» чи «діяльності підприємця». Отже, термінологічний аналіз засвідчив, що трактування підприємництва в науковій літературі базується на двох загальних підходах:

функціональний підхід, відображає мету підприємницької діяльності та особливості взаємодії підприємця із зовнішнім середовищем;

суб'єктний підхід, зосереджений на дослідженні особистих якостей підприємця, які спонукають його до здійснення підприємницької діяльності.

Але слід відзначити, що в сучасних умовах підприємницька діяльність реалізується в умовах цифрової трансформації. Технологічні досягнення четвертої промислової революції суттєво вплинули на ділове середовище підприємництва та його учасників, які повністю перейшли на використання цифрових технологій, поєднавши промислові технології з цифровими. Цифрова трансформація передбачає перехід від роботи на папері до більш гнучкого середовища, в якому кінцевий користувач може вибирати і підключати необхідні бізнес-інструменти [5–7]. Такі умови вимагають від підприємницької діяльності постійного розвитку, гнучкості та адаптації до постійних змін.

З урахування цифровізації економіки на основі термінологічного аналізу визначено змістовне наповнення категорії «підприємництво», відповідно до якого під підприємництвом розуміється безперервна адаптивна інноваційна діяльність суб'єктів господарювання (підприємців) на основі постійного пізнавального процесу і ускладнення поділу праці з метою пошуку можливостей та ринкових ніш для створення нових цінностей. Уточнене поняття відображає сутність підприємництва з позиції суб'єктивного та функціонального підходів, а також враховує особливості функціонування в умовах інформатизації економіки.

Список використаних джерел

1. Нескородева І., Ян Б. Трансформація сутності поняття «підприємництво» в умовах інформатизації корпоративного сектору // *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/890>
2. Афендікова Н. О. Сучасні підходи щодо розвитку підприємництва в сільському господарстві України // *Агросвіт*. 2018. № 10. С. 8–11.
3. Моделі підприємництва в умовах інноваційної економіки та економіки знань: управління ресурсами та витратами / О. В. Ходаківська та ін. // *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 15. С. 5–11.
4. Brown C.D., Thornton M.A. Entrepreneurship theory and the creation of economics: insights from Cantillon's Essai. 2011. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Entrepreneurship-theory-and-the-creation-of-from-Brown-Thornton/73ea8454820f2c20cfbd2780e0a2ed7a628746cd#paper-header>
5. Youssef A.B. Digitalization of the economy and entrepreneurship intention / A.B. Youssef et al. // *Technological Forecasting and Social Change*. 2021. Vol. 164. 120043. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0040162518301768>.
6. Goyal L. Exploring frugal innovation in social entrepreneurship: Insights from emerging economies // *Organizational Dynamics*. 2021. Vol. 50, Is. 2, 100782. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0090261620300346>.
7. Afawubo K., Noglo Y. A. ICT and entrepreneurship: A comparative analysis of developing, emerging and developed countries // *Technological Forecasting and Social Change*. 2021. 121312. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0040162521007447>.

Рикун С.С.,

здобувач вищої освіти ступеня магістра
Донецького національного університету
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

науковий керівник: ***Іванова Н.С.,***

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу,
менеджменту та публічного адміністрування
Донецького національного університету
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

ЕЛЕМЕНТИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

Сучасний стан більшості суб'єктів господарювання в Україні експертами визнається кризовим. Еволюція кризових явищ, з одного боку, та зацікавленість держави в максимальному збереженні компаній, які мають необхідний потенціал виживання і мають стратегічне значення для країни в цілому або для певних регіонів, з іншого боку, призвели до появи та розповсюдження нового для України специфічного для його завдань та функцій управління - антикризового.

Управління кризовими ситуаціями розглядається як вид незалежної професійної діяльності, спрямований на запобігання кризовим явищам та подолання їх у діяльності компанії на основі раціонального використання наявних ресурсів та потенціалу виживання, мінімізації матеріальних та фінансових витрат шляхом застосування відповідних втрат, принципів та методів роботи.

Проблема антикризового управління є предметом досліджень багатьох національних вчених (Айвазян З., Беляєв С.Г., Брюховецька Н.Ю., Венгільський А.С., Градов А.П., Кириченко В.І., Кисликін І.П., Коротков Е.М., Мазур І.І., Пушкар О.І., Сибірякова В.Г., Ситник Л.С., Тридід О.М., Уткін Е.А., Чернявський А.Д., Чубаров Л.Б., Шапіро В.Д. та інші) та іноземці (Ж.К. Ван Хорн, Мескон, Меклап, Сомбарт, Шпітхоф, Гарвард та інші). Однак питання антикризового управління спрямовані на синтез системи антикризового управління, вдосконалення методів діагностики криз, тобто розвиток проактивного антикризового управління та розробка ефективних методів виходу з кризи підприємств із загрозою банкрутства кризи у творах цих авторів не розглядалося.

За твердженням [1] антикризове управління являє собою «системне і постійне здійснення заходів щодо: аналізу та оцінки потенційних криз; розроблення планів дій щодо запобігання або подолання цих криз; підготовки персоналу до виконання антикризових планів; моніторингу внутрішнього і зовнішнього середовища на предмет виявлення ознак криз;

у разі необхідності – впровадження та ефективного здійснення планів антикризових заходів; нейтралізації наслідків криз» [1].

З точки зору Єпіфанової І.Ю. та Оранська Н.О. антикризове управління є «функцією менеджменту, яка забезпечує: уникнення кризових ситуацій; зменшення або ліквідацію наслідків фінансової кризи на підприємстві; забезпечення належного рівня платоспроможності» [2].

За твердженням Лігоненко Л.О. в умовах економіки знань та інтелектуалізації менеджменту антикризове управління має набути нових якісних характеристик: підвищення вимог до суб'єкта антикризової діяльності, очищення управлінської команди підприємства від фахівців традиційного типу та заміну їх менеджерами-інтелектуалами, що забезпечить інтелектуалізацію керуючої системи; нова формація антикризових менеджерів має характеризуватися перш за все інтелектуальними здібностями [3].

Конкретні рекомендації щодо впровадження антикризових заходів повинні бути сформульовані лише після ретельного факторного аналізу причин розбіжностей між фактичними показниками ефективності стосовно очікуваних показників та їх інтерпретації, що є найскладнішим елементом внутрішнього контролю та бюджетного контролю, зокрема.

На сьогодні існує велика кількість підходів та методик щодо діагностики кризових явищ. Усю сукупність методик діагностики кризового процесу підприємства В. Фучеджи [4] пропонує розділити на дві групи, які ґрунтуються:

- на системі моделей визначення вірогідності банкрутства;
- на традиційному фінансовому аналізі.

Головач К.С. до зазначених методик додає третю групу методик, заснованих на використанні комплексного підходу до діагностики кризового стану підприємства, поєднанні методів першої і другої груп, конкурентного аналізу та інших методів [5].

Результати контролю формуються у формі звіту про виконання антикризових заходів. Аналіз відхилень відображається у вигляді діаграм, графіків та рисунків. У звітах разом із встановленням прогалин пояснюються їх причини та вносяться пропозиції щодо коригування планів або покращення фінансово-господарської діяльності. Зворотній зв'язок у рамках системи антикризового управління забезпечується тим, що аналітичний матеріал для реалізації антикризової програми подається керівництву компанії для швидкої корекції антикризових заходів, показників плану санації та відповідних бюджетів.

Список використаних джерел

1. Crisis management [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: http://www.lancsresilience.org.uk/Documents/Bcm/London_Chamber_of_Commerce.pdf.
2. Єпіфанова І.Ю., Оранська Н.О. Сутність антикризового управління підприємства. *Економіка та суспільство*. 2016. Вип. 2. С. 265–269. URL: <http://economyandsociety.in.ua/>
3. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством в умовах економіки знань та інтелектуалізації менеджменту. *Економічний форум*. 2016. № 1. С. 161–170.
4. Фучеджи В.І. Характеристика методів та моделей діагностики кризового стану підприємства. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. – С. 240–245.
5. Головач К.С. Формування механізму антикризового управління у сільськогосподарських підприємствах : дис. канд. екон. наук : 08.00.04. Житомир, 2017. 249 с.

Харченко Т.О.,

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування
Сумського національного аграрного університету

Кузнєцова М.М.,

здобувач вищої освіти ступеня бакалавра
Сумського національного аграрного університету

УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Зміна адміністративно-територіального устрою країни визначила необхідність перегляду діючих методів планування розвитку територіальних громад, окресливши важливість запровадження стратегічного планування в довгостроковій перспективі. Багаторічний досвід стратегічного планування розвитку територій в європейських країн підтвердив свою результативність.

В Україні традиційним підходом до оцінки можливостей певної території був її розгляд в географічному вимірі. Саме географічне розташування виступало базовим складником при довгостроковому плануванні економічного розвитку територій. Однак сьогодні акцент зміщується на громади, у складі яких функціонує декілька населених пунктів, котрі мають свою специфіку виробництва та сталі міжгалузеві зв'язки. Отже, децентралізаційні зміни окреслили необхідність корегування діючих управлінських підходів, в тому числі і в частині переходу від довгострокового планування розвитку територій до стратегічного.

Розгляд відмінностей між стратегічним і довгостроковим плануванням свідчить про те, що стратегічне планування передбачає розміщення більшого акценту на тому, як громада буде домагатися досягнення

визначеного бачення - в той час як довгострокове планування більше уваги зосереджує на визначенні бачення. Довгострокове планування має справу з ситуаціями в контрольованому середовищі. Стратегічне планування має справу з конкурентною ситуацією в неконтрольованому середовищі та характеризується різноманітністю моделей і підходів, які використовуються [1, с. 142].

Одним із блоків стратегічного планування розвитку територіальних громад є розробка плану заходів до складу якого входить низка конкретних проєктів, що дозволяє чітко визначити траєкторію розвитку в розрізі кожного стратегічного напрямку. Оволодіння навичками управління проєктами дозволить розширити можливості для залучення коштів з державного бюджету при реалізації державних програм, проєктів місцевого й регіонального розвитку та міжнародних донорів в рамках реалізації проєктів міжнародної технічної допомоги. Крім того, визначення напрямів економічного розвитку з урахуванням сучасних національних та міжнародних тенденцій створює умови для формування концептуальних основ сталого розвитку територій [2, с. 58].

Інструментарій управління проєктами передбачає дотримання визначеного алгоритму дій, котрий дозволить досягти результативності та підвищити ефективність стратегічного планування розвитку територіальних громад. Детальне опрацювання перспективних ідей на фазі ініціації проєкту дозволяє уникнути небажаних помилок в майбутньому та виключити завідомо провальні проєкти. Безпосереднє планування та розробка проєкту дозволяє окреслити всі сфери, котрі потребують дослідження, визначити пріоритети, перелік заходів та дій, часові та вартісні обмеження, врахувати можливі зміни вартості грошей у часі тощо. Побудова покрокової програми дій, в рамках реалізації проєкту, розширює можливості команди проєкту та підвищує їх зацікавленість в досягненні визначених результатів [3, с. 24].

Імплементация управління проєктами в систему стратегічного планування розвитку територіальних громад, в першу чергу, передбачає розширення можливостей щодо отримання додаткового фінансування за рахунок грантових ресурсів. В даному аспекті важливим є детальне ознайомлення з вимогами донора та якісне опрацювання визначеної проєктної заявки. Саме відсутність кваліфікованих кадрів, готових вдосконалювати свої професійні компетентності в частині розробки та реалізації проєктів є головною проблемою територіальних громад, особливо тих, котрі утворені на сільських територіях.

Налагодження співпраці з грантодавцями значно розширює можливості громад щодо розвитку. Проте, важливо враховувати і той факт, що, отримавши грантове фінансування проєкт повинен бути реалізованим у визначені строки, за визначеного бюджету. Отже, з іншого боку, співпраця

з донорами є викликом для громади. Саме тому в період практичної реалізації проекту принциповим питанням є дотримання розробленого плану дій.

Окремою важливою складовою в ракам реалізації проектів є здійснення контролю. Результатом управління проектом в рамках виконання функції контролю є своєчасне реагування на зміни без вагомих втрат ресурсів, що у підсумку дозволить успішно реалізувати проект. Враховуючи той факт, що цільові орієнтири розвитку територіальних громад в рамках стратегії досягаються шляхом реалізації проектів, саме проект виступає базовим елементом системи стратегічного планування розвитку територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Васильченко, Г., Парасюк, І., Єременко, Н., (2015) Планування розвитку територіальних громад: навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування Асоціація міст України. К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ». 256 с.
2. Кожушко, Л., Кропивко, С., (2015) Управління проектами: Навчальний посібник. К.: Кондор-Видавництво, 2015. 388 с.
3. Самойленко, Т., Харченко, Т., (2019) Впровадження інструментів проектного підходу в систему публічного управління. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія «Економіка і менеджмент». С. 21–26.

Шавріна Ю.В.,

здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
науковий керівник: ***Глушач Ю.С.,***
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри статистики, обліку та аудиту
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ

На сьогодні, проблема економічних криз постає досить гостро та розповсюджується як на локальному, так і на глобальному рівнях. Натомість бухгалтерський облік є унікальним інструментом, який має змогу забезпечити порозуміння та керованість у соціальному та економічному середовищах. Саме з цієї причини в розвинутих країнах бухгалтерський облік посідає важливе місце в наукових дослідженнях з економіки і є необхідною складовою розв'язання проблем на різних рівнях.

Важливість використання методів бухгалтерського обліку пояснюється тим, що при зміні економічної ситуації в країні, порушенні економічно

стійкості, які супроводжуються зростанням ризиків і невизначеності розвитку підприємств, в умовах посилення конкуренції, підвищується роль фінансової інформації. І саме фінансова звітність та дані бухгалтерського обліку підприємства, за допомогою яких вона була складена, і є головним джерелом такої інформації [1].

Проте варто зазначити, що така інформація не рідко розглядається виключно з позицій джерела інформаційного забезпечення. Як наслідок, розгляд облікової системи залишається недооціненим важелем попередження економічних криз. Головною функцією бухгалтерського обліку є забезпечення повною та неупередженою інформацією про фінансовий стан, результати діяльності та рух коштів підприємства [3].

Варто зазначити, для того, щоб фінансова інформація стала надійним джерелом інформаційного забезпечення, вона мусить мати певні якісні характеристики, серед яких вчасність, зіставність, можливість перевірки та зрозумілості.

Тож, в передкризових або навіть кризових умовах бухгалтер, ґрунтуючись на даних, отриманих від бухгалтерського обліку підприємства, та на їх аналізі, може вирішувати ряд складних та важливих завдань, серед яких:

- аналізувати і надавати оцінку економічній ситуації на підприємстві й у відповідній сфері діяльності (галузі);
- оцінювати фінансово-господарську ситуацію в організації з використанням різноманітних методик і з урахуванням різних показників;
- готувати звіти щодо діяльності організації в умовах кризи, які найбільш чітко характеризують найпроблемніші її сфери;
- здійснювати аналіз оцінки податкових ризиків і спрогнозувати ситуацію;
- розробляти пропозиції щодо стратегії антикризового управління;
- виявляти найбільш і найменш рентабельні об'єкти і замовлення та запропоновувати план дій щодо них;
- надавати пропозиції керівнику щодо підвищення їх ефективності та забезпечення стійкості підприємства в цілому [2].

Підприємства в передкризовому і кризовому стані для продовження свого функціонування потребують розробки дієвих заходів щодо виведення їх з поточного стану. Ці заходи мають ґрунтуватися на управлінських рішеннях, що мають тактичний характер і дають швидку економічну віддачу. В результаті такої виробничо-господарської діяльності підприємства функціонування останніх розглядається як взаємодія зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на поточну організацію управління та її розвиток у майбутньому; вміння швидко пристосовуватися до змін у різних сферах, включаючи політичні, економічні, демографічні,

технологічні і соціальні зміни, що призводять до загальноекономічного спаду виробництва, і до його результату – гіперінфляції [4].

В результаті проведеного дослідження ми дійшли висновку, що роль бухгалтерського обліку і звітності більшістю дослідників проблем фінансового менеджменту підприємств розглядається саме з позицій джерела інформаційного забезпечення. Формування системи антикризового управління дозволить досягти стійкого збалансованого стану, при якому підприємство здатне адекватно реагувати на зміни в зовнішньому середовищі.

Наразі саме бухгалтер має найбільш достовірну та оперативну інформацію про стан, у якому знаходиться підприємство, і часто тільки він може спрогнозувати найбільш близький до дійсності сценарій розвитку ситуації. Саме це зумовлює зростання ролі бухгалтера як в період кризи, так і в передкризовий період [1].

Усвідомлення ж бухгалтерського обліку як соціально-економічного інституту дає можливість нового поштовху і розвитку методології бухгалтерського обліку, що визначає актуальність і важливість такого дослідження.

Список використаних джерел

1. Гавриловський, О.С. (2014) Роль бухгалтерського обліку в попередженні економічних криз // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, Том 17. № 2. С. 155-159.
2. Гайдуцкий П.И. Роль бухгалтерского учета в предупреждении экономических кризисов (2012) // Экономика Украины. № 12. С. 72-82. Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekukrr_2012_12_8
3. Гринчишин Я.М. Багатоаспектна роль бухгалтерського обліку та звітності в антикризовому фінансовому менеджменті підприємств (2013). Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси.. Вип. 10 (1). Режим доступа: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10\(1\)_24.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10(1)_24.pdf)
4. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: Навч. посібник. К. «Знання-Прес», 2003, С. 155.

Розгон О.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України
<https://orcid.org/0000-0001-6739-3927>

ВИКОНАННЯ ДОСЛІДНО- І ПРОЕКТНО-КОНСТРУКТОРСЬКИХ РОБІТ (ДКР і ПКР) ТА ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ У СТРУКТУРІ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Інноваційний процес тісно пов'язаний з інноваційною діяльністю, його можна розглядати з різних позицій. Чинний Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV не містить тлумачення інноваційного процесу, а лише вказує, що цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою *інноваційних процесів* і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом.

На противагу йому у проекті Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності» (ст. 1) [1] надано поняття *інноваційного процесу*. Це сукупність взаємопов'язаних заходів суб'єктів інноваційної діяльності, спрямованих на створення, впровадження, поширення і реалізацію інновацій та інноваційної продукції. А *інноваційна діяльність* — сукупність заходів наукового, науково-технічного, технологічного, організаційного, фінансового та комерційного характеру, спрямованих на створення, впровадження, поширення та реалізацію інновацій, а також на створення, розвиток інноваційної інфраструктури і забезпечення її діяльності (порівняно з нормою, яка надана у Законі України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV, тлумачення у законопроекті вказує на врахування більшої кількості ознак і процесів, які відбуваються в ході інноваційної діяльності).

На думку Б. Твисса, *інноваційний процес* — це процес перетворення наукового знання, наукових ідей на фізичну реальність (нововведення), що

змінює суспільство [2, с. 30]. А *інноваційна діяльність* — це дії людей, спрямовані на створення чи впровадження інновації на певній стадії інноваційного процесу. Шумпетер Й. розглядав *інновацію в динаміці, тобто як інноваційний процес*, а саме «виготовлення нового продукту, а не новий продукт, упровадження нового методу, а не новий метод» [3, с. 84].

Саме етапи перетворення наукових ідей у ході виконання дослідно і проектно-конструкторських робіт і впровадження у виробництво нової продукції цікавлять нас у цій праці.

Інноваційний процес має складну структуру, яка поділяється на етапи.

На *I-му етапі* відбуваються висування, обґрунтування та експериментальна перевірка ідей про нові методи задоволення суспільних потреб. Тобто визначаються перспективні напрями подальшої роботи над ідеями у наукових дослідженнях. Він охоплює *стадії фундаментальних і прикладних досліджень*.

На *II етапі* здійснюються прикладні дослідження, спрямовані на пошук шляхів *практичного використання вже відкритих явищ і процесів*, вирішення технічних і технологічних проблем стосовно конкретної галузі виробництва, перевіряється ідея на життєздатність [4].

На *III етапі* реалізується виконання дослідно- і проектно-конструкторських робіт (ДКР і ПКР) та відбуваються науково-дослідні розробки (це завершальна стадія наукових досліджень).

На цьому етапі теоретичні конструкції явищ і процесів втілюються у матеріальну оболонку. Він охоплює *стадії дослідно-конструкторських і проектно-конструкторських робіт*, які спрямовані на розроблення, проектування, виготовлення та випробовування дослідних зразків нової техніки, технології чи нового продукту. Визначаються технічні характеристики нової продукції, розробляється інженерно-технічна документація на неї, створюються дослідні зразки, розпочинається експериментальне виробництво [5, с. 37].

На *IV-му етапі* — виробництво нової продукції та комерціалізація інновацій. Це етап упровадження у виробництво нового продукту, розроблення програми маркетингу і просування новинки на ринок. На цьому етапі реакція ринку на інновацію ще не відома і ризики відтворення великі, тому інвестиції мають ризиковий характер [4].

Окреслимо стадії етапу виробництва (впровадження):

- дослідження ринку: вивчається готовність ринку до сприйняття нововведення; якщо новий продукт ще не відомий ринку, оцінюється можливість формування нових споживчих потреб, які він може задовольняти; визначається форма просування новинки на ринок, можливість її модифікації для окремих його сегментів;

- конструювання: формується дизайн новинки з дотриманням естетичних, ергономічних, функціональних вимог і з урахуванням

преференцій споживачів обраного сегмента ринку (сучасність, комфортність, вишуканість, компактність, цінові характеристики тощо); розробляються маркетингові заходи для просування товару на ринок;

- ринкове планування: визначаються обсяги попиту на новий товар, його асортимент, можливі ринки збуту; оцінюються витрати на виготовлення і прогнозуються майбутні доходи від продажу;

- дослідне виробництво: налагоджується і відпрацьовується технологічний процес; складається кошторис витрат;

- ринкове випробування: здійснюється рекламна кампанія до появи товару на ринку; визначається прогнозна ціна; випускається пробна партія товару, оцінюється попит на неї; за необхідності вносяться зміни у тактику маркетингу чи дизайн товару;

- комерційне виробництво: формується портфель замовлень на виготовлення партій товару; укладаються договори з постачальниками; розробляються логістичні схеми; обираються канали збуту; проектується і створюється система управління виробництвом; виготовляється і реалізується продукція у запланованих обсягах; відпрацьовується система управління якістю; вдосконалюються політика ціноутворення і методи стимулювання збуту [6].

Тобто цей процес проходить стадії від сертифікації (патентування) *дослідних партій (зразків)* до отримання нового продукту для подальшої комерціалізації.

Стадія маркетингу, збуту та комерціалізації продукту є завершальною в інноваційному процесі. Однак новий продукт не завжди залишається власністю підприємства, яке його створило. Право на виготовлення нового продукту можуть отримати й інші підприємства, придбавши відповідну ліцензію. Ліцензія (лат. *licentia* – право) – дозвіл використовувати технічне досягнення або інший нематеріальний ресурс протягом певного строку за обумовлену винагороду [4].

Тобто відбувається *дифузія інновації* – процес поширення або розповсюдження освоєної та впровадженої інновації для використання її у нових місцях, сферах чи нових умовах.

Отже, за своїм характером інноваційний процес проходить етапи розроблення, просування та виведення інноваційної продукції на ринок, а завершується маркетингом, збутом і комерціалізацією продукту.

Список використаних джерел

1. Проект Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності» : громадське обговорення. МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/gromadske-obgovorennya-zakonoprojekt-shodo-pidtrimki-ta-rozvitku-innovacijnoyi-diyalnosti>.
2. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями: сокр. пер. с англ. / Б. Твисс. М.: Экономика, 1989. 271 с.
3. Шумпетер И. *Теория экономического развития*. М. : Прогресс, 1982. 401 с.
4. Смірнова К. В. *Управління інноваціями*: конспект лекцій. Одеса, Одеський державний екологічний університет, 2015. 126 с. URL: http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/205/1/SmirnovaKV_Upravlinnya_innovacijamy_KL_2015.pdf.
5. Скібіцький О. М. *Інноваційний та інвестиційний менеджмент*: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Скібіцький — К.: Центр учбової літератури, 2009. 408 с.
6. Управління інноваціями: навч. посіб. / Н. І. Чухрай, Л. С. Лісовська ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2015. 277 с. URL: https://pidru4niki.com/83659/investuvannya/harakteristika_etapiv_modeley_innovatsijnogo_protseesu#78.

МЕХАНІЧНА ІНЖЕНЕРІЯ

УДК 622.7

Уца-Удовік І.А.,

викладач ВСП «Гірничо-електромеханічний фаховий коледж
Криворізького національного університету», магістр інженерної механіки

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕНТГЕНІВСЬКОГО СПЕКТРОМЕТРА ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ ЗАЛІЗОРУДНИХ МАТЕРІАЛІВ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ АНАЛІТИЧНІЙ ЛАБОРАТОРІЇ АТ «ПІВДГЗК»

Анотація. У роботі досліджено ефективність застосування рентгенівського спектрометра Rigaku NEX QC + для комплектації робочого місця, де виконуються аналізи проб збагачувальних фабрик при контролі технологічних процесів. Виконано порівняльну характеристику хімічного титриметричного способу визначення заліза та методу енергодисперсійної рентгенофлуоресцентної спектроскопії.

Ключові слова. Рентгенівський спектрометр, вміст заліза, збагачення.

Постановка проблеми. Розглянути можливості і переваги енергодисперсійного рентгенофлуоресцентного спектрометра Rigaku NEX QC+. Розрахувати економічний ефект від впровадження даного обладнання.

Стан дослідження. «Технологічно-теоретичні засади управління якістю залізовмісної сировини генералізованого комплексу рудопотоків гірничо-збагачувальних комбінатів» висвітлено Азарян В.А.: Дис... канд. наук: 2019.

Виклад основного матеріалу. Сучасна збагачувальна фабрика являє собою складне виробництво, зі складним технологічним процесом. Технологічні операції взаємопов'язані, робота кожного наступного апарату залежить від умов роботи попереднього. Це вимагає максимальної стабільності процесу, що неможливо здійснити без добре налагодженого контролю. Якісні показники сировини, яка видобувається, зумовлюють ціну на кінцеву продукцію гірничо-збагачувальних комбінатів та їх конкурентоспроможність. Впровадження нового обладнання та опанування інноваційних методів визначення складу залізорудних матеріалів є важливою стратегією успіху.

Об'єкт дослідження – енергодисперсійний рентгенофлуоресцентний спектрометр Rigaku NEX QC+ як сучасний, потужний інструмент хіміка-аналітика, що дозволяє вирішувати завдання якісного та кількісного аналізу.

Предмет дослідження – застосування інноваційних методів визначення кількісного і якісного елементного складу залізорудних матеріалів.

Енергодисперсійний рентгенофлуоресцентний спектрометр Rigaku NEX QC+ призначений для визначення кількісного і якісного елементного складу залізорудних матеріалів, замість апаратно-аналітичного комплексу «СПРУТ В-2М», який експлуатувався в Центральній аналітичній лабораторії АТ «ПВДГЗК» з 2005 р. і списаного в 2015 р. Аналізи по визначенню заліза в аналізованих матеріалах виробляються цілодобово, в середньому 480 проб на добу. Раніше аналіз вмісту заліза в пробах концентрату, залізної руди і "хвостів збагачення" при контролі технологічних процесів збагачувальних фабрик проводився згідно з вимогами ДСТУ ГОСТ 23581.18:2008 хімічним титриметричним методом. Метод передбачає відбір навішування для аналізу на аналітичних вагах, розчинення і титрування проби (використання хімічних реактивів, дистильованої води, енерговитрати для нагрівання і розчинення проб, безперервна експлуатація припливної і витяжної вентиляції), розрахунок результату аналізу. Час аналізу однієї партії з 15 проб хімічним методом становив 60–65 хвилин. Протягом часу проведення аналізу у персонала збагачувальних фабрик відсутня інформація і вони не можуть вживати заходів для коригування технологічних процесів. В результаті існують значні ризики отримання некондиційної продукції, перевитрати вихідної руди і завищених енерговитрат при виробництві концентрату.

При виконанні аналізів хімічним методом існують фактори, що впливають на точність результатів аналізів: неправильне або недостатньо ретельне виконання аналітичних операцій, забруднення застосовуваних реактивів, помилки при розрахунку результату аналізу.

Окрім цього в процесі роботи лаборант хімічного аналізу використовує хімічні реактиви, що шкідливо діють на організм людини: калій двохромовоокислий (викликає подразнення слизових оболонок і шкіри), натрій вуглекислий (при попаданні на слизову оболонку дихальних шляхів може викликати подразнення), гідроокис натрію і калію (при попаданні в очі викликає опіки, на місці яких залишаються язви, може викликати сліпоту), сірчана кислота (при попаданні на шкіру викликає важкі опіки), хлороводнева кислота (пари соляної викликають подразнення слизових оболонок дихальних шляхів, відчуття задухи), аміак водний (викликає подразнення слизової оболонки очей і дихальних шляхів).

Аналіз вмісту заліза загального на спектрометрі Rigaku NEX QC + проводиться з насипної проби(не потрібно точне навішування матеріалу), не вимагає використання хімічних реактивів, дистильованої води,

енерговитрат для нагрівання і розчинення проб, експлуатації припливної і витяжної вентиляції, розрахунок результату аналізу проводиться автоматично і виводиться на екран дисплея. Час аналізу партії з 15 проб на спектрометрі становить 33–37 хвилин.

Висновки. Придбання рентгенофлуоресцентного спектрометра Rigaku NEX QC + необхідно для комплектації робочого місця, де виконуються аналізи проб збагачувальних фабрик при контролі технологічних процесів, що дозволить значно скоротити час виконання аналізів, скоротить кількість використаних витратних матеріалів і енерговитрат, зменшить викиди шкідливих речовин, дозволить усунути фактори, що впливають на точність результатів аналізу. Спектрометр можливо використовувати для одночасного визначення декількох компонентів (кальцій, кремній, магній, алюміній, сірка, а також при наявності додаткових опцій – титан, нікель, хром, ванадій, марганець тощо) в аналізованих матеріалах. Дана можливість дозволить проводити визначення всіх необхідних компонентів, залежно від запитів споживачів продукції, а також виконувати вимоги нормативних документів, що змінюються (ДСТУ 3704 продукція залізорудна «Загальні технічні умови»).

Також надзвичайно важливо здійснювати переоснащення лабораторії сучасними високотехнологічними приладами у зв'язку з необхідністю підтримки іміджу підприємства на високому рівні і необхідністю освоєння і впровадження нових технологій виконання аналізів, які прийняті у зарубіжних споживачів продукції.

Список використаних джерел

1. Беліков К.М., Юрченко О.І. Рентгенофлуоресцентний аналіз. Навчальний посібник. – Харків, 2012.
2. Рентгенофлуоресцентный анализ. Применение в заводских лабораториях. Сб. научных трудов: Пер. с нем. / Под ред. Х. Эрхардта.– М.: Металлургия, 1985. – 256 с.
3. Апасов А.М. Методы исследования, испытания, анализа и контроля в металлургии и материаловедении. Учебное пособие. – Томск, 2008.

ХІМІЧНА ТА БІОІНЖЕНЕРІЯ

УДК 664.346.70

Єфімова В.Г.,

кандидат технічних наук, доцент кафедри фізичної хімії
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Сіренька О.О.,

здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

БІОАКТИВНІ ПЕПТИДИ В КОСМЕТИЧНИХ ЗАСОБАХ

Населення в економічно розвинених країнах старіє. Наприклад, у США у 2000 році люди старше 65 років склали 13% населення і, за прогнозами, до 2030 року ця цифра збільшиться до 30%. Це демографічне зрушення веде до того, що стануть ще більше затребувані безпечні та ефективні засоби, що допоможуть зробити більш непомітними основні ознаки старіння [1].

Прикладами таких речовин можуть бути синтетичні біоактивні пептиди, які мають чітко визначену структуру, високим ступенем чистоти, кращою ефективністю, низьким рівнем введення та повною безпекою.

Пептиди мають ще одну вигідну відмінність від інших біологічно активних речовин: всі їх фізичні та біологічні властивості визначаються набором і послідовністю амінокислот, що входять до їх складу. Це дозволяє видозмінювати вже відомі і створювати нові, дедалі ефективніші молекули.

На даний час розроблені технології, що дозволяють отримувати очищені та токсикологічно безпечні пептиди, які дають специфічний локальний ефект та не надають системного на весь організм. Як правило, за допомогою численних складних тестів у хімічній структурі добре відомого природного регулятора визначається найбільш високоактивна послідовність, а потім за допомогою методів комбінаторної хімії синтезуються високоактивні синтетичні біопептиди певної хімічної будови із заданою активністю. Комбінаторна хімія дозволяє створювати безліч молекул для досягнення специфічних біологічних цілей, а також проводити їх скринінг. Висока чистота одержуваних пептидів знижує ризик можливих алергічних реакцій [2].

Передача сигналів у більшості природних процесів, що відбуваються в людському організмі, здійснюється за рахунок протеїнів. У людському організмі білки та пептиди мають велике значення для здоров'я шкіри. Вони є не лише її структурними компонентами, наприклад, колаген, еластин, кератин, фібронектин, інтегрини та ламінін, але також можуть працювати як інгібітори каталізаторів деяких біохімічних процесів, наприклад, протеаз, як стимулюючі агенти (фактори росту, наприклад бета-TGF) або регулятори (протеїнкіназу або інтерлейкін IL-1). Наведемо такий приклад: в результаті протеолізу структурних білків шкіри, наприклад, колагену, утворюються коротколанцюгові пептиди, які є фрагментами великої молекули цього білка, запускають його синтез, таким чином сприяючи збереженню молодості та пружності шкіри. Пептиди також можуть проявляти активність, якщо їх структура ідентична будь-якій амінокислотній послідовності молекули білка. Такі короткі послідовності можуть сприйматися специфічними рецепторами клітин так само, як і ціла білкова молекула, запускаючи в клітинах каскади біохімічних реакцій та виявляючи гормоноподібний ефект [2].

Завдяки різноманітності хімічної будови та біологічних ефектів пептиди останнім часом стали часто застосовуваними компонентами косметичних засобів.

Одним із найперспективніших напрямків їх застосування є протівікова косметика. Цілий ряд пептидів здатний стимулювати оновлення клітин шкіри та відновлення нормального міжклітинного матриксу, що призводить до розгладжування зморшок та поліпшення стану шкіри. Можливо, найбільш відомим подібним пептидом є природний трипептид глицил-гістиділ-лізин (GHK), який вивільняється при протеолізі тканин у результаті ушкоджень. Цей трипептид пов'язує іони двовалентної міді, внаслідок чого активізується та прискорює загоєння ран. На основі GHK створені різні синтетичні мідівмісні пептиди, які доступні на ринку як косметично активні інгредієнти. Такий самий механізм лежить в основі дії, так званих матрикінів. Вивільняючись у достатній кількості при ферментативному розщепленні колагену шкіри, ці пептиди діють як сигнальні молекули, що підсилюють синтез колагену чи інших компонентів шкірного матриксу. Наприклад, пальмітоїл пентапептид є синтетичним ліпопептидом, білкова частина якого повторює амінокислотну послідовність фрагмента проколагену 1. Він стимулює синтез матричних білків шкіри – колагенів 1, 3 і 4 типів та фібронектину, внаслідок чого розвиток зморшок сповільнюється. Також здатністю стимулювати синтез колагену 1 та 3 ключових компонентів позаклітинного матриксу мають пальмітоїл трипептид-5, трипептид-1, тетрапептид-17 та інші біоподібні пептиди [2]. На основі колагенових пептидів виробляються омолоджуючі та зволожуючі композиції спрямованої дії. Заявляє себе одним із найбільших у світі учасників ринку гідролізованого колагену, компанія Rousselot є виробником та постачальником даної

продукції під власною маркою для створення лікарських та фітоактивних комплексів – нутрицевтиків, спрямованих на покращення стану шкіри. Спираючись на результати нових досліджень, компанія випускає на ринок виробу Reptan SR marine (для лікування шкіри та усунення зморшок) та Reptan MR marine (вологоутримуючий препарат). Новий активний пептидний комплекс отриманий з морепродуктів, Reptan SR marine стимулює посилену проліферацію фібробластів та синтез колагену, забезпечуючи шкірі захист від патологічних процесів та структурної перебудови [1].

При введенні в рецептури косметичних засобів в 1% концентрації препарату Reptan SR marine він стимулює синтез «молодих» волокон колагену фібробластами, що вказує на його здатність надавати регенеративну дію, відновлюючи об'ємну тривимірну організацію дермального матриксу, сприяючи покращенню текстури шкіри та її тону. Таким чином, діючи на рівні екстрацелюлярного матриксу, препарат забезпечує збереження щільності та еластичності шкіри, втрата яких рано чи пізно призводить до утворення зморшок.

Таким чином, природні біоактивні полімери, у тому числі натуральні пептидні комплекси колагену, мають виняткову адаптивність. Вони забезпечують унікальне та переважне поєднання функціональних та сенсорних ефектів, надаючи розробникам рецептур можливість створення принципово нових композицій. Продукти серії Reptan Cosmetic випускаються у вигляді порошків містять консервантів, а враховуючи, що вони не мають запаху, їх дуже зручно вводити рецептури деодорованих композицій.

На кафедрі фізичної хімії НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» було розроблено рецептуру емульсійного косметичного засобу із застосуванням пептиду пептид AC Collagen Prepeptide PF.

Він являє собою синтезовану в лабораторії форму трипептида-29 GP-Нур спрямовану на суттєве збільшення синтезу колагену в шкірі. Як і його побратим трипептид-28, він запобігає розпаду колагену – основної причини утворення зморшок і западання шкіри. В результаті шкіра набуває щільності, еластичності та приємної гладкості. Його застосування протистоїть убутку колагену. Головним завданням цього препептида є саме підтримка рівня колагену.

Біоідентичну активність препептида колагену AC PF досягнуто завдяки отриманню проліну та гідроксипроліну з глутамінової кислоти, протеїногенних амінокислот, що містяться в морських водоростях.

Завдяки вкрай малій молекулярній масі 285 Да, AC Collagen Prepeptide PF є оптимальним для досягнення експрес-результатів. Сироватки на базі гелю і низькомолекулярної гіалуронки розгладжують зморшки, а регулярне застосування догляду на препептиді стабілізує нон-стоп вироблення рідного колагену.

Рецептура крему з пептидом наведена у Таблиці 1.

Таблиця 1.

**Композиційний склад емульсійного косметичного крему з пептид АС
Collagen Prepeptide PF**

Назва компонента	% у рецепті
Жирова фаза	
Beautyderm HP	4
Масло жожоба	5
Масло Сафлорове (ГЛБ 8)	4
Масло Олівкове (ГЛБ 7)	4
Водна фаза	
Гідролат огірка	77,5
Молочна кислота	3
Активна фаза	
пептид АС Collagen Prepeptide PF	2
Консервант Cosgard	0,5
	100

Розроблений косметичний засіб було досліджено за фізико-хімічними показниками з використанням стандартних методик. Результати досліджень показали, що емульсійний косметичний продукт відповідає всім стандартам якості, що пред'являються до косметичних кремів.

Висновки. В результаті проведених досліджень детально розглянуто вплив природних пептидів на шкіру людини. Розроблено рецептуру емульсійного косметичного продукту з використанням природного пептиду Collagen Prepeptide PF, що відповідає всім вимогам, які пред'являються до косметичних кремів.

Список використаних джерел

1. Plat J., S. Baumgartner, T. Vanmierlo Plant-based sterols and stanols in health & disease: “consequences of human development in a plant-based environment?”. 2019. Progress in Lipid Research. №2. P. 87-102.
2. Alvarez-Sala, A., Attanzio, A., Tesoriere, L., Garcia-Llatas, G., Barberá, R., and Cilla, A. Apoptotic effect of a phytosterol-ingredient and its main phytosterol (β -sitosterol) in human cancer cell lines. 2019. International journal food science nutrition. №1. P 323–334.

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

Barszcz W.¹, Złotek M.¹, Dalmata W.¹, Olender J.¹,

opiekun pracy: dr n. farm. **Wojciechowska K.²**, dr. n o zdr. **Firlej E.³,**

¹Studenckie Koła Naukowe przy Zakładzie Kosmetologii i Medycyny Estetycznej
Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

²Katedra i Zakład Farmacji Stosowanej i Społecznej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

³Zakład Kosmetologii i Medycyny Estetycznej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

SPOSOBY PIELĘGNACJI SKÓRY DŁONI PRACOWNIKÓW MEDYCZNYCH NARAŻONYCH NA CZĘSTY KONTAKT Z SUBSTANCJAMI DEZYNFEKUJĄCYMI

Wstęp. Właściwa higiena rąk jest jedną z podstawowych strategii kontroli zakażeń, ponieważ może obniżyć prawdopodobieństwo bezpośredniej lub pośredniej transmisji mikroorganizmów. Pracownicy służby zdrowia mogą zapewnić sobie czyste ręce przez odpowiednią technikę mycia mydłami bakteriobójczymi, stosowanie środków dezynfekujących oraz stosowanie rękawic ochronnych. Jednak wszystkie te procedury mogą prowadzić do wystąpienia mniej lub bardziej nasilonych podrażnień skóry.

Cel pracy. Celem pracy była analiza potencjalnych czynników drażniących skórę dłoni pracowników medycznych oraz przedstawienie możliwych sposobów jej pielęgnacji i regeneracji.

Flora bakteryjna. Na powierzchni skóry dłoni każdego człowieka występują drobnoustroje, które stanowią florę stałą np. *Staphylococcus epidermidis*, *Staphylococcus hominis*. Znajdują się głównie na powierzchni skóry i pod powierzchniowymi komórkami warstwy rogowej naskórka. Bakterie fizjologiczne namnażają się głównie w gruczołach łojowych i potowych a ich obecność nie stanowi dla człowieka zagrożenia. Większe zagrożenie stanowi flora przejściowa, zawierająca mikroorganizmy chorobotwórcze takie jak *Escherichia coli*, *Klebsiella pneumoniae*, *Enterococcus spp.*, *Pseudomonas spp.* Obecność ich na powierzchni dłoni może być potencjalnie przyczyną chorób, dlatego wśród pracowników narażonych na częsty kontakt z patogenami ważny element codziennej pracy stanowi właściwa higiena i dezynfekcja dłoni.

Higiena rąk. Odpowiednia higiena rąk stanowi podstawowy środek ograniczający rozprzestrzenianie się zakażeń i jest szczególnie ważna u personelu medycznego. Florę przejściową stanowią często mikroorganizmy chorobotwórcze odpowiedzialne za zakażenia szpitalne, które są przenoszone głównie (w ponad 50%) przez ręce personelu. Pracownicy służby zdrowia mogą zapewnić sobie czyste ręce przez odpowiednią technikę mycia mydłami bakteriobójczymi, stosowanie środków dezynfekujących oraz stosowanie rękawic ochronnych. W praktyce drobnoustroje występujące na rękach mogą być eliminowane w dostatecznym stopniu za pomocą właściwie przeprowadzonego mycia z następczą dezynfekcją.

Środki dezynfekujące. Środki dezynfekcyjne są to substancje biobójcze, które zawierają substancje czynne o działaniu antyseptycznym. Skuteczniej od mydła niszczą bakterie, grzyby i wirusy, ale ich długotrwałe stosowanie może prowadzić do nadmiernego przesuszenia się skóry dłoni i wystąpienia reakcji nadwrażliwości. Wśród substancji czynnych stosowanych w preparatach dezynfekujących wyróżnia się alkohole (etylowy, propylowy), chlorheksydynę, oktenidyna, IV rzędowe sole amoniowe. Najskuteczniejszymi produktami do dezynfekcji rąk są preparaty na bazie alkoholu zawierające 62%–95% alkoholu, ponieważ są zdolne do denaturacji białek drobnoustrojów i inaktywacji wirusów.

Zaburzenia bariery hydrolipidowej naskórka. Środki dezynfekcyjne używane są w celu niszczenia drobnoustrojów i ich form przetrwalnikowych, jednocześnie wpływając negatywnie na skórę człowieka. Usuwając szkodliwe drobnoustroje, środki te pozbawiają skórę fizjologicznej, ochronnej flory bakteryjnej. Częste ich używanie prowadzi do uszkodzenia bariery naskórkowej. Dodatkowo dochodzi do upośledzenia gospodarki wodnej uszkodzonego obszaru, znacznego przesuszenia oraz nadwrażliwości powstającej przy wzmożonej penetracji alergenów w głąb skóry właściwej.

Substancje nawilżające. Substancje nawilżające takie jak kwas hialuronowy, allantoina i panthenol działają łagodząco na uszkodzenia spowodowane częstym myciem rąk. Zastosowanie środka do dezynfekcji rąk z dodatkiem substancji nawilżających, ma szczególne znaczenie u osób z wcześniej istniejącymi dermatozami rąk, takimi jak łuszczyca i egzema. Substancje nawilżające zmniejszają przeskórkową utratę wody. Składniki nawilżające przyczyniają się do odbudowy uszkodzonej warstwy hydrolipidowej naskórka oraz poprawy kondycji skóry. Dzięki połączeniu środków odkażających z pielęgnacyjnymi substancjami w preparatach do codziennej dezynfekcji skóry dłoni, możliwe jest ich wielokrotne stosowanie.

Zabiegi kosmetologiczne. Celem pełniejszej ochrony dłoni konieczne jest zastosowanie dodatkowej pielęgnacji. Bardzo ważne dla prawidłowej kondycji rąk jest ich odpowiednie nawilżenie i natłuszczenie. Takie efekty daje parafinowy zabieg na dłonie. Przy użyciu specjalnych masek bogatych w składniki nawilżające i łagodzące, skóra po tym zabiegu staje się gładka i miękka. Mezoterapia igłowa to małoinwazyjny zabieg polegający na bezpośrednim wstrzyknięciu różnych

substancji odżywczych w skórę. Dzięki swoim właściwościom wiązania cząsteczek wody, kwas hialuronowy doskonale sprawdza się w rewitalizacji dłoni. Hydroksypapatyt jest wypełniaczem stymulującym syntezę kolagenu. Pobudza fibroblasty do produkcji włókien kolagenowych, proteoglikanów i innych białek macierzy międzykomórkowej, które odpowiadają za nadanie skórze prawidłowego napięcia i poziomu nawilżenia.

Podsumowanie. Poprawne przestrzeganie higieny rąk u pracowników służby zdrowia znacznie obniża poziom zakażeń nabytych w trakcie opieki nad pacjentem. Środki myjące uszkadzają barierę ochronną, powodując zaczerwienienie, suchość, podrażnienie oraz wypryski na skórze. Celem pełniejszej ochrony dłoni konieczne jest też dodatkowa ich pielęgnacja. Bardzo ważne dla prawidłowej kondycji rąk jest ich odpowiednie nawilżenie i natłuszczenie.

Bibliografia

1. Kampf G, Kramer A. Epidemiologic background of hand hygiene and evaluation of the most important agents for scrubs and rubs. Clin Microbiol Rev. 2004 Oct;17(4):863-93, table of contents. doi: 10.1128/CMR.17.4.863-893.2004. PMID: 15489352; PMCID: PMC523567.
2. Rivers JK, Arlette JP, DeKoven J, Guenther LC, Muhn C, Richer V, Rosen N, Tremblay JF, Wiseman MC, Zip C, Zloty D. Skin care and hygiene among healthcare professionals during and after the SARS-CoV-2 pandemic. SAGE Open Med. 2021 Dec 8;9:20503121211062795. doi: 10.1177/20503121211062795. PMID: 34917384; PMCID: PMC8669117.
3. Klimberg A., Marcinkowski J.T., "Higiena, ochrona i pielęgnacja skóry ze szczególnym uwzględnieniem skóry rąk".
4. Bondurant S, McKinney T, Bondurant L, Fitzpatrick L. Evaluation of a benzalkonium chloride handsanitizer in reducing transient Staphylococcus aureus bacterial skin contamination in healthcare workers. Am J Infect Control. 2020 May;48(5):522-526. doi: 10.1016/j.ajic.2019.08.030. Epub 2019 Oct 25. PMID: 31668935.
5. Jing JLJ, Pei Yi T, Bose RJC, McCarthy JR, Tharmalingam N, Madheswaran T. Hand Sanitizers: A Review on Formulation Aspects, Adverse Effects, and Regulations. Int J Environ Res Public Health. 2020 May 11;17(9):3326. doi: 10.3390/ijerph17093326. PMID: 32403261; PMCID: PMC7246736.
6. Zabiegi na szorstkie i suche dłonie (dermaesthetic.pl)
7. Zabiegi na dłonie Warszawa | Regeneracja i odmłodzenie (instytut-urody.com)

Barszcz W., Złotek M., Dalmata W., Olender J., Wojciechowska K., Firlej E.

Ways of care of hand skin of medical workers exposed to frequent contact with disinfecting substances.

Abstract. Hand disinfection is one of the most important actions to prevent the spreading of infection to medical staff and during daily life. Healthcare professionals can keep their hands clean by proper washing technique with bactericidal soaps, the use of disinfectants, and the protective, disposable gloves. However, all these procedures can lead to increase skin irritation. However, by removing potentially harmful microbes, these sanitizers also deprive the skin of physiological protection. In reason is damage of epidermal barrier and arise the skin changes within arise the exposed skin. Although cosmetics preparations intended for hand disinfection contain moisturizing (hyaluronic acid, allantoin, panthenol, plant extracts), it is very important for the right proper condition of hands to be well moisturized and lubricated. It's necessary to use additional beauty treatment to protect your hands.

Keywords: hands, disinfection, medical staff, skin, beauty treatment.

Dalmata W.¹, Gąbka I.¹, Barszcz W.¹, Złotek M.¹, Olender J.¹,

opiekun naukowy: dr n. o zdr. Firlej E.², dr n. o zdr. Barańska A.³,

¹ Studenckie Koło Naukowe przy Zakładzie Kosmetologii i Medycyny Estetycznej
Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

² Zakład Kosmetologii i Medycyny Estetycznej, Uniwersytet Medyczny w Lublinie

³ Zakład Informatyki i Statystyki Medycznej z Pracownią Zdalnego Nauczania

SKÓRNE MANIFESTACJE COVID-19

Wstęp. Globalna pandemia COVID-19 spowodowana jest wirusem z gatunku koronawirusy – SARS-CoV-2 [1]. Według raportu z dnia 23.01.2022 roku łączna liczba przypadków zakażenia na świecie to 349 134 552, natomiast liczba zgonów wynosi 5 591 704 [2]. Istnieją różne stopnie ciężkości przechodzenia zakażenia wirusem SARS-CoV-2, od infekcji bezobjawowej udowodnionej jedynie pozytywnym wynikiem testu na obecność kwasu nukleinowego SARS-CoV-2 w próbkach pacjentów za pomocą reakcji łańcuchowej polimerazy z odwrotną transkryptazą (RT-PCR), ale nie wykazującą typowych objawów klinicznych ani nieprawidłowości w badaniach obrazowych. Do łagodnych objawów klinicznych zaliczamy gorączkę, zmęczenie, ból mięśni, ból gardła, duszność, ból głowy, przekrwienie błony śluzowej nosa. Natomiast do ciężkich objawów przechodzenia infekcji COVID-19 zaliczamy: duszność, której towarzyszy saturacja spoczynkowa mniejsza bądź równa 93%, liczba oddechów na minutę większa bądź równa 30, oraz wskaźnik oksygenacji (PaO_2/FiO_2 - iloraz ciśnienia parcjalnego tlenu we krwi tętniczej i zawartość tlenu w mieszaninie oddechowej) mniejszy bądź równy 300 mmHg. Ciężkim objawom towarzyszą zmiany w obrazie klatki piersiowej, które uległy progresji. W krytycznym, szybkim postępie choroby wymienia się objawy takie jak: niewydolność oddechowa wymagająca wentylacji mechanicznej, narastająca niewydolność innych narządów wymagająca leczenia na oddziale

intensywnej terapii [3]. Oprócz wymienionych wyżej objawów infekcji COVID-19 wymienia się także inne nietypowe objawy takie jak: koagulopatie, dysfunkcje nerek, uszkodzenia serca, wieloukładowy zespół zapalny u dzieci [4]. Infekcja SARS-CoV-2 związana jest także z objawami skórnymi np. „COVID toes”, wysypką rumieniową, pokrzywką, wykwitami plamisto-grudkowymi, żylakami, lub martwicą [1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11].

Skórne objawy infekcji COVID-19. Częstość występowania zmian skórnych w przebiegu COVID-19 waha się od 1,8 do 20,4% [5]. Na początku pandemii procent ten wynosił jedynie 0,2. Wynika z tego, że częstość występowania zmian skórnych rośnie wraz z rozprzestrzenianiem się wirusa. Objawy skórne są niejednorodne, jednak ich występowanie często jest jedynym objawem zakażenia wirusem. Mogą więc służyć jako wczesne wskaźniki choroby lub wskaźniki bezobjawowych nosicieli wirusa. Niektóre ze zmian poprzedzają wystąpienie typowych objawów zakażenia, a niektóre z nich świadczą o gorszym rokowaniu [11].

a) Covidowe palce (*ang. COVID toes*):

Występują bez historii wystawienia na zimno. Rozmieszczone w dystalnych częściach kończyn; morfologicznie charakteryzują się rumieniowo-fioletowymi grudkami i plamkami, z obrzękiem oraz możliwą ewolucją pęcherzy, może im również towarzyszyć ból i świąd. COVID toes pojawiają się w późnej ewolucji choroby. Patofizjologia związana jest prawdopodobnie z zaburzeniami krzepnięcia (zwiększenie ilości produktów degradacji d-dimerów i fibrynogenu), zakrzepicą, uogólnionym zakażeniem śródbłonna (uszkodzenie śródbłonna) i rozregulowania szlaków immunologicznych (wczesna odpowiedź IFN-1) [4, 11]. Wśród chorych zgłaszających się do lekarza ze zmianami przypominającymi COVID toes odsetek pozytywnych wyników w kierunku wirusa SARS-CV-2 waha się od 18 do 41% [1, 4]. Zmiany te częstsze są u młodzieży i młodych dorosłych. Zmiany te łączą się z łagodnym przechodzeniem infekcji COVID-19, jedynie 16% pacjentów z takimi zmianami było hospitalizowanych [11]. Natomiast wskaźnik przeżycia wynosi 98,7% [10]. Zmiany te mają tendencję do samoistnego ustępowania w ciągu 1 do 4 tygodni. Do leczenia zmian przypominających odmrożenia proponuje się miejscową terapię kortykosteroidami samodzielnie lub w skojarzeniu z miejscowymi antybiotykami [11].

b) Zmiany pokrzywkowe:

W zmianach pokrzywkowych widoczny jest naciek okołonaczyniowy limfocytów, eozynofile, oraz obrzęk [5]. Wykwitom pokrzywkowym towarzyszy świąd (92%), zazwyczaj zmiany ustępują po 6-8 dniach [6,8]. Pokrzywkę stwierdzono u 1,4% przypadków zachorowań na COVID-19. Może być ona pierwszym objawem COVID-19, widoczna także w fazie bezobjawowej. Zlokalizowana jest zwykle na twarzy i górnej części ciała. Leczenie opiera się na lekach przeciwhistaminowych, co przynosi poprawę po średnio 5 dniach [8]. Zmiany pokrzywkowe wiązały się z przeżywalnością 97,5% [10].

c) Wysypka plamisto-grudkowa:

Wykwity plamkowo-grudkowo-rumieniowe mają największą częstość (40–70%) objawów skórnych związanych z SARS-CoV-2 [11]. Może współwystępować z innymi objawami COVID-19 (62%), zwykle występuje w cięższych przypadkach [8]. Jednak w większości przypadków wysypka pojawia się po wystąpieniu innych objawów COVID-19 i średnio trwa 9 dni [11]. Trwa od 7 do 9 dni i w ponad 50% towarzyszy jej świąd [6]. Wysypka plamisto-grudkowa jest niespecyficzna. Można zaobserwować łuszczenie, swędzenie występujące u 50% pacjentów [8]. Głównie obejmuje ona tułów. Ponad połowa przypadków to kobiety, natomiast wskaźnik przeżycia wynosi ok 98,2% [10]. Występowanie tej skórnej manifestacji wiąże się z cięższym przebiegiem choroby i śmiertelnością na poziomie około 2%. Około połowa pacjentów z tą skórną manifestacją wymagała hospitalizacji. Leczenie wysypek grudkowo-plamistych opiera się na leczeniu kortykosteroidami w zależności od ciężkości – miejscowo lub ogólnoustrojowo [11].

d) Martwica i inne formy zapalenia naczyń

Występuje zwykle u starszych osób, przy cięższym przebiegu COVID-19. Śmiertelność przy współistnieniu tej zmiany to 10%. Początek zazwyczaj związany jest z innymi objawami COVID-19.

Podsumowanie. Skórne manifestacje COVID-19 u części pacjentów mogą pomóc w diagnozie. Należy mieć świadomość ich występowania i zachować czujność w przypadku pacjentów zgłaszających się do lekarza czy kosmetologa, a u których zaobserwować można podobne zmiany.

Bibliografia

1. Massey M., Jones K. M., „Going viral: A brief history of Chilblain-like skin lesions („COVID toes”) amidst the COVID-19 pandemic”, *Seminars in Oncology*, 2020, 47 (5), 330-334.
2. <https://news.google.com/covid19/map?hl=pl&gl=PL&ceid=PL%3Apl>; dostęp z dn. 23.01.2022.
3. Gao Z., Xu Y., Sun C., Wang X., Gui Y., Qiu S., Ma K., „A systematic review of asymptomatic infections with COVID-19”, *Journal of Microbiology, Immunology and Infection*, 2021, 54 (1), 12-16.
4. Bouaziz J. D., Duong T. A., Jachiet M., Velter C., Lestang P., Cassius C., Arsouze A., Domergue Than Trong E., Bagot M., Begon E., Sulimovic L., Rybojad M., „Vascular skin symptoms in COVID-19: a French observational study”, *Dermatology and Venerology*, 2020, 34 (9), 451-452.
5. Kaya G., Kaya A., Saurat J. H., „Clinical and Histopathological Features and Potential Pathological Mechanisms of Skin Lesions in COVID-19: Review of the Literature”, *Dermatopathology*, 2020, 7(1), 3-16.
6. Novak N., Peng W., Naegeli M. C., Galvan C., Kolm-Djamei I., Brügggen C., Cabanillas B., Schmid-Grendelmeier P., Catala A., „SARS-CoV-2, COVID-19, skin and immunology – What do we know so far?”, *Allergy*, 2021, 76 (3), 698-713.

7. Freeman E. E., McMahon D. E., Lipoff J.B., Rosenbach M., Kovarik C., Takeshita J., French L. E., Thiers B. H., Hruza G. J., Fox L.P., American Academy of Dermatology Ad Hoc Task Force on COVID-19, „Pernio-like skin lesions associated with COVID-19: A case series of 318 patients from 8 countries”, *Journal of the American Academy of Dermatology*, 2020, 83(2), 486-492.
8. Gul U., „COVID-19 and dermatology”, *Turkish Journal of Medical Sciences*, 2020, 50, 1751-1759.
9. Daneshgaran G., Dubin D. P., Gould D. J., „Cutaneous Manifestations of COVID-19: An Evidence-Based Review”, *American Journal of Clinical Dermatology*, 2020, 21, 627-639.
10. Tan S. W., Tam Y. C., Oh C. C., „Skin manifestations of COVID-19: A worldwide review”, 2021, 2, 119-133.
11. Fernández-Lázaro D., Garrosa M., „Identification, Mechanism, and Treatment of Skin Lesions in COVID-19: A Review”, *Viruses*, 2021, 13(10), 1916.

Dalmata W., Gąbka I., Barszcz W., Złotek M., Olender J., Firlej E., Barańska A.
Skin manifestations of COVID-19.

Introduction. SARS-CoV-2 is the virus that caused the global COVID-19 pandemic and has already caused over 5 million deaths worldwide. The most frequently mentioned symptoms of passing infection are cough, dyspnoea, fever, weakness. However, there are also skin manifestations of passing the virus infection.

Objective. The aim of this study was to review the current literature on SARS-CoV-2 as well as cutaneous manifestations of infection.

Research method. The study was based on a literature review from 2020-2022.

Results and conclusions. COVID toes, papulopapular rash, urticarial lesions, or necrosis are skin lesions occurring during infection. Their prevalence ranges from 1.8 to 20.4 %. Often their co-occurrence makes it possible to assess the severity of the course of the infection. Sometimes they are the only symptom of the infection, and their occurrence allows to avoid overlooking the infected person.

Keywords: SARS-CoV-2, COVID-19, COVID toes, maculopapular rash, urticarial lesions, necrosis.

Gąbka I.¹, Dalmata W.¹, Lisiecka A.¹, Mielniczuk P.¹,

opiekun naukowy: dr n. o zdr. Firlej E.², dr Barańska A.³,

¹Studenckie Koło Naukowe przy Zakładzie Kosmetologii i Medycyny Estetycznej
Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

² Zakład Kosmetologii i Medycyny Estetycznej, Uniwersytet Medyczny w Lublinie

³ Zakład Informatyki I Statystyki Medycznej z Pracownią Zdalnego Nauczania, Uniwersytet
Medyczny w Lublinie

WITAMINA C – FUNKCJE I ROLA W KOSMETOLOGII

Wstęp. Witamina C nazywana jest kwasem askorbinowym, ze względu na chorobę spowodowaną jej niedoborem – szkorbut (scorbutus) [1]. Właściwa nazwa chemiczna to 2-okso-L-treo-heksono-1,4-lakton-2,3- enediol [2]. Substancja ta jest pochodną sacharydów, rozpuszczalną w wodzie, o barwie białej, bez zapachu oraz kwaśnym smaku [1, 2]. Brak enzymu oksydazy L-gulono-gamma-laktonowego w organizmie ludzkim, uniemożliwił syntezę witaminy C [1, 2, 3]. Kwas askorbinowy należy dostarczać poprzez spożywanie owoców i warzyw. Należy mieć na uwadze, że ilość tej substancji jest uzależniona od odmiany, gatunku, a także kraju pochodzenia produktów. Największa zawartość witaminy C znajduje się w pietruszce – nać (269mg/ 100g), owocach dzikiej róży (250-800 mg/100g), czarnej porzeczki (150-300mg/100g) [1,4]. Według obecnych rekomendacji w Stanach Zjednoczonych powinno dostarczać się 90 mg/ dzień u dorosłych mężczyzn oraz 75 mg/ dzień dla dorosłych kobiet [1]. U osób palących oraz starszych zapotrzebowanie na witaminę C jest większe [3].

Witamina C wchłania się w proksymalnym odcinku jelita cienkiego i dwunastnicy [1]. Gromadzi się m. in. w mózgu, wątrobie, trzustce [3]. Największą trwałość wykazuje w suchym stanie i pH 4-6 [1]. Wysoka temperatura, środowisko zasadowe, a także tlen sprawiają, że dochodzi do jej rozkładu. Dlatego ogrzewanie prowadzi do utraty witaminy C [1, 3].

Funkcje. Witamina C pełni ważną rolę w biosyntezie kolagenu – białka występującego m.in. w skórze, tkance łącznej i zębach [5]. Jej funkcja w wyżej wymienionym procesie to udział w hydroksylacji reszt proliny, oraz lizyny do hydroksyproliny i hydroksylizyny poprzez dostarczanie elektronów enzymom biorącym udział w tych procesach. Poprzez te reakcje dochodzi do przetwarzania prokolagenu w kolagen. Odpowiednia ilość kolagenu pozwala na właściwe wchłanianie wody, dzięki czemu skóra jest nawilżona, a przez to ujędrniona, elastyczna i łatwiej ulega regeneracji [1, 5].

Dodatkowo kwas askorbinowy jest silnym antyoksydantem – neutralizuje szkodliwe działanie reaktywnych form tlenu (ROS – ang. *reactive oxygen species*). Należą do nich tlen, nadtlenek singletowy oraz jony ponadtlenkowe [2]. ROS są bardzo reaktywne chemicznie, ze względu na niesparowany elektron, przez który poszukują drugiej cząsteczki, aby ten wolny elektron oddać lub przyjąć od innej

cząsteczki [3]. Na nagromadzenie wolnych rodników mają wpływ czynniki zarówno wewnętrzne jak i zewnętrzne. Do pierwszych zalicza się proces oddychania. Natomiast do zewnętrznych należy głównie stres, palenie papierosów, spożywanie alkoholu, a także niezdrowy styl życia [1, 2, 3]. ROS mają destrukcyjny wpływ na białka, kwasy nukleinowe oraz lipidy będące składnikami komórek organizmu. Doprowadzają do zmian w DNA oraz inicjują proces nowotworowy. Mimo wielu działań niepożądanych są niezbędne m.in. w regulacji procesów komórkowych. Istotne jest zachowanie właściwej równowagi między wolnymi rodnikami a antyoksydantami. Ważne jest, aby w organizmie nie wystąpił stres oksydacyjny, w którym jest nadmiar ROS, a których organizm nie jest w stanie zneutralizować. Ciągły stres oksydacyjny doprowadza do wielu chorób, a także przyspiesza proces starzenia. Dlatego ważna jest obecność antyoksydantów jakim jest m. in. witamina C [6, 7].

Ważną funkcję witamina C pełni też w odporności organizmu. Jej rola polega na zmniejszaniu ilości cytokin prozapalnych tj. IFN- gamma i TNF- alfa [2].

Wpływ na skórę. W 2020 roku Rattanawitpong P. i wsp. badali właściwości przeciwstarzeniowe i rozjaśniające serum zawierającego witaminę C (20%), witaminę E oraz ekstrakt z komórek liści maliny europejskiej. W badaniu udział wzięło 50 kobiet w przedziale wiekowym 30–65 lat. Polegało ono na stosowaniu serum przez dwa miesiące na jedną stronę twarzy. Oceniano skórę po 4 tygodniach oraz 8 tygodniach. Wykazano, że skóra jest jaśniejsza i wygładzona po stronie, na której zostało zastosowane serum. Zauważono duży wpływ na redukcję oznak starzenia się, poprzez poprawę kolorytu, elastyczności i zmniejszenie zmarszczek [7].

Witamina C uszczelnia ściany naczyń włosowatych dzięki czemu niweluje zaczerwienienie skóry i ogranicza pękanie naczynek. Hamuje wytwarzanie melaniny, przez co prowadzi do rozjaśnienia skóry [6]. Dodatkowo zapewnia ochronę przed promieniowaniem UV i wzmacnia działanie filtrów przeciwsłonecznych [3]. Zwiększa wchłanianie żelaza. Bierze udział w redukcji jonu żelazowego (Fe^{3+}) do jonu żelazawego (Fe^{2+}) i dodatkowo zwiększa jego wychwyt przez transferynę [5,6].

Podsumowanie. Witamina C jest niezbędna do prawidłowego wyglądu skóry. Należy dostarczać odpowiednią jej ilość z pożywieniem. Dodatkowo ma korzystne działanie w stosowaniu bezpośrednio na skórę. Zapewnia jej odpowiedni stan poprzez udział w syntezie kolagenu. Jest antyutleniaczem przez co przeciwdziała starzeniu oraz rozjaśnia cerę ze względu na zablokowanie syntezy melaniny [4, 7].

Bibliografia

1. Janda K., Kasprzak M., Wolska J., „Witamina C – budowa, właściwości, funkcje i występowanie”, *Pomeranian Journal of Life Sciences*, 2015, 4, 419-425.
2. Musiał C., Sawczuk W., Gawdzik B., Kuban – Jankowska A., Przychodzeń P., Górską – Ponikowska M., „Witamina C w medycynie i kosmetologii”, *Wiadomości Chemiczne*, 2019, 73, 9-10.
3. Bajcer M., Cwil P., Kania B., Maślanka E., „Wpływ witamin antyoksydacyjnych na skórę i ich znaczenie w kosmetologii”, *Studenckie zeszyty naukowe, Kosmetologia*, Warszawa 2016, 1, 28-46.
4. M., Jamil R. T., Attia F. N., „Vitamin C (Ascorbic Acid)”, *StatPearls*, 2021.
5. Granger M., Eck P., „Dietary Vitamin C in Human Health”, *Advances in Food and Nutrition Research*, 2018, 83, 281-310.
6. Al-Niaimi F., Yi Zhen Chiang N., „Topical Vitamin C and the Skin: Mechanisms of Action and Clinical Applications”, *The Journal of Clinical and Aesthetic Dermatology*, 2017, 10(7), 14-17.
7. Rattanawiwatpong P., Wanitphakdeedecha R., Bumrungpert A., Maiprasert M., „Anti-aging and brightening effects of a topical treatment containing vitamin C, vitamin E, and raspberry leaf cell culture extract: A split-face, randomized controlled trial”, *Journal of Cosmetic Dermatology*, 2020, 19 (3), 671-676.

Gąbka I., Dalmata W., Lisiecka A., Mielniczuk P., Firlej E., Barańska A.

Vitamin C – functions and role in cosmetology.

Introduction. Vitamin C (ascorbic acid) is an essential substance for the maintenance of balance in the human body. This substance must be supplied with food due to the lack of a suitable enzyme for its synthesis. Vitamin C deficiency in the body causes a disease called scurvy.

Aim. The aim of this study was to review the current literature on physicochemical properties and functions of vitamin C in the human body.

Research method. The study was based on a literature review from 2015-2021.

Results and conclusions. It is widely used in cosmetology due to its brightening, wrinkle-flattening, and skin tone-enhancing effects. Ascorbic acid has a number of diverse functions in the human body such as: neutralization of excess reactive oxygen species, participation in collagen synthesis, participation in the body's immune response.

Keywords: vitamin C, ascorbic acid, reactive oxygen species.

Jaworska D.¹, Cajzer J.²,

opiekun pracy dr n. o zdr. Janiszewska M.,

¹ Wydział Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Medyczny w Lublinie

² Absolwent Wydział Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Medyczny w Lublinie

PRACA JAKO CZYNNIK WARUNKUJĄCY JAKOŚĆ ŻYCIA OSÓB W WIEKU PRODUKCYJNYM

Wstęp. Praca w życiu człowieka stanowi jego znaczącą część, a jej rola polega zarówno na zaspakajaniu potrzeb materialnych będących źródłem utrzymania oraz niematerialnych, dzięki którym możliwa jest samorealizacja i rozwój jednostki. Bardzo ważnym aspektem dla człowieka jest wynagrodzenie finansowe, które pozwala utrzymać godne warunki życiowe i często jest niezbędne do realizacji różnych planów i celów danej osoby. Istnienie możliwości rozwijania kariery zawodowej i podnoszenia swoich kwalifikacji, najczęściej wiąże się ze zwiększeniem otrzymywanej płacy – sięganie po awans jest więc kolejnym powodem podejmowania pracy. Dla dużej części społeczeństwa ważne jest, aby wykonywana praca była zgodna z ich umiejętnościami, zainteresowaniami i wyznawanymi wartościami, dzięki czemu możliwe jest osiągnięcie samospełnienia zawodowego. Istotne jest również zwrócenie uwagi na potrzebę utrzymywania i budowania relacji społecznych, które dla wielu ludzi są źródłem radości i poczucia satysfakcji z życia. Praca utożsamiana jest także z prestiżem społecznym oraz znaczącym czynnikiem podwyższającym jakość życia człowieka [1, 2, 3].

Pojęcie jakości życia jest bardzo złożone i różnie definiowane w wielu dziedzinach naukowych. Światowa Organizacja Zdrowia określa ją jako: „spostrzeganie przez jednostkę jej pozycji w życiu w kontekście kultury i systemów wartości, w jakich żyje, oraz w relacji do jej celów, oczekiwań, standardów i zainteresowań” [4]. W definiowaniu rozróżnia się podejścia o charakterze subiektywnym, które skupia się na ogólnym postrzeganiu życia i jego ocenie oraz podejście o charakterze obiektywnym, które ma na celu zrozumienie, poznanie i zinterpretowanie jakości życia [5, 6].

Jakość życia determinowana jest między innymi przez pracę, która wypełnia dużą część życia człowieka. Wpływa na nią wiele czynników, do których można zaliczyć charakter pracy, wielkość otrzymywanego wynagrodzenia, szanse awansu zawodowego i możliwość samorealizacji, bezpieczeństwo w pracy, sytuacje stresowe, stosunki ze współpracownikami czy poczucie stabilności zatrudnienia [7, 8].

Wiek produkcyjny według Głównego Urzędu Statystycznego określany jest jako etap, w którym człowiek jest zdolny do podejmowania pracy zarobkowej. W tym celu zostały ustalone konkretne przedziały wiekowe ze względu na płeć. U kobiet jest to wiek między 18. a 59. rokiem życia, natomiast u mężczyzn jest to przedział między 18. a 64. rokiem życia [9].

Cel pracy. Celem pracy było zbadanie związku pomiędzy wykonywaną pracą a jakością życia ratowników medycznych.

Materiał i metoda. W pracy wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego przeprowadzonego za pomocą kwestionariusza ankiety własnego autorstwa oraz Kwestionariusza Oceny Jakości Życia SF-36 – wersja polska. Badania były realizowane od marca do maja 2021 roku. Wzięło w nim udział 56 ratowników medycznych aktywnych zawodowo w wieku produkcyjnym. Materiał został zebrany za pomocą internetowego arkusza ankiet Google.

Wyniki. W badaniu wzięło udział 56 ratowników medycznych, w tym 52% kobiet oraz 48% mężczyzn. Średnia wieku w badanej grupie wynosiła 30,73 lat. Najmłodsza badana osoba miała 21 lat, zaś najstarsza 55 lat. W badanej grupie przeważali mieszkańcy miasta (73%), pozostali byli mieszkańcami wsi. Respondenci uzyskali średni wynik 66,9 pod względem poziomu jakości życia.

Analiza statystyczna wykazała, że między stażem pracy a jakością życia istnieje niezbyt silna, ujemna korelacja ($\rho = -0,402^{**}$, $p = 0,002$). Im dłuższy staż pracy, tym gorsza jest jakość życia.

Wyniki poddane analizie statystycznej wykazały, iż wiek istotnie koreluje z jakością życia badanych ($\rho = -0,364^{**}$, $p = 0,006$). Im starszy wiek respondentów, tym niższa jakość życia.

Wyniki uzyskane z analizy statystycznej wykazały, że między zarobkami a jakością życia zachodzi istotnie statystyczna, silna, dodatnia korelacja ($\rho = 0,576^{**}$, $p < 0,001$). Im większe zarobki, tym wyższa jakość życia.

Wykazano zależność pomiędzy danymi grupami częstości występowania bólu wynikającego z pracy zawodowej a jakością życia badanych ($H = 30,65$, $p < 0,001$). Im dolegliwości bólowe występują częściej, tym jakość życia jest niższa.

W analizie statystycznej z wykorzystaniem testu Kruskala-Wallisa wykazano, że osoby niezadowolone oraz osoby raczej niezadowolone z pracy cechowały się niższym poziomem jakości życia niż respondenci, którzy byli zadowoleni i raczej zadowoleni z pracy lub którzy nie mieli zdania.

W celu porównania grupy respondentów, u których wystąpiły sytuacje traumatyczne i grupy, u których takie zdarzenia nie miały miejsca wykorzystano test U Manna-Whitneya, który wykazał, że u osób które nie zmagaly się z wydarzeniami traumatycznymi jakość życia jest na wyższym poziomie ($Z = -2,723$, $p = 0,006$).

Wnioski. Wraz ze zwiększającą się długością stażu pracy, a także starszym wiekiem respondentów jakość życia badanych była gorsza. Takie zależności pojawiające się w wynikach mogą być skutkiem narażenia ratowników medycznych na wiele stresorów występujących w ich miejscu pracy, które wiążą się z emocjonalnym i fizycznym obciążeniem. W ich następstwie bardzo często dochodzi także do wypalenia zawodowego.

Badanie wykazało istotną statystycznie, bardzo silną, dodatnią korelację między zarobkami a jakością życia badanych. Im większe zarobki, tym jakość życia

badanych była na wyższym poziomie. Praca ratownika medycznego wiąże się z dużym obciążeniem fizycznym i psychicznym. Nieadekwatne zarobki mogą być dla osób brakiem uznania dla wykonywanej przez nich pracy. Wynagrodzenie finansowe jest źródłem zaspakajania niezbędnych potrzeb życiowych i wiąże się z utrzymaniem lepszego komfortu życia.

Poziom jakości życia badanych zależy od częstości występowania dolegliwości bólowych. Badania wykazały, że respondenci, którzy częściej doświadczali dolegliwości bólowych mieli gorszą jakość życia. Praca ratownika medycznego wiąże się z dużym obciążeniem fizycznym. Wiele wykonywanych przez nich czynności wymaga przenoszenia dużych ciężarów czy pracy w wymuszonej pozycji ciała. Obciążenie pracą powoduje u nich problemy kostno-stawowe oraz inne dolegliwości bólowe.

Respondenci, którzy byli lub raczej byli zadowoleni z pracy zawodowej lub nie mieli zdania charakteryzowali się wyższym poziomem jakości życia, niż osoby, które były niezadowolone lub raczej niezadowolone. Zadowolenie z pracy było motywowane różnymi czynnikami, takimi jak: wysokość wynagrodzenia, stabilność zatrudnienia, możliwość rozwoju osobistego bądź awansu, atmosfera między współpracownikami i przełożonymi. Najczęstszymi powodami niezadowolenia z pracy dla badanych były niskie zarobki lub negatywne relacje w zespole pracowniczym.

Badania wykazały, że osoby, które doświadczyły traumatycznych sytuacji miały niższą jakość życia niż osoby, które takich sytuacji nie miały. W pracy ratownika medycznego występuje wiele różnych traumatycznych wydarzeń jak wypadki z ofiarami śmiertelnymi, sytuacje zagrażające własnemu zdrowiu czy agresywni pacjenci. Związany z tymi sytuacjami stres istotnie wpływa na ich jakość życia. Badani którzy deklarowali wpływ sytuacji traumatycznych na życie poza pracą, jednocześnie charakteryzowali się gorszą samooceną jakości życia. Tylko nieliczni badani korzystają z pomocy psychologicznej, która jest kluczowym punktem profilaktyki w kierunku poprawy jakości życia.

Bibliografia

1. Sortheix F. M., Chow A., Salmela-Aro K. Work values and the transition to work life: A longitudinal study. *Journal of Vocational Behavior* 89, 2015 r., str. 162–171.
2. Kalinowski M., I. Niewiadomska (red), *Praca [w:] Uzależnienia. Fakty i Mity*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005, s. 9.
3. Robak E., *Satysfakcja z pracy i jej wpływ na zachowania pracownicze*. Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej, 2013, s. 73–83.
4. WHO: WHOQOL. Measuring Quality of Life. Division of mental health and prevention of substance abuse. 1997.
5. Karimi M., Brazier J. Health, Health-Related Quality of Life, and Quality of Life: What is the Difference? *PharmacoEconomics* 34, 2016, str. 645–649.
6. Telka E. Ocena jakości życia w wymiarze psychologicznym, zdrowotnym i społecznym. *Nowa Medycyna* 4, 2013 r., str. 184–186.

7. GUS, Kapitał ludzki w Polsce w 2012 r., Gdańsk 2014, s. 254.
8. Kelbiso L., Belay A., Woldie M. Determinants of Quality of Work Life among Nurses Working in Hawassa Town Public Health Facilities, South Ethiopia: A Cross-Sectional Study. *Nursing Research and Practice*, 2017, str. 1–11.
9. <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/861,pojecie.html> [dostęp z dnia 19.01.2022 r.].

Jaworska D., Cajzer J., Janiszewska M.

Work as a factor determining the quality of life in working-age people.

Abstract.

Introduction. Work is an essential part of human life, and its role is to satisfy both material and non-material needs. For an employee, work is the first and foremost source of livelihood, as well as an opportunity for self-realization and self-development. Many people build and maintain their psychological well-being on the social relationships built in the workplace. Work-related activities can have a significant impact on an employee's health, which translates into the quality of life.

Purpose of the study. The aim of this study was to examine the relationship between work and the quality of life of paramedics.

Research method. The present study used the method of a diagnostic survey conducted through the self-authored questionnaire and the polish version of the SF-36 Life Quality Assessment Questionnaire. The research was carried out from March to May 2021. The questionnaire was submitted by the group of 56 active professional paramedics in the working age. The material was collected using an online survey sheet.

Results. Respondents received an average score of 66.9 in terms of the quality of life. Statistical analysis showed statistically significant differences ($p < 0.05$) between respondents' earnings, job tenure, age and the quality of life. An interaction was demonstrated ($p < 0.05$) between the frequency of pain, job satisfaction and occurrence of traumatic situations and the quality of life of the respondents.

Conclusions. There is a significant relationship between job performance and quality of life of paramedics. We confirmed that this relationship is highly influenced by the following factors: job seniority, salary, frequency of pain, job satisfaction, and occurrence of traumatic events, that correlate with quality of life of respondents.

Keywords: quality of life, work, paramedics, working-age people.

Olender J.¹, Dalmata W.¹, Barszcz W.¹, Złotek M.¹,

opiekun pracy: dr n. farm. Wojciechowska K.², dr. n o zdr. Firlej E.³,

***¹Studenckie Koła Naukowe przy Zakładzie Kosmetologii i Medycyny Estetycznej
Uniwersytetu Medycznego w Lublinie***

²Katedra i Zakład Farmacji Stosowanej i Społecznej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

³Zakład Kosmetologii i Medycyny Estetycznej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

EKSTRAKTY Z KOMÓREK MACIERZYSTYCH ROŚLIN W TERAPII ANTI-AGING

Wstęp. Starzenie się to wieloczynnikowy proces, wynikający z wewnętrznych zmian organizmu oraz narażenia na czynniki zewnętrzne tj. promieniowanie słoneczne, temperatura czy zanieczyszczenia powietrza. Od wieków trwają poszukiwania sprawdzonego i bezpiecznego kosmetyku, który byłby w stanie zatrzymać ten proces. Coraz częściej prowadzone są badania nad wykorzystaniem komórek macierzystych w terapii różnych schorzeń, a także w kosmetologii. Roślinne komórki macierzyste charakteryzują się zdolnością do licznych podziałów, a wytwarzane z nich ekstrakty stanowią źródło związków antyoksydacyjnych, a przy tym przeciwstarzeniowych. Kosmetyki zawierające ekstrakty z komórek macierzystych roślin są bezpieczne dla skóry, nie wywołują reakcji alergicznej. Przewidywany jest dynamiczny rozwój technologii służącej do pozyskiwania komórek macierzystych roślin, w związku z dużym potencjałem w ich zastosowaniu, m.in.: w terapii anti-aging.

Cel pracy. Celem niniejszej pracy była analiza potencjalnego zastosowania komórek macierzystych roślin w terapii anti-aging.

Metoda badawcza. Pracę oparto na przeglądzie literatury polskiej i zagranicznej z lat 2014–2021.

Definicja i charakterystyka. Komórki macierzyste w porównaniu do innych komórek organizmu, mają dwie nietypowe cechy. Pierwszą z nich jest umiejętność samoodnowy, a drugą możliwość wielokierunkowego różnicowania [1]. Dzięki zdolności komórek macierzystych do regeneracji, prognozuje się ich szerokie zastosowanie w medycynie, przede wszystkim w terapii nowotworów, uszkodzonych tkanek, czy chorób o podłożu neurodegeneracyjnym [2]. Roślinne komórki macierzyste przez cały okres życia mają zdolność do przekształcania się w inne rodzaje komórek. Różni je to od komórek zwierzęcych, które wraz z zakończeniem rozwoju na poziomie embrionalnym, różnicują się w tylko jeden typ komórek [3].

Proces starzenia. Skóra jest pierwszą barierą ochronną organizmu przed środowiskiem zewnętrznym. Wystawiona na działanie szkodliwych czynników biotycznych i abiotycznych, stanowi obronę przed nimi. Starzenie się to złożony, wieloczynnikowy proces. Wyróżniamy starzenie wewnętrzne oraz zewnętrzne. Pierwsze z nich, to czas, w wyniku którego - na skutek przyczyn chronologicznych i genetycznych – dochodzi do wydłużenia okresu odnowy komórek, z biegiem

czasu, obniża się możliwość podziałowa keratynocytów i tym samym maleje liczba fibroblastów, co powoduje to ztwardnienie tkanki oraz pojawienie się zmarszczek. Jednocześnie dochodzi do degradacji tkanki tłuszczowej i tym samym zwiotczenia skóry [4]. Starzenie zewnętrzne, czyli fotostarzenie, następuje w wyniku narażenia na czynniki środowiska takie jak: warunki klimatyczne – temperatura, zanieczyszczenia powietrza, promieniowanie słoneczne, nieprawidłowa pielęgnacja [4]. Czynniki te zwiększają stres oksydacyjny, czego skutkiem jest powstawanie większej ilości wolnych rodników, powodujących proces degeneracyjny fibroblastów. W celu obrony przed działaniem wolnych rodników, stosuje się produkty zawierające składniki nazywane antyoksydantami, czyli przeciwutleniaczami. Związki te mają za zadanie usunięcie wolnych rodników z organizmu. Najbardziej popularne z nich to polifenole, występujące w dużych ilościach jako składniki metabolitów wtórnych roślin [5].

Działanie. Komórki macierzyste roślin znajdują się w tkance merystematycznej rośliny. Możliwości regeneracyjne tych komórek powodują, że roślina nie tylko stymuluje się do naprawy w wyniku urazu, ale ma umiejętność wytworzenia nowego organu, co odróżnia je od komórek pochodzenia zwierzęcego [6]. Merystem przyranny, czyli kalus, powstający na skutek zranienia rośliny w miejscu urazu, ma za zadanie jego zasklepienie. Komórki kalusa są w stanie różnicować się i następnie przekształcić w komórki macierzyste zdolne do wytworzenia nowych tkanek. Wykorzystuje się to przy produkcji ekstraktów z komórek macierzystych roślin, używanych następnie jako składnik kosmetyków [3]. Niektóre badania przedstawiają wykorzystanie innego merystemu wtórnego - kambium do produkcji metabolitów wtórnych, stosowanych w preparatach kosmetycznych [7]. Tkanka merystematyczna rośliny stanowi źródło metabolitów wtórnych. Metabolity te są syntetyzowane w razie potrzeby i pełnią różne funkcje w komórce roślinnej, w sytuacji stresu biotycznego i abiotycznego. Zapewniają zdolność do adaptacji wobec stale zmieniających się warunków i środowiska. Chronią roślinę przed patogenami, promieniowaniem UV, widzialnym czy podczerwonym, zmianami temperatury, ozonem, zasoleniem czy herbicydami [8]. Roślinne metabolity wtórne zyskały na uwadze w ciągu ostatnich dekad. Stanowią najbardziej powszechne, biologicznie czynne składniki m.in.: przypraw, aromatów, zapachów, olejków eterycznych. Coraz częściej bada się ich potencjalne wykorzystanie w medycynie jako źródło naturalnych antyoksydantów, środków przeciwnowotworowych, chemoprewencyjnych, przeciwwirusowych, przeciwbakteryjnych czy przeciwzapalnych [8]. Duże zainteresowanie tymi składnikami wykazywane jest w przemyśle kosmetycznym i perfumeryjnym. Wynika to z ich potencjału przeciwstarzeniowego – są doskonałym źródłem przeciwutleniaczy tj. polifenole, kwasy fenolowe, flawonoidy, triterpeny czy karotenoidy [3].

Zastosowanie. W większości formułacji kosmetycznych, mamy do czynienia nie z komórkami macierzystymi, a ich ekstraktami. Ekstrakty z komórek macierzystych roślin nie stanowią żywych komórek i wykazują inne od nich właściwości.

Ich działanie przeciwstarzeniowe wynika z obecności metabolitów wtórnych o opisanym wcześniej działaniu antyoksydacyjnym. Ilość metabolitów wtórnych jest uzależniona od warunków w jakich znajduje się roślina (lokalizacja, pora roku, pochodzenie, środowisko). Wiąże się to z prowadzeniem produkcji komórek roślinnych w warunkach laboratoryjnych, z wykorzystaniem bioreaktorów, gdzie są poddawane działaniu bodźców wywołujących reakcje obronne roślin, czynniki te nazywane są elicytorami. Dzięki temu zawierają one duże ilości pożądaných w produkcji kosmetyków substancji [3]. Istotne w produkcji kosmetyków jest bezpieczeństwo stosowanych substratów. Ekstrakty z roślinnych komórek macierzystych produkowane w laboratorium nie zawierają patogenów, zanieczyszczeń, pestycydów [3]. Nie powodują podrażnień, nie wywołują reakcji uczuleniowej ani innych działań niepożądanych, przez co zaliczane są do surowców bezpiecznych [9].

Podsumowanie. Komórki macierzyste roślin ze względu na swoje właściwości i bezpieczeństwo mają duży potencjał w działaniu przeciwstarzeniowym. Tworzone z nich ekstrakty, zawierają duże ilości związków o działaniu przeciwwrodnikowym. Terapia anti-aging z wykorzystaniem kosmetyków zawierających ekstrakty z komórek macierzystych roślin to innowacyjna metoda. Przewiduje się, że będą prowadzone szersze badania nad ich wykorzystaniem w kosmetologii oraz medycynie regeneracyjnej.

Bibliografia

1. Szablowska-Gadomska I., Bużańska L., Małecki M. Stem cell properties, current legal status and medical application. *Postepy Hig Med Dosw* (online), 2017; tom 71: 1216-1230 e-ISSN 1732-2693
2. Szustka A., Rogalińska M. Potencjalne zastosowania komórek macierzystych w medycynie regeneracyjnej i transplantologii. *Postępy Biochemii* 63(2)2017
- A. Szymanowska et al. Roślinne komórki macierzyste i ich zastosowanie w kosmetologii i medycynie regeneracyjnej. *Biul. Wydz. Farm. WUM*, 2019, 7, 36-42
3. Koziół A. Anti-aging active substances and application methods based on nanotechnology. *Kosmetologia Estetyczna*. 2/2020/ vol. 9, s. 213-218
4. Nowak A. i in. Wpływ przeciwutleniaczy zawartych w owocach na proces fotostarzenia się skóry. *Postępy Fitoterapii*. 2/2014. s. 94-99
5. Trehan S., Michniak-Kohn B., Beri K. Plant stem cells in cosmetics: current trends and future directions. *Future Sci OA*. 2017 Jul 12;3(4):FSO226. doi: 10.4155/fsoa-2017-0026.
6. Warghat A. R., Thakur K., & Sood, A. (2018). Plant stem cells: what we know and what is anticipated. *Molecular Biology Reports*. doi:10.1007/s11033-018-4344-z
7. Korkina, L.G.; Mayer, W.; De Luca, C. Meristem Plant Cells as a Sustainable Source of Redox Actives for Skin Rejuvenation. *Biomolecules* 2017, 7, 40. <https://doi.org/10.3390/biom7020040>
8. Gunia-Krzyżak Agnieszka i in. Zaskakujące i niezwykle składniki współczesnych kosmetyków. *Farm Pol*, 2021, 77(5): 287–296

Olender J., Dalmata W., Barszcz W., Złotek M., Wojciechowska K., Firlej E.

Stem cell extracts plants in anti-aging therapy.

Introduction. Aging is a multifactorial process resulting from internal changes in the body and exposure to external factors such as solar radiation, temperature or air pollution. The search for a proven and safe cosmetic that would be able to stop this process has been going on for centuries. More and more research is being conducted on the use of stem cells in the treatment of various diseases, as well as in cosmetology. Plant stem cells are characterized by ability to divide numerous times, and the extracts produced from them are a source of antioxidant and anti-aging compounds. Cosmetics containing plant stem cell extracts are safe for the skin and do not cause an allergic reaction. A dynamic development of the technology for obtaining plant stem cells is expected, due to the great potential in their use, e.g. in anti-aging therapy.

Objective. The aim of the study was to analyze the potential use of plant stem cells in anti-aging therapy.

Research method. The study was based on the literature review from 2014–2021.

Conclusion. Plant stem cells, due to their properties and safety, have great anti-aging potential. The extracts made of them contain large amounts of compounds with anti-radical properties. Anti-aging therapy with the use of cosmetics containing plant stem cell extracts is an innovative method. It is expected that there will be more extensive research on their use in cosmetology and regenerative medicine.

Keywords: plant stem cells, cosmetology, antiaging, regeneration

Złotek M.¹, Barszcz W.¹, Dalmata W.¹, Olender J.¹,

opiekun pracy: dr n. farm. Wojciechowska K.² i dr n. o zdr. Firlej E.³,

¹ Studenckie Koła Naukowe przy Zakładzie Kosmetologii i Medycyny Estetycznej oraz Katedrze i Zakładzie Farmacji Stosowanej i Społecznej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

² Katedra i Zakład Farmacji Stosowanej i Społecznej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

³ Zakład Kosmetologii i Medycyny Estetycznej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

OCENA DZIAŁANIA SKŁADNIKÓW AKTYWNYCH ZAWARTYCH W ZIELU SKRZYPY POLNEGO

Cel pracy. Celem pracy była ocena działania składników zawartych w ziele skrzypu polnego w zastosowaniu w regeneracji skóry, włosów i paznokci.

Występowanie i pozyskiwanie. Skrzyp polny (*Equisetum arvense* L.) jest byliną pochodzącą z rodziny skrzypowatych (*Equisetaceae*) występującą na całym świecie, a zwłaszcza w strefach umiarkowanych Europy, Azji, i Ameryki Północnej. Rośnie w wilgotnych zaroślach, na obszarach lasów oraz na polach uprawnych, zwłaszcza na kwaśnych glebach. Surowcem roślinnym są całe lub rozdrobnione, wysuszone pędy płonne zebrane najlepiej w okresie wiosennym. Sterylne łodygi *E. arvense* są stosowane w ziołolecznictwie w różnych krajach i zostały opisane w Farmakopei Polskiej XII 2020.

Składniki aktywne. Ziele skrzypu (*Equiseti herba*) zawiera ponad 10% substancji nieorganicznych (krzemionka, sole potasu), jest bogate w sterole: β -

sitosterol, kampasterol, izofukosterol, kwas askorbinowy, kwasy fenolowe (kwas cynamonowy, kwas kawowy), rzadkie kwasy dikarboksylowe (kwas ekwisetolowy), styrylopirony. Dodatkowo jest źródłem związków aktywnych, do których zaliczają się flawonoidy i ich glikozydy takie jak: 7-diglukozyd kemferolu (ekwizetryna), 3-glukozyd kwercetyny (izokwercetryna). Dane dotyczące składu flawonoidów wskazują różnice chemotypu skrzypu polnego. Skrzyp polny z Azji i Ameryki Północnej zawiera 5-O-glukozyd luteoliny i jego ester malonyłowy, natomiast związki te nie występują w *Equisetum arvense* L. z Europy.

Działanie. Zawarta w skrzypie polnym krzemionka utrzymuje odpowiednią elastyczność i odporność naskórka, tkanki łącznej, kości oraz błon śluzowych.

Jest ona ważnym składnikiem dla optymalnej syntezy kolagenu i aktywacji enzymów. Wnioskować można również, że wyższa zawartość krzemu we włóknie włosa skutkuje zmniejszonym wypadaniem włosów.

Obecność flawonoidów, a głównie kwercetyny warunkuje właściwości przeciwutleniające, przeciwdrobnoustrojowe oraz przeciwzapalne.

Wskazują na silne działanie ochronne przed wolnymi rodnikami, peroksydacją lipidów i czynnikami utleniającymi, chroniąc przed działaniem promieniowania UVA i UVB.

Jednakże pomimo obiecujących korzystnych właściwości przypisywanych kwercetynie, należy podkreślić, że większość informacji pochodzi z badań na zwierzętach.

β -sitosterol, kampesterol i izofukosterol mają działanie przeciwzapalne na skórę, poprzez mechanizm jakim jest migracja neutrofilii.

Odkrycia eksperymentalne wskazują na to, że *Equisetum arvense* L. ma działanie przeciwbakteryjne na ziarniaki Gram-dodatnie. Jednak dalsze, bardziej złożone badania są niezbędne, aby potwierdzić jego siłę kliniczną.

Zastosowanie. Wyciągi ze skrzypu polnego są zawarte w recepturach kosmetycznych takich jak odżywki i szampony, stosowane są w celu poprawy krążenia krwi skóry głowy, wzmocnieniu struktury włosa oraz w leczeniu łuszczycy. Zawarty w ekstraktach krzem wpływa pozytywnie na elastyczność skóry, dzięki czemu może być lekarstwem na przedwczesne starzenie się. Wykazano, że preparaty z *Equisetum Arvense* L. dzięki swojej aktywności przeciwzapalnej mogą mieć zastosowanie w leczeniu trądziku czy egzemy. W badaniu z grupą placebo potwierdzono, że EA ma pozytywny wpływ na strukturę paznokcia, dzięki czemu stały się one mniej łamliwe oraz podatne na uszkodzenia mechaniczne. Lakier z wyciągiem ze skrzypu polnego może być również skuteczny w walce z łuszczycą paznokci.

Szereg badań wskazuje, że produkty roślinne ze skrzypu polnego (*Equisetum Arvense* L.) są potencjalnymi środkami do gojenia się ran i są w dużej mierze preferowane ze względu na ich powszechną dostępność, brak niepożądanych skutków ubocznych i ich ogólną skuteczność.

Podsumowanie. Ekstrakty ze skrzypu polnego (*Equisetum arvense* L.) mogą mieć zastosowanie nie tylko w medycynie, ale też jako fitokosmetyki. Składniki aktywne zawarte w ziele skrzypu polnego mogą posiadać działanie przeciwzapalne, przeciwdrobnoustrojowe i przeciwutleniające w stosowaniu na skórę, włosy i paznokcie. Jednakże, aby to potwierdzić potrzebne są badania kliniczne na szeroką skalę.

Bibliografia

1. Maramaldi G, Togni S, Pagin I, Giacomelli L, Cattaneo R, Eggenhöfner R, Burastero SE. Soothing and anti-itch effect of quercetin phytosome in human subjects: a single-blind study. Clin Cosmet Investig Dermatol. 2016 Feb 26;9:55-62. doi: 10.2147/CCID.S98890. PMID: 27013898; PMCID: PMC4777224.
2. Michalak M, Pierzak M, Kręcis B, Suliga E. Bioactive Compounds for Skin Health: A Review. Nutrients. 2021 Jan 12;13(1):203. doi: 10.3390/nu13010203. PMID: 33445474; PMCID: PMC7827176.
3. Mimica-Dukic N, Simin N, Cvejic J, Jovin E, Orcic D, Bozin B. Phenolic compounds in field horsetail (*Equisetum arvense* L.) as natural antioxidants. Molecules. 2008 Jul 17;13(7):1455-64. doi: 10.3390/molecules13071455. PMID: 18719517; PMCID: PMC6245282.
4. Araújo LA, Addor F, Campos PM. Use of silicon for skin and hair care: an approach of chemical forms available and efficacy. An Bras Dermatol. 2016 May-Jun;91(3):331-5. doi: 10.1590/abd1806-4841.20163986. PMID: 27438201; PMCID: PMC4938278.
5. A. Hayat, F. Temamogullari, R. Yilmaz and O. Karabulut, 2011. Effect of *Equisetum arvense* on Wound Contraction of Full-Thickness Skin Wounds in Rabbits. Journal of Animal and Veterinary Advances, 10: 81-83. doi: 10.3923/javaa.2011.81.83
6. Psomadakis CE, Han G. New and Emerging Topical Therapies for Psoriasis and Atopic Dermatitis. J Clin Aesthet Dermatol. 2019 Dec;12(12):28-34. Epub 2019 Dec 1. PMID: 32038762; PMCID: PMC7002051.
7. D. Maciel Carneiro, Jardim, T. Veiga, Araújo, Y. Cássia Lu, Arantes, A. Carolina, de Sousa, A. Cristina, Barroso, W. Kunz Sebba, Sousa, A. Luiza Lima, da Cunha, L. Carlos, Cirilo, H. Núbia Car, Bara, M. Teresa Fre, and Jardim, P. César Bra, "Equisetum arvense: New Evidences Supports Medical use in Daily Clinic", Pharmacognosy Reviews, vol. 13, no. 26, pp. 50-58, 2019.

Złotek M., Barszcz W., Dalmata W., Olender J., Wojciechowska K., Firlej E.
Evaluation of active ingredients contained in the field green.

Abstract. The field horsetail (*Equisetum arvense* L.) is rich in silicon compounds, sterols, and flavonoids. The aim of the study was to evaluate the effect of these active ingredients in horsetail herb extracts based on scientific research. It has been shown that the chemical composition may vary depending on the place and time of harvest. It has been found that these preparations may have a protective, anti-inflammatory and antioxidant effect on the skin, hair, and nails.

Keywords: field horsetail, skin, cosmetology, active ingredients.

Хараджа А.О.,
здобувач вищої освіти ступеня бакалавра
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
Дідковський О.П.,
викладач кафедри фізичного виховання
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ФІЗИЧНОГО ТА МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ ІЗ СИМПТОМАМИ ВСД

Під ВСД розуміють вегето-судинну дистонію (дисфункцію вегетативної нервової системи, нейроциркуляторну дистонію)

Вважаю за потрібне окреслити, що насправді не можна вважати ВСД діагнозом, а лише – синдромом, який використовують для об'єднання комплексу певних скарг та симптомів у пацієнтів.

Можна виділити найпоширеніші:

- неспокій та тривожність, порушення сну, відчувається нестача повітря та “ком в горлі”, тремор;
- тахікардія, циркадні коливання артеріального тиску, біль в області серця за задовільного ЕКГ;
- проблеми ШКТ (здуття, метеоризм, відрижка, відчуття печії, біль та дискомфорт в районі живота);
- вертиго, субфебрилітет, в той же час обстеження вказують, на відсутність запальних процесів в організмі.

Оскільки ці симптоми, можуть бути викликаними захворюванням, чи кількома, потрібно пройти дообстеження. МОЗ рекомендує лікарям направляти пацієнтів на наступні методи обстеження: загальний аналіз крові та сечі, біохімічний аналіз крові, ЕКГ, за потреби УЗД органів черевної порожнини, рентгенографія грудної клітки, у деяких випадках МРТ головного мозку, консультації кардіолога, гастроентеролога, ендокринолога, невролога, а якщо об'єктивно немає підстав вважати пацієнта хворим, а він продовжує скаржитись – варто направити його на прийом до психолога або психіатра [1, с. 1].

Спираючись на симптоматику синдрому, має сенс приділити увагу обом складовим здоров'я – ментальному та фізичному.

Якщо казати про ментальне здоров'я, то дані зібрані десятками років (клінічні та експериментальні докази), не зважаючи на різні механізми впливу, що обговорюються, дозволяють стверджувати, що вплив фізичної активності чималий [4, с. 3].

У літ-огляді Гарсії Френкс та ін. було ідентифіковано 27 системних огляди (16 з яких – метаналізи), які дають надійні докази зниження депресії у людей різних вікових груп. Доводиться також, що виконання вправ

більш ефективно за контроль групи (2 метаналізи). Як додаткове лікування для зменшення симптомів шизофренії (2 метаналізи), мали нейрокогнітивні ефекти в покращенні глобального пізнання для шизофренії та дітей із СДУГ (1 метаналіз) [5, с. 168].

Дослідження (2), (3) свідчать про зниження ризику тривожності, стресу та ряду факторів ризику з боку фізичного здоров'я, зокрема деменції на 20-30% у разі прояву фізичної активності кожного дня.

Навіть прогулянка протягом 30 хвилин (необов'язково за один вихід результати не сильно відрізнялись і для трьох 10-хвилинних) тричі на тиждень вже мала ряд позитивних наслідків для учасників експерименту [3, с. 106].

Аеробні вправи, включаючи плавання, біг підтюпцем, садівництво та танці набули підтвердження зниження тривожності та депресії. Ці покращення в настрої можуть бути викликані інтенсифікацією (через фізичну активність) циркуляції крові до мозку та завдяки впливу на НРА вісь, через психологічну реактивність до стресу. Цей психологічний вплив ймовірно опосередковано зв'язаний з НРА віссю та кількома ділянками мозку, включаючи лімбічну систему, яка контролює мотивацію та настрій; амігдалою, яка спричиняє страх на відповідь до стресу; гіпокампом, який грає ключову роль як в формуванні пам'яті, так і настрою з мотивацією [6, с. 1].

Щодо користі фізичних вправ для безпосередньо фізичного здоров'я сумнівів, мабуть не залишається вже ні в кого, бо існують комплекси вправ для багатьох випадків, у тому числі реабілітаційні, орієнтовані під цілком специфічні задачі. Не кажучи вже про ЛФК та реабілітаційну медицину в цілому.

Висновки.

1. Симптоматика синдрому вимагає уваги до обох складових здоров'я – ментальної та фізичної;
2. За десятки років збору клінічних та експериментальних даних, кількість яких дає змогу робити висновки щодо ефективності тих чи інших методів впливу на здоров'я;
3. Ефект фізичної активності для покращення фізичного здоров'я не ставиться під сумнів;
4. Переваги від фізичної активності чи занять спортом економічно вигідні людям, оскільки затрата часу конвертується в підвищення продуктивності через ментальне та фізичне здоров'я;
5. Навантаження обираються в залежності від фізичної спроможності;
6. Необов'язково тренуватись як для підготовки до змагань достатньо відносно легкої фізичної активності.

Список використаних джерел

1. Офіційний веб-сайт Міністерства охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://moz.gov.ua/article/health/diagnozu-vegeto-sudinna-distoniya-ne-isnue>
2. The Role of Physical Activity and Sport in Mental Health - Dr Nick Peirce, Dr Catherine Lester, Dr Ajai Seth, Dr Philippa Turner, The Sports and Exercise Psychiatry Special Interest Group of the Royal College of Psychiatrists [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.fsem.ac.uk/position_statement/the-role-of-physical-activity-and-sport-in-mental-health/
3. Ashish Sharma, M.D., Vishal Madaan, M.D., and Frederick D. Petty, M.D., Ph.D. Exercise for Mental Health
4. Exercise and physical activity in mental disorders: clinical and experimental evidence DOI: 10.3961/jpmph.2013.46.S.S12
5. Ashdown-Franks G at al. Exercise as Medicine for Mental and Substance Use Disorders: A Meta-review of the Benefits for Neuropsychiatric and Cognitive Outcomes. Sports Med. 2020 Jan;50(1):151-170. doi: 10.1007/s40279-019-01187
6. Guskowska M. - Effects of exercise on anxiety, depression and mood Psychiatr Pol. 2004 Jul-Aug; 38(4):611-20.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Зайченко Н.І.,

доктор педагогічних наук, доцент кафедри
соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук
Національного університету “Чернігівський колегіум” імені Т.Г. Шевченка

СОЦІАЛЬНІ ПРАЦІВНИКИ В СКЛАДІ “КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ МІСІЙ” У МЕКСИЦІ В 1920-Х РОКАХ

На початку 1920-х років у Мексиці було ініційовано роботу “культурно-просвітницьких місій” у сільських місцевостях передовсім з метою подолання неграмотності сільського населення, а також задля покращення соціально-економічних умов його життя. У віддалені куточки Мексики спрямовувалися вчителі, університетські викладачі, шкільні інспектори, лікарі, медсестри-візитери. Офіційно діяльність мексиканських “культурно-просвітницьких місій” розпочалася 17 жовтня 1923 року і розтягнулася на кілька десятиліть. Функціонували “місії” або на постійній основі, як в Актопані в штаті Ідальго та Парачо в штаті Мічоакан, або ж тимчасово.

До складу мексиканських “культурно-просвітницьких місій” мали обов’язково входити соціальні працівники. Саме так вони і називалися – не “соціальні візитери”, не “соціальні помічники”, а “соціальні працівники” (*los trabajadores sociales*). Як і вчителі, щоби працювати в складі місій, вони мали пройти навчання на підготовчих курсах. Соціальні працівники протягом 6 тижнів мали вивчати такі предмети: “Економіка домогосподарства”, “Догляд дітей”, “Гігієна й охорона здоров’я”, “Соціологія мексиканська”, “Соціальна організація в малих громадах” та деякі інші [1, с. 257].

У настановах соціальним працівникам зазначалося, зокрема, про необхідність здійснення попередження захворюваності серед населення, надання першої медичної допомоги і вакцинування; про важливість відвідування домашніх господарств та участі у веденні домашніх робіт [1, с. 260].

Стосовно роботи з учителями сільських шкіл соціальні працівники – місіонери мали забезпечити засвоєння елементарних знань із гігієни, здорового харчування, догляду дітей, шиття та деяких інших видів ручної праці. Стосовно роботи з місцевим населенням – соціальні працівники мали

проводити комплекс профілактичних заходів інфекційних хвороб, надавати першу допомогу всім захворілим, здійснювати вакцинування населення, допомагати жителям у веденні домашніх господарств і вихованні дітей, зорганізовувати святкові заходи та ініціювати створення громадських об'єднань [2, с. 32–33].

У 1927–1928 роках в складі “культурно-просвітницьких місій” професійну роботу здійснювали соціальні працівниці Ана Флорес (Ana Maria Flores), Росаура Мартінес (Rosaura Quezada de Martinez Garza), Катарина Стургес (Catarina Vesta Sturges), Марія Перальта (Maria de Peralta), Юдифь Мангіно (Judith Mangino), Ракель Португал (Raquel Portugal) та інші [1, с. 268–270].

У 1927–1928 роках “культурно-просвітницькі місії” діяли в шістьох місцевостях Мексики, зокрема, у Санта Крусі (штат Тласкала), у Ла Лагуні (штат Нуево-Леон), у Тлакопетеці (штат Мічоакан де Окампо), у М'яуатлані (штат Охака), у Пенхамо (штат Гуанахуато), в Апастлі (штат Герреро) та в Санта-Росалії (штат Нижня Каліфорнія). Нарівні з медсестрами і лікарями в складі місій мали працювати соціальні працівники [3, с. 251].

Основними завданнями місій визначалися “покращення соціальних умов населення і умов проживання та поліпшення стану гігієни і здоров'я в малих громадах” [3, с. 251–252].

У доповіді про роботу місії в Актопані (штат Ідальго) Карлоса Басаурі (Carlos Basauri) вказувалося, що соціальна працівниця могла в процесі соціального втручання в малих громадах з-поміж іншого сприяти зміцненню родинних взаємин [4, с. 161].

Соціальна працівниця Росаура Мартінес (Rosaura Quezada de Martinez Garza) у квітні 1927 року проводила лекції на теми “Духовний розвиток країни”, “Жіноча освіта”, “День матері”, “Значення гігієни” [5, с. 120].

В Актопані вона організувала два благочинних навідування – в місцеву лікарню, а інший – у в'язницю. Було зорганізовано свято для матерів Актопану, з ініціативи соціальної працівниці утворено Асоціацію матерів міста [5, с. 120].

Лекції для матерів Санта Роси проводила в 1927 році Катарина Стургес (Catarina Vesta Sturges) [2, с. 127]. У місті Вікторія (штат Тамауліпас) вона проводила для вчителів курси з гігієни та догляду дітей [2, с. 137].

За пропозицією соціальної працівниці Ракель Португал (Raquel Portugal) у містечку Венадо було створено “Клуб домашніх візитерів”. Його члени мали допомагати місцевому населенню у веденні домашніх господарств [6, с. 139].

Ракель Португал проводила навчальні заняття з економіки домогосподарства та догляду дитинства [2, с. 184].

Таким чином, перші мексиканські професійні соціальні працівниці в складі постійних і тимчасових “культурно-просвітницьких місій” у 1920-х

роках зіграли важливу роль як у поширенні знань із гігієни та профілактики інфекційних хвороб серед населення, так і в справі соціальної допомоги через сприяння та заохочення громадянської активності жителів віддалених від столиці містечок та сіл Мексики.

Список використаних джерел

1. Direccion de misiones culturales. *Boletin de la Secretaria de Educacion Publica*. 1928. T. VII. № 1, enero. P. 256–273.
2. Las misiones culturales en 1927: las escuelas normales rurales. Mexico: Publicaciones de la Secretaria de Educacion Publica, 1928. 470 p.
3. Informe de los trabajos realizados tanto en la oficina como en sus dependencias, durante el mes de mayo proximo pasado. *Boletin de la Secretaria de Educacion Publica*. 1928. T. VII. № 6, junio. P. 251–252.
4. Basurto A. Parte del informe enviada a la Secretaria por el señor Carlos Basauri, relacionado con la mision cultural premanente de Actopan. Hgo. *Boletin de la Secretaria de Educacion Publica*. 1929. T. VIII. № 8, septiembre. P. 160–163.
5. Interesante labor desarrollada por la mision cultural que funciona en Acaponeta, Nayarit, del 12 de abril al 5 de mayo del presente año. *Boletin de la Secretaria de Educacion Publica*. 1927. T. VI. № 6, junio. P. 119–122.
6. Esquivel A. Informe del director de educacion federal en el Estado de San Luis Potosi, correspondiente al mes de septiembre y relacionado con las escuelas rurales. *Boletin de la Secretaria de Educacion Publica*. 1927. T. VI. № 12, diciembre. P. 132–141.

УДК 364-7

Уманська К.О.,

здобувач вищої освіти ступеня магістра

Київського університету імені Бориса Грінченка

науковий керівник: **Лютий В.П.,**

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка

ФОРМУВАННЯ ПРИХИЛЬНОСТІ ДО АРТ У ПІДЛІТКІВ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню проблем, які заважають ефективному формуванню прихильності до АРТ у підлітків, які живуть з ВІЛ. В ній проаналізовано підходи вітчизняних вчених щодо проблем, які заважають формуванню прихильності та шляхів вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: ВІЛ-інфекція, антиретровірусна терапія, підлітки, формування прихильності.

Постановка проблеми. В реаліях сьогодення досить поширеним явищем серед підлітків, які мають ВІЛ-позитивним статус, стало переривання або ж повноцінна відмова від антиретровірусної терапії (АРТ). Дане явище має потужні наслідки як для самих підлітків, так і для оточуючих їх людей. Адже, вживаючи лікарські препарати, що підтримують імунітет та уповільнюють розвиток та поширення вірусу, підлітки тим самим подовжують собі життя. Відмовляючись від терапії, вони можуть значно скоротити собі життя: ліки, які раніше їм допомагали підтримати імунітет та полегшити перебіг хвороби, після переривання не будуть мати терапевтичного ефекту. Також існує ризик подальшого поширення ними стійких до АРТ штамів ВІЛ. Можна констатувати, що прихильність до АРТ у частини підлітків, які живуть з ВІЛ, сформована недостатньо. Отже, підходи до профілактики переривання АРТ та формування прихильності до неї потребують дослідження та удосконалення.

Стан дослідження. Питання профілактики ВІЛ/СНІДу та попередження передачі ВІЛ-інфекції серед молоді вивчав С. Карасевич; наслідки переривання антиретровірусної терапії ВІЛ-інфікованих дітей розкрили К. Доценко, Г. Кисельова та А. Бобришева; аналіз ефективності заходів з протидії поширенню ВІЛ-інфекції серед підлітків України досліджували В. Єфремова та Г. Панфілова; медико-соціальні та безпекові аспекти ВІЛ/СНІДу в школярів були предметом дослідження Н. Коцур; формуванням навичок безпечної поведінки молоді в рамках соціально-профілактичної роботи щодо ВІЛ-інфекції присвячено роботу Н. Белікової; проблеми статевого виховання та профілактики інфікування ВІЛ серед підлітків були предметом дослідження О. Петрунько, В. Квашенко та А. Хріпкової; питання формування прихильності до АРВ-терапії у підлітків, що живуть з ВІЛ, вивчала М. Раудіна; терапевтичний лікарський моніторинг – як засіб оптимізації антиретровірусної терапії при ВІЛ-інфекції досліджували Л. Ніколаєва та Т. Майстат; проблемним питанням проведення антиретровірусної терапії у хворих із ВІЛ-інфекцією присвячено роботу Л. Шостакович-Корецької, О. Шевельова, О. Волікова, К. Литвин. Втім чинники, що заважають формуванню у підлітків прихильності до АРТ та призводять до переривання лікування вивчені недостатньо.

Отже, метою нашої статті є розкриття проблем, які заважають вдалому формуванню прихильності до АРТ у підлітків, які живуть з ВІЛ-позитивним статусом.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні про ВІЛ-інфекцію та СНІД знають майже у всіх країнах світу. Ці хвороби поширюються стрімко та наражають на небезпеку велику кількість людей, навіть тих, хто веде здоровий спосіб життя, тих хто тільки народився та тих, хто вчинив ризикований щодо свого здоров'я вчинок.

Однією з найуразливіших груп населення, яка повинна мати більше уваги та контролю є діти підліткового віку. За В. Сафоновією підлітковий вік – це період розвитку людини між дитинством і дорослішанням. Саме в цей період найбільш інтенсивно відбувається розвиток особистості та становлення її характеру [5, с. 216]. Як зазначено в Законі України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ», підліток, що живе з ВІЛ – це особа, яка страждає на хворобу, зумовлену вірусом імунодефіциту людини [2, розділ 1, стаття 1]. Ми вважаємо, що підлітковий вік – це так званий перехід від дитинства до дорослішання зі зміною психологічних установ, фізіологічних особливостей та коригуванням власних емоцій. Нелегкий процес дорослішання дитини, яка вже починає набувати обриси дорослої особистості. Бути підлітком означає почати змінюватись. На сьогоднішній день ці зміни можуть бути не тільки позитивними. Адже саме підлітковий вік є періодом ризику, стресу, необдуманих вчинків. На жаль, наслідками таких дій може бути і позитивний статус ВІЛ-інфекції.

Підлітковий вік дуже складний як для дитини, так і для її близьких. Як зазначають О. Смолевська та С. Шпак у своїй роботі «Особливості проявів підліткової кризи», нерідко в період кризи в підлітка спостерігається девіантна поведінка, підвищена агресивність, що вкрай негативно відображається на психологічному і досить часто фізичному стані дитини. Також, автори зазначають, що у підлітковому віці людина, як правило, не усвідомлює цінності здоров'я, зацікавлена у всебічному пізнанні світу, прагне якщо не засвоїти, то хоча б спробувати «принади», атрибути «дорослого життя», які переважно забороняються дорослими. Діти - підлітки експериментують, приймаючи на себе дорослі ролі, переважно це носить ризикований характер [6, с. 143–144]. Маємо зазначити те, що кожна доросла людина розуміє, які проблеми можуть виникати у підлітковому віці, як хочеться змін, як з'являється потужне внутрішнє відчуття дорослості та як саме в цьому віці всі ризикують своїм здоров'ям, не замислюючись про майбутнє життя.

Бути підлітком важко, а бути підлітком з ВІЛ-позитивним статусом ще важче. Через внутрішній та зовнішній протест ця вікова категорія дітей робить вчинки, про які скоріше за все пожалкує, але на даному етапі, вони вважають, що чинять правильно. Саме тому, підлітки з легкістю відмовляються від АРТ, не усвідомлюючи, що терапія може продовжити їхнє життя ще на багато років. Вважаємо, що саме підлітковий вік грає велику роль у неефективному та невдалому формуванні прихильності до АРТ. В цьому віці багато дітей не відчують, гострої необхідності лікуватись, хтось просто соромиться свого статусу або зовсім його не приймає, комусь важко вживати препарати через погане самопочуття. Підлітковий радикалізм та

відсутність досвіду посилюють сумніви в необхідності терапії, тож перервати або ж припинити лікуватись стає привабливим варіантом. Отже, формування прихильності до АРТ у підлітків стає не просто потребою, а гострою необхідністю та посідає значне місце в профілактичній роботі спеціалістів.

Аналіз даних щодо вживання АРВ-препаратів серед людей віком від 11 до 17–18 років, з січня по грудень 2021 року, представлених Центром громадського здоров'я МОЗ [1] дозволяє побачити, що кількість підлітків-споживачів АРТ щомісяця змінюється, збільшуючись або зменшуючись (табл. 1). Це непрямо підтверджує недостатню прихильність до АРТ частини підлітків. Втім масштаби проблеми насправді більші, адже деякі підлітки приховують від лікарів те, що вони перестають вживати антиретровірусні препарати.

Таблиця 1

Статистичні дані, щодо кількості осіб, які отримують АРТ станом на 2021 рік
(діти віком від 11 до 17–18 років)

січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень	Загальна кількість
1632	1638	1630	1636	1630	1625	1618	1637	1628	1639	1650	1638	19 601

Як ми вже зазначили, формування прихильності до АРТ у підлітків є обов'язковим та першочерговим на сьогоднішній день. Профілактика переривання терапії має спиратися на розуміння причин, які призводять підлітка до відмови від лікування. Можна припустити як внутрішньоособистісні причини (погане самопочуття від АРВ-препаратів, страх самої хвороби, страх майбутнього, страх розкриття статусу оточуючим, неприйняття власного ВІЛ-позитивного статусу), так і зовнішні, які не залежать від підлітків (відношення інших людей до ВІЛ-інфекції, страх щодо неї через незнання особливостей даного захворювання; негативне ставлення до людей, які живуть з ВІЛ неготовність суспільства допомогти їм; негативні стосунки з родиною; відсутність підтримки оточуючих).

Проаналізувавши дані наукових досліджень М. Раудіної [4, с. 60–61] та Е. Радченко [3, с. 12–14], ми виділили загальні фактори, які сприяють формуванню прихильності до АРТ у підлітків, та фактори, які, навпаки, заважають цьому. Результати наведені у таблиці (табл. 2).

**Фактори, які сприяють та заважають формуванню
прихильності до АРТ у підлітків**

Фактори, які сприяють формуванню прихильності до АРТ у підлітків	Фактори, які заважають формуванню прихильності до АРТ у підлітків
Присутній (середній/високий) рівень знань про ВІЛ-інфекцію, її особливості тощо.	Низький рівень знань про ВІЛ-інфекцію, її особливості тощо.
Відсутність негативних побічних ефектів від прийому АРТ.	Наявність негативних побічних ефектів від прийому АРТ (сильна стомлюваність; проблеми з ШКТ; слабкість; головний біль тощо).
Наявність близького оточення (підтримка родини, друзів).	Відсутність близького оточення.
Довіра до фахівця соціальної сфери та лікаря, який назначає АРТ.	Відсутність довіри до фахівця соціальної сфери та лікаря, який назначає АРТ.
Наявність конфіденційного місця для консультування.	Відсутність конфіденційного місця для консультування.
Відсутність труднощів із прийняттям ВІЛ-позитивного статусу.	Труднощі із прийняття ВІЛ-позитивного статусу, не прийняття власної хвороби (заперечення її існування).
Достатня поінформованість щодо подальшого життя з ВІЛ-позитивним статусом.	Недостатня поінформованість щодо подальшого життя з ВІЛ-позитивним статусом (стосунки з протилежною статтю; кар'єрні можливості; побудова власної родини; вагітність та пологи; соціальні стосунки).
Відсутність труднощів із розкриттям власного ВІЛ-позитивного статусу.	Труднощі з розкриттям власного ВІЛ-позитивного статусу.
Відсутня стигматизація та само-стигматизація.	Присутня стигматизація та само-стигматизація.
Географічна зручність місця отримання АРТ.	Географічна незручність місця отримання АРТ.
Присутня (середня/висока) мотивація для позиттивного прийому АРТ.	Низька мотивація для позиттивного прийому АРТ.
Присутні навички своєчасного та постійного вживання АРТ.	Відсутність навичок своєчасного та постійного вживання АРТ.

Отже, стає зрозумілим, що для покращення процесу формування прихильності до АРТ, соціальним працівникам необхідно:

- інформувати про реальні побічні ефекти від прийому АРТ, адже це допоможе підліткам підготуватись до цього морально та не лякатись того, що з ними коїться після вживання ліків, а також дасть позитивний поштовх до формування довіри до соціального працівника та лікаря, адже стосунки розпочнуться з правди;
- своєчасне розкриття ВІЛ-статусу дитині, що допоможе покращити відносини з батьками та вже з початку хвороби знати про неї, розуміти для чого потрібно лікуватись та якими можуть бути наслідки відмови як для себе, так і для оточуючих;
- створення та проведення груп самодопомоги, тому що почувши інших людей, які також живуть з даною хворобою, зрозумівши, що він не один такий, підліток зможе довіритись та отримати підтримку та допомогу;
- зменшення стигматизації ВІЛ-інфекції та людей, які живуть з ВІЛ-позитивним статусом: необхідно поширювати правдиву інформацію про цю хворобу, розповідати, як реально живуть такі люди та як вони могли б жити без осуду та страху оточуючих; заохочувати тестуватись (адже тестування - це найперший етап профілактики ВІЛ-інфекції);
- злагоджена робота фахівців медичної та соціальної сфери;
- розробка та вдосконалення вже існуючих програм з профілактики, створення нових підходів до роботи з підлітками, які народились з ВІЛ-інфекцією через те, що старі підходи не дають позитивного результату;
- інформування і консультування за моделлю «рівний – рівному».

Висновки. Поширеність випадків переривання підлітками, які живуть з ВІЛ, антиретровірусної терапії вказує на наявність проблеми формування у них прихильності до АРТ. Теоретичний аналіз та узагальнення даних науково-методичних джерел дозволяє пояснити її причини особливостями підліткового віку, індивідуальною реакцією підлітка на терапію, його ставленням до власного ВІЛ-статусу, взаємовідносинами з оточуючими та поширеною в суспільстві стигматизацією осіб, які живуть з ВІЛ. Проте для ефективного формування прихильності до АРТ у підлітків спеціалістам, які працюють з ВІЛ-інфікованими людьми, необхідно за допомогою емпіричних досліджень дізнатись реальні, властиві сучасним підліткам, причини переривання та відмови від терапії. Всі підлітки різні та потребують різних підходів, які б допомогли їм у формуванні прихильності до АРТ. Таким чином, відштовхуючись від реальних причин переривання терапії, можна буде почати розробку нових програм, методик та заходів, спрямованих на формування прихильності до АРТ підлітків.

Список використаних джерел

1. Кількість осіб, які отримують АРТ в Україні (дані на перше число місяця). ДУ «ЦІЗ МОЗ». Київ, 2021. URL: <https://www.phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/vilsnid/statistika-z-vilsnidu/antiretrovirusna-terapiya-art>. (дата звернення 04.01.2022).
2. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ. Закон України від 12.12.1991 р. № 1972-XII. Дата оновлення: 16.10.2012. Розд. 1. Ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1972-12#Text> (дата звернення 05.01.2022).
3. Радченко Є. Фактори формування прихильності до АРТ. С. 12-14. URL: <https://www.slideshare.net/KatrinkAR/factory-formuvannya-pryhylnosti-do-art> (дата звернення 05.01.2022).
4. Раудіна, М. Формування прихильності до АРВ-терапії у підлітків, що живуть з ВІЛ.: кваліф. роб.: НУ «Києво-Могилянська академія». 231, «Соціальна робота». Київ, 2020. С. 60-61.
5. Сафонова В. Особливості міжособистісних стосунків у підлітковому віці. *Збірник тез наукових доповідей студентів Бердянського державного педагогічного університету на Днях науки 17 травня 2018 року*. Бердянськ : БДПУ, 2018. Т. 2. С. 216.
6. Смолевська, О.О., Шпак, С.Г. Особливості проявів підліткової кризи. *Суспільні дисципліни як засіб формування цивілізаційної компетентності здобувачів освіти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 20-21 травня 2021 року) / навчально-науковий інститут економіки та менеджменту НУВГП. [Електронне видання]. Рівне, 2021, с. 158.*

ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА, БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Данилюк А.В.,

головний спеціаліст відділу з питань оборонної, мобілізаційної роботи апарату
Павлоградської районної державної адміністрації,
м. Павлоград, Дніпропетровська область

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ

На сьогодні тема соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України є досить актуальною. Під час процесу реформування Збройних Сил України особливого значення набувають питання практичного застосування сучасних форм управління персоналом [1], які дозволять підвищити соціально-економічну ефективність, військово-професійні завдання збройних сил. Але інноваційним процесам, механізмам їх реалізації, про які згадується майже в кожному законодавчому та відомчому нормативному документі, не виняток і Збройні Сили України.

Соціальний захист військовослужбовців Збройних Сил України є прямим обов'язком держави. У зв'язку з особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надається визначений законом комплекс соціального забезпечення. Проте, на сьогодні питанню соціального забезпечення військовослужбовців не приділено достатньої уваги і це є суттєвим недоліком, враховуючи факт наявності воєнних дій на Сході України. Тому достойний аналіз соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей є одним із основних напрямків цієї статті [2].

Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей визначені в Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», у якому їм гарантуються сприятливі умови в економічній, соціальній,

політичній сферах для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни [3].

Основна мета соціального захисту військовослужбовців – всебічне забезпечення особового складу та членів їх сімей, яке б компенсувало ті обмеження, що встановлені для військових у діючому законодавстві, та умови служби, які властиві саме цій категорії працівників.

Досліджуючи питання особливості соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України, О.П. Сайнецький, зазначає, що це особи, які знаходяться в особливих умовах, умови життя яких суттєво відрізняються від умов життя інших осіб. Тому до цієї категорії слід застосовувати саме соціальне забезпечення, яке є конкретним втіленням заходів соціального захисту в особливих випадках, за умови настання соціального ризику [4].

Останнім часом склалася ситуація, коли держава, законодавчо наділивши військовослужбовців особливим соціальним статусом з усіма правами, що випливають із нього, пільгами, компенсаціями та гарантіями, фактично не може забезпечити їхню повну реалізацію відносно військовослужбовців і членів їхніх родин через відсутність необхідної економічної бази, достатнього обсягу фінансових ресурсів, чіткого механізму реалізації задекларованих гарантій і пільг, вимагаючи при цьому неухильного та якісного виконання військовослужбовцями своїх службових обов'язків.

Проведений аналіз організаційного забезпечення реалізації Міністерства оборони функції соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей свідчить про те, що у складі Міністерства на цей час немає структурного підрозділу, який би виконував функції аналітичного, методичного, координаційного характеру у сфері соціального розвитку та захисту цієї категорії населення України.

Тому підбиваючи підсумок вище мною написаного, пропоную звернутися до міжнародного досвіду деяких країн-членів НАТО для покращення соціального становища та зацікавленості у військовій службі необхідне удосконалення соціального захисту військовослужбовців. За наслідками порівняльного аналізу соціального забезпечення українських військовослужбовців із соціальними нормами особового складу збройних сил країн-членів НАТО переконливо доводить, що на відміну від Збройних Сил України, соціальні гарантії військовослужбовців держав Північноатлантичного альянсу перебувають на рівні, здатному забезпечити належне існування особистості з урахуванням необхідних потреб соціально-культурного розвитку. Також у більшості країн світу з високим рівнем економічного розвитку термін “соціальний захист” стосується цілого комплексу державних заходів, спрямованих на надання матеріальної

допомоги військовослужбовцям, які перебувають на пенсії, захворіли, зазнали поранень чи втратили працездатність.

Також на мою думку вирішенням цієї проблеми можуть стати зміни до законодавства України, які б дозволили військовослужбовцям, відчувати себе потрібними та захищеними, які б змінили докорінно соціальне забезпечення в кращу сторону. Забезпечили якісний рівень грошового забезпечення, прибрати забюрократизованість кар'єрного зростання, вирішили питання із забезпечення житла, змінили строки вислуги років для набуття права на пенсію, їх потрібно знизити.

Список використаних джерел

1. Концепція кадрової політики у Збройних Силах України [Електронний ресурс] // Наказ Міністерства Оборони України – Режим доступу: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/342_nm_2017.pdf – 2017.
2. Кравченко М.В. Шляхи вдосконалення державного врегулювання системи соціального захисту та соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей в Україні / М.В. Кравченко, Г.І. Разумцева – 2017 р. – Режим доступу: <http://www.e-patr.academy.gov.ua/pages/dop/19/files/41788e6d-9b23-4169-bf4e-02f801a7dd3a.pdf>.
3. Макарова О. Соціальний захист в Україні: становлення, розвиток, сучасні проблеми / О. Макарова // Сучасні проблеми соціального захисту та соціальної інтеграції в Україні : круглий стіл, 15 трав. 2009 р. ; Ін-т демографії та соціал. дослідж. ім. М.В. Птухи НАН України. – Режим доступу : <http://www.idss.org.ua>
4. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України № 105/2007 від 12 лют.2007 р. Офіційний вісник України. 2007 р., № 11, Ст. 389.

ЗМІСТ

Розділ 1 ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

<i>Ансєєва Л.В.,</i> РЕАЛІЗАЦІЯ НАСКРІЗНИХ ЗМІСТОВИХ ЛІНІЙ НА ЗАНЯТТЯХ З ХІМІЇ.....	3
<i>Башлак І.М., Башлак М.М., Толмачов В.С.,</i> ЗАСТОСУВАННЯ VR-ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ	7
<i>Бей І.Ю., Чупровська М.Я.,</i> ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	9
<i>Жданкіна А.В., Безносюк О.О.,</i> ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС В ЗЗСО: ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	13
<i>Кравець В.В.,</i> ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.....	15
<i>Кристончук Т.Є.,</i> МОВНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	19
<i>Кулик Т.І.,</i> ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	23
<i>Ланкіна В.В., Трофімчук Л.О., Марчук Д.В.,</i> ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДИК ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ СЛІВ ТА ВИРАЗІВ ПРИ НАПИСАННІ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ	26
<i>Марчук О.О., Мельничук Л.Б., Шкабаріна М.А.,</i> ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПОСТЕРІВ У ПРОСВІТНИЦЬКІЙ РОБОТІ ВИХОВАТЕЛЯ З БАТЬКАМИ	30
<i>Фрицюк В.А., Фрицюк В.М.,</i> РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	33
<i>Чикалова Т.Г., Акімова О.Л.,</i> ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО МЕТОДУ КУБИКИ ІСТОРІЙ У РОБОТІ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ	37

Розділ 2
ГУМАНІТАРНІ НАУКИ
РЕЛІГІЄЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ.
ФІЛОСОФІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

<i>Efremov S.V.,</i> WAYS OF READING SKILLS IMPROVEMENT	40
<i>Матей Ю.Ф., Ямпольська Л.М.,</i> РОЛЬ ЕНЕРГЕТИЧНИХ УГОД В УКРІПЛЕННІ СТРАТЕГІЧНИХ ВІДНОСИН АЗЕРБАЙДЖАНУ ТА ТУРЕЧЧИНИ (1993–2001 рр.)	45

Розділ 3
СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ
ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ

<i>Гудзенко Т.П., Пріснякова Л.М.,</i> КІБЕРБУЛІНГ, ЯК ПРОЯВ ОДНОГО ІЗ ВИДІВ БУЛІНГУ	50
<i>Дереза Д.Г., Хмурковський Г.В.,</i> ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ І КОМЕРЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	53

Розділ 4
ЖУРНАЛІСТИКА

<i>Жукова О.М.,</i> PR ТА ЗВ'ЯЗКИ ІЗ ГРОМАДСЬКІСТЮ: ВПЛИВ НА СУСПІЛЬНУ ДУМКУ	57
---	----

Розділ 5
УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

<i>Бадіца А.В., Іванова Н.С.,</i> УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ	59
<i>Іванческул А.М., Нідзельська С.С., Скляр Є.В.,</i> МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРТИКАЛЬНИХ ФЕРМ	63
<i>Нескородева І.І., Ян Буюнь,</i> ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ЗМІСТОВНОГО НАПОВНЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ПІДПРИЄМНИЦТВО»	65

<i>Ришун С.С., Іванова Н.С.,</i> ЕЛЕМЕНТИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА.....	68
--	----

<i>Харченко Т.О., Кузнєцова М.М.,</i> УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	70
--	----

<i>Шавріна Ю.В., Глушач Ю.С.,</i> БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ	72
--	----

Розділ 6 ПРАВО

<i>Розгон О.В.,</i> ВИКОНАННЯ ДОСЛІДНО- І ПРОЕКТНО-КОНСТРУКТОРСЬКИХ РОБІТ (ДКР і ПКР) ТА ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ У СТРУКТУРІ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	75
---	----

Розділ 7 МЕХАНІЧНА ІНЖЕНЕРІЯ

<i>Уца-Удовік І.А.,</i> ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕНТГЕНІВСЬКОГО СПЕКТРОМЕТРА ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ ЗАЛІЗОРУДНИХ МАТЕРІАЛІВ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ АНАЛІТИЧНІЙ ЛАБОРАТОРІЇ АТ «ПІВДГЗК».....	79
---	----

Розділ 8 ХІМІЧНА ТА БІОІНЖЕНЕРІЯ

<i>Єфімова В.Г., Сіренька О.О.,</i> БІОАКТИВНІ ПЕПТИДИ В КОСМЕТИЧНИХ ЗАСОБАХ	82
---	----

Розділ 9 ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

<i>Barszcz W., Złotek M., Dalmata W., Olender J., Wojciechowska K., Firlej E.,</i> SPOSOBY PIEŁĘGNACJI SKÓRY DŁONI PRACOWNIKÓW MEDYCZNYCH NARAŻONYCH NA CZĘSTY KONTAKT Z SUBSTANCJAMI DEZYNFEKUJĄCYMI.....	86
--	----

<i>Dalmata W., Gąbka I., Barszcz W., Złotek M., Olender J., Firlej E., Barańska A.,</i> SKÓRNE MANIFESTACJE COVID-19	89
<i>Gąbka I., Dalmata W., Lisiecka A., Mielniczuk P., Firlej E., dr Barańska A.,</i> WITAMINA C – FUNKCJE I ROLA W KOSMETOLOGII.....	93
<i>Jaworska D., Cajzer J., Janiszewska M.,</i> PRACA JAKO CZYNNIK WARUNKUJĄCY JAKOŚĆ ŻYCIA OSÓB W WIEKU PRODUKCYJNYM.....	96
<i>Olender J., Dalmata W., Barszcz W., Złotek M., Wojciechowska K., Firlej E.,</i> EKSTRAKTY Z KOMÓREK MACIERZYSTYCH ROŚLIN W TERAPII ANTI-AGING	100
<i>Złotek M., Barszcz W., Dalmata W., Olender J., Wojciechowska K., Firlej E.,</i> OCENA DZIAŁANIA SKŁADNIKÓW AKTYWNYCH ZAWARTYCH W ZIELU SKRZYPY POLNEGO	103
<i>Хараджа А.О., Дідковський О.П.,</i> ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ФІЗИЧНОГО ТА МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ ІЗ СИМПТОМАМИ ВСД	106

Розділ 10 СОЦІАЛЬНА РОБОТА

<i>Зайченко Н.І.,</i> СОЦІАЛЬНІ ПРАЦІВНИКИ В СКЛАДІ “КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ МІСІЙ” У МЕКСИЦІ В 1920-Х РОКАХ	109
<i>Уманська К.О., Лютий В.П.,</i> ФОРМУВАННЯ ПРИХИЛЬНОСТІ ДО АРТ У ПІДЛІТКІВ.....	111

Розділ 11 ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА, БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

<i>Данилюк А.В.,</i> ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ	118
---	-----